

ՀՀ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ԱՄՓՈՓՈՒՄԸ 2

ՎԱԿԻՄԻ ԶՈՎԱԵԹՅԱՆ

ԱՐՅԱԽԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔԸ
ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (1995-2005 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ) 6

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՊԱՅԱՆԵ ԾԱՌՈՒԿՅԱՆ
ԱՆՇԱՐԺ ԳՈՒՅՔԻ ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐՆ
ԸՍՏ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ 18

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՍԵՐԺԻԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
ՀՀ ՆՈՐ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ՏԵՄԱԿԱՆ ՍՈՂԵԼԻ (ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ)
ՄՇԱԿՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ 25

ԱՐԱ ԴՈՂՈՍՅԱՆ

ՄԱՐԴՈՒ ԱՌԵՎԱՆԳՄԱՆ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ 31

ՆԱՐԵԿ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ՏՈՒԺՈՂԻ ՀԵՏ ՀԱՇՏՎԵԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԸ 37

ՍԵՐԳԵՅ ՄԱՐԱԲՅԱՆ

ՊԱՏԻԺԸ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՈՒԵԼՈՒ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ
(ԱՌԿԱ ՕՐԵՆՍԳՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ, ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԻ,
ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՈՒ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ) 43

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՐԵԳԻՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ
ՄՐՅԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 51

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊՐԵՏԱ ԱՐՉՈՒՄԱՆՅԱՆ
ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԻ ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԵՄԱԿՆԵՐԸ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 64

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՐՏԱԿ ՊԵՎՈՐԳՅԱՆ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ԱԳՔՅՈՒՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ 68

ՍԱԲԻՆԱ ՄԱՂՈՅԱՆ

ԱՆԴԱՄԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆԸ 75

ԱՐՄԵՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԾԵՐԸ 80

ՎԱՆԵ ԵՆԳԻԲՈՐՅԱՆ

ԼՅՈՒԴՎԻԿ ԴԱՎԹՅԱՆ

ԷՄԻԼԻԱ ՏԻՏԱՆՅԱՆ
ՀԱՏՈՒԿ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ
ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅԱՆ
ՁԵՈՔ ԲԵՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ 89

ՏԻԳՐԱՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԱՆՄԱՐԳԿԱՅԻՆ ԿԱՄ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՆՎԱՍՏԱՑՆՈՂ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԵՎ ՊԱՏԺԻ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ (ԽԿԿ) ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԳԸ, ԿԱՌՈՒՑՎԱԾԸ
ԵՎ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ 96

ARTYOM PETROSYAN

L'ORGANISATION DES NATIONS UNIES 100

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՍԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 106

ՀՀ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ԱՄՓՈՓՈՒՄԸ

«ՀՀ դատավորների միություն» հասարակական կազմակերպությունը ստեղծվել և գործում է 1997 թվականից, հրատարակել է բազմաթիվ գրքեր և աշխատություններ, մասնակցել միջազգային բազում համաժողովների, սեմինարների, դարձել է Դատավորների միջազգային միության, Իրավաբանների միջազգային միության անդամ:

Մոտենում է Տարեմուտը, այդ կապակցությամբ գրուցեցինք ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն Վահե Ենգիբարյանի հետ:

- Պարոն Ենգիբարյան, ինչպե՞ս կրնորոշեք 2011 թվականը ՀՀ դատավորների միության համար: Ի՞նչ գրքեր և աշխատություններ են տպագրվել տարվա ընթացքում և ընդհանրապես ի՞նչ հաջողություններ է արձանագրել ՀՀ դատավորների միությունն այս տարի:

- 2011 թվականին ՀՀ դատավորների միության կողմից հրատարակվել են բազմաթիվ աշխատություններ, գրքեր, ձեռնարկներ և այլն: Առանձնահատուկ կցանկանալի նշել «Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ» աշխատությունը, որը հեղինակային խմբի երկարատև, քրտնաջան աշխատանքի արդյունք է՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահ Արման Սկրտումյանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ Դավիթ Ավետիսյանի գլխավորությամբ, ինչպես նաև «Դատական ծառայողի սեղանի գիրքը», որի հրատարակմանն էապես աջակցեցին հեղինակային խմբի անդամներ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի նախագահ Երվանդ Խունդկարյանը և ՀՀ դատական ղեկարտամենտի ղեկավար Միսակ Մարտիրոսյանը:

2002 թվականից արդեն ավանդույթ է դարձել, որ ՀՀ դատավորների միությունը տպագրում է ՄԻԵԴ վճիռների ժողովածու (արդեն տպագրել ենք ութ ժողովածու): Վստահաբար կարող ենք նշել, որ դրանց թարգմանությունը և հրատարակումն իրականացվում է մասնագիտական բարձր մակարդակով, դրանք հասանելի են ոչ միայն ՀՀ դատավորներին, այլ նաև հասարակության լայն շրջանակներին:

ՄԻԵԴ վճիռների ժողովածուները տեղադրված են ՀՀ դատավորների միության կայքէջում, շուտով կտեղադրվեն նաև ՄԻԵԴ որոնողական համակարգում:

«Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայի հրատապ հիմնախնդիրները» աշխատությունը հրատարակվել է ՀՀ դատավորների միության պատվիրակության ԵԽ կատարած ուսումնասիրու-

թյան այցի ամփոփման արդյունքում:

Հասարակության շրջանում դատավորի դերի, ինչպես նաև վստահության ամրապնդման նպատակով ՀՀ դատավորների միությունը հրատարակել և պետական, ինչպես նաև իրավապաշտպան կառույցներին է ներկայացրել «Զին-ծառայողի իրավունքներ», «Դատապարտյալի իրավունքներ», «Հոգևոր իրավունքի հիմունքներ» աշխատությունները, որտեղ հիմնականում ներկայացված է ՀՀ դատական պրակտիկան այդ բնագավառներում: Ինչպես տեսնում եք, ՀՀ դատավորների միության հրապարակումները մի կողմից ուղղված են դատավորներին, դատական ծառայողներին, ինչպես նաև այլ իրավակիրառ մարմիններին, իսկ մյուս կողմից՝ հասարակության լայն շերտերին, քաղաքացիներին, քանի որ ՀՀ դատավորների միության խնդիրն այս բնագավառում փոխկապակցված է. նպաստելով դատավորների մասնագիտական կատարելագործմանը՝ միաժամանակ բարձրացնել հասարակության մեջ դատարանների և դատավորների հեղինակությունը:

Ընթացիկ տարում ՀՀ դատավորների միության համար տեղի ունեցան մի շարք առանձնահատուկ իրադարձություններ: Նախ՝ նշենք, որ մայիս ամսին Մալթայում տեղի ունեցավ Դատավորների միջազգային միության եվրոպական տարածաշրջանային կառույցի տարեկան ժողովը, որին մասնակցեց ՀՀ դատավորների միության պատվիրակությունը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահ Արման Սկրտումյանի ղեկավարությամբ: Մալթայում քննարկվեցին տարածաշրջանային տիպիկ հիմնախնդիրներ արդարադատության, մասնավորապես՝ դատավորի անկախության, կարգապահական պատասխանատվության և այլ խնդիրների վերաբերյալ: Այնուհետև բազմաթիվ քննարկումների և ուսումնասիրությունների արդյունքում ՀՀ դատավորների միության գործադիր մարմինն ընթացիկ տարում ընտրվեց Դատավորների եվրոպական տարածաշրջանային միության բելգիական խմբի անդամ, ինչը ենթադրում է ակտիվ մասնակցություն Եվրոպական միության, Եվրոպայի խորհրդի հետ տարվող աշխատանքներում:

- Ինչպիսի՞ առանձնահատուկ իրադարձություններ եղան ընթացիկ տարում:

- Սեպտեմբերին ՀՀ դատավորների միության պատվիրակությունը՝ նախագահ Հրաչիկ Սարգսյանի գլխավորությամբ, Ստամբուլում մասնակցեց Դատավորների միջազգային միության 54-րդ համաժողովին, որտեղ ևս քննարկվել և ընդունվել են դատական համակարգի տարածաշրջանային համընդհանուր հիմնախնդիրներ:

Բացի դրանից, ՀՀ դատավորների միությունը «Eastern partnership» ծրագրի շրջանակներում Ստրասբուրգում մասնակցել է նշված ծրագրով պլենար և աշխատանքային խմբերի աշխատանքներին, ընդ որում ՀՀ դատական համակարգը ներկայացվել է ՀՀ դատական դեպարտամենտի, ՀՀ դատական դպրոցի և ՀՀ դատավորների միության պատվիրակության կազմով: Արդյունքում, հոկտեմբերին փորձագիտական խմբի կողմից ընդունվեց զեկույց Արևելյան եվրոպայի մի շարք երկներում դատական համակարգին հուզող հիմնախնդիրների վերաբեր-

ՊԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանություն
 ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

յալ, որի ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով էլեկտրոնային տարբերակները ներկայացված են ՀՀ դատավորների միության պաշտոնական ինտերնետային էջում: Ներկայումս աշխատանքներ են տարվում այն հայերեն թարգմանելու ուղղությամբ: Նշեմ, որ դա կիրառվել է դատական իշխանության կայացման, օրենսդրության կատարելագործման նպատակով:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ ընթացիկ տարում ՀՀ դատավորների միությունը ԵԽ-ի և Դատավորների միջազգային միության հետ համագործակցության շրջանակներում բազմիցս դիմել և ստացել է փորձագիտական գնահատականներ ՀՀ դատական համակարգին հուզող մի շարք կարևոր հարցերի, ինչպես նաև օրենսդրական նախագծերի վերաբերյալ: Այս առումով կուզենայինք ձեր ուշադրությունը հրավիրել նաև այն հանգամանքին, որ ՀՀ դատավորների միությունը խորհրդատվական կարգավիճակով մասնակցում է Եվրոպայի խորհրդի և ՄԱԿ-ի աշխատանքներին, իսկ դա նշանակում է, որ քննարկվող համաժողովների ընթացքում ընդունվող որոշումներն ուղարկվում են համապատասխան կառույցներին:

Գեկտեմբերի 15-16-ին ՀՀ դատավորների և դատական ծառայողների համար կազմակերպեցինք սեմինար՝ «Վատ վերաբերմունքի և քննության կատարելագործման հիմնախնդիրները» թեմայով:

Բացի դրանից, ՀՀ դատավորների միությունը տարվա ընթացքում մասնակցել է Հայաստանում և Վրաստանում կազմակերպված մի շարք համաժողովների, սեմինարների:

Նշանակալի իրադարձությունների շարքում անհրաժեշտ է նշել, որ Իրավաբանների միջազգային միության 2011թ. փետրվարի 17-ի որոշմամբ ՀՀ դատավորների միությունը դարձավ այդ միության անդամ, որը ենթադրում է առավել լայն և արդյունավետ համագործակցություն դատաիրավական բնագավառում:

2011 թվականին ՀՀ դատավորների միությունը հյուրընկալեց Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի՝ «Վատ վերաբերմունքի և անպատժելիության դեմ պայքարը» համատեղ ծրագրի շրջանակներում Եվրոպայի խորհրդի դիրեկտորիատի մարդու իրավունքների և իրավական հարցերի դեպարտամենտի ղեկավար Հաննա Ջանկերին, ինչպես նաև երկարաժամկետ խորհրդատու Էրիկ Սվանիձեին: Արդյունքում, կցանկանայի առանձնահատուկ նշել, որ ՀՀ դատավորների միությունը մշակել է օրենսդրական փոփոխությունների նախագիծ ՀՀ քրեական օրենսգրքի մի շարք հոդվածների կապակցությամբ, որոնք վերաբերում են վատ վերաբերմունքի քրեաիրավական հիմնախնդիրներին (ՀՀ ԶՕ 119-րդ, 308-րդ, 309-րդ, 341-րդ հոդվածներ) և ներկայացրել է ՀՀ Ազգային ժողովի պետաիրավական մշտական հանձնաժողովի քննարկմանը: Ներկայումս դրանք ՀՀ ԱԺ-ում շրջանառության մեջ են: ՀՀ դատավորների միության գործադիր մարմինը ներկա է եղել դրանց վերաբերյալ տարբեր լսումներին:

ՀՀ դատավորների միությունը, հավատարիմ մնալով իր գործելաոճին, իր անդամների իրավունքների պաշտպանության նպատակով ընդունել է մի շարք հայտարարություններ, որոնք հրապարակվել են տարբեր ՁԼՄ-ներով:

- Ի՞նչ ծրագրեր և պլաններ ունեք հաջորդ՝ 2012 թվականին:

- Իր կանոնադրական խնդիրների իրականացման շրջանակներում 2012 թվականին ՀՀ դատավորների միությունը ծրագրում է առավել խորացնել համագործակցությունը միջազգային կազմակերպությունների հետ, մասնավորապես՝ Եվրոպայի խորհրդի, Եվրոպական միության, ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի, Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության, ԵՀԽ հայաստանյան կլոր սեղան հիմնադրամի, ինչպես նաև այլ կազմակերպությունների հետ:

Գատավորների միության գործադիր մարմինն առավել սերտացնելու է համագործակցությունը Գատավորների միջազգային և եվրոպական տարածաշրջանային միության շրջանակներում: Կշարունակվի համագործակցությունը Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության հետ «Գատավորի վարքագծի կանոնագրքի մեկնաբանությունների» մշակմանն ուղղված աշխատանքներն ավարտին հասցնելու համար:

Ընթացիկ տարում ՀՀ դատավորների միությանը հաջողվեց սերտացնել և ամրապնդել կապերը տարբեր գիտական և ուսումնական հաստատությունների հետ, որոնց արդյունքներն անկասկած իրենց զգացնել են տալիս, մասնավորապես՝ ՀՀ դատավորների միությունն ակտիվ համագործակցում է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի, ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի, Հայաստանում Ֆրանսիական համալսարանի, Եվրոպական տարածաշրջանային ակադեմիայի և այլ բուհերի հետ: Այնպես որ 2012 թվականը ՀՀ դատավորների միության համար հավակնում է լինել բուռն և ծանրաբեռնված աշխատանքների տարի:

2012 թվականին ՀՀ դատավորների միությունն աշխատանքներ է տանելու «Գատական իշխանություն» ամսագիրը կանոնավոր հրատարակելու և այն արտասահմանյան գործընկերներին ներկայացնելու ուղղությամբ, ընդ որում, պետք է նշենք, որ ամսագիրն արդեն տարվա երկրորդ կեսից հրատարակվում է ՀՀ դատավորների միության միջոցներով:

- Ի՞նչ կմադրեք ՀՀ դատավորների միության անդամներին Ամանորի առթիվ:

- Մադրում են առաջին հերթին քաջատողջություն, անսպառ եռանդ, համբերություն և ստեղծագործական ներուժ՝ նպաստելու ՀՀ դատական իշխանության կատարելագործմանը:

Չրուցեց Ամայրա ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԸ

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)
5

Վլադիմիր ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ԼՂՀ վերաքննիչ դատարանի նախագահ

**ԱՐՁԱՆԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔԸ
ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ
(1995-2005 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ)**

«Ներկան անցյալի զավակն է և ապագայի մայրը»:

Մ.ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Հաղթանակ կռելով պատերազմի դաշտում՝ զինադադարից հետո Արցախի Հանրապետությունը ինդիո դրեց հաղթել նաև սոցիալ-տնտեսական ճակատում: Առաջնահերթ պլան մղվեցին նաև պետական շինարարության հարցերը: Այն ընդգրկեց պետական իշխանության բոլոր թևերը և տեղական ինքնակառավարման ոլորտը: Ընդունվեցին բազմաթիվ օրենքներ, որոնք կանոնակարգում են երկրի քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, իրավական և հոգևոր-մշակութային բնագավառներում ծագած հարաբերությունները¹: Խորհրդարանի կողմից 1994թ. դեկտեմբերի 22-ին «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության նախագահի մասին» օրենքն ընդունելուց և երկու տարի ժամկետով երկրի նախագահ ընտրելուց հետո որոշակիորեն հստակեցվեցին օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների միջև եղած լիազորությունները: Հանրապետության նախագահի 1995թ. հունվարի 10-ի հրամանագրով հաստատվեց կառավարության կառուցվածքը և կազմը, որի ուժով Պաշտպանության պետական կոմիտեն ինքնաբերաբար դադարեց գոյություն ունենալուց²:

«Հանրապետության նախագահի մասին» օրենքի համաձայն՝ նախագահը հանրապետության բարձրագույն պաշտոնատար անձն է, գլխավորում է գործադիր իշխանությունը, սպահովում օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության բնականոն գործունեությունը: Հանրապետության նախագահն Ազգային ժողովին թեկնածուներ է ներկայացնում Լեռնային Ղարաբաղի

Հանրապետության (այսուհետ՝ ԼՂՀ) գերագույն դատարանի նախագահի, նրա տեղակալների, գերագույն դատարանի անդամների, գլխավոր պետական արբիտրի պաշտոններում ընտրվելու համար, նշանակում և ազատում է ԼՂՀ գլխավոր դատախազին և նրա տեղակալներին: Հանրապետության նախագահի՝ ԼՂՀ Սահմանադրությանը և օրենքներին հակասող հրամանագրերն ու կարգադրությունները կարող են բեկնվել Ազգային ժողովի կողմից՝ Գերագույն դատարանի եզրակացության հիման վրա³:

Հետպատերազմյան տարիներին վերացվեցին ռազմական ժամանակին վերաբերող մի շարք նորմատիվ ակտեր, մյուս կողմից՝ ԼՂՀ դատարանների և իրավապահ մարմինների գործունեությունը կարգավորվեց նոր ընդունված օրենքներով:

Այսպես, հանրապետության նախագահի որոշումներով և հրամանագրերով արգելվեց ռազմական դրության ժամանակ ԼՂՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի (դատավճռի կատարման հետաձգում) կիրառումն այն զինծառայողների և զինսպարտների նկատմամբ, որոնք ազատագրված էին դատապարտվել նույն օրենսգրքի 491-րդ հոդվածով թվարկված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, ինչպես նաև այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, որոնց կատարման համար օրենքով նախատեսված էր մահապատիժ⁴: Մինչև համապատասխան օրենսդրական բազայի ստեղծումը՝ 1995թ. ապրիլի 1-ից կատարվեց ԼՂՀ պետական արբիտրաժի գործունեությունը: Վերջինիս ենթակա տնտեսա-

կան վեճերի քննությունը հանձնվեց ԼՂՀ գերագույն դատարանի ընդդատությանը: Այդ վեճերի լուծումը պետք է իրականացվեր քաղաքացիական դատավարության կարգով⁵: Ուժը կորցրած համարվեց ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի 1992թ. հունիսի 6-ին ընդունած «Զինվորական հանցագործությունների համար քրեական պատասխանատվության մասին» օրենքը⁶: Այդ առումով դատաքննչական պրակտիկայում սկսեցին ղեկավարվել ԼՂՀ քրեական օրենսգրքով: «Ռազմական դրության մասին» ԼՂՀ օրենքի ընդունմամբ ուժը կորցրած ճանաչվեց ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1992թ. օգոստոսի 12-ի «ԼՂՀ-ում ռազմական դրություն մտցնելու մասին» հրամանագիրը: Նշված օրենքով մեղմացվեցին վարչական ազատագրկման ձևով նշանակվող պատժամիջոցները՝ մինչև մեկ ամիս ժամանակով՝ ռազմական դրության ռեժիմն իրականացնող մարմինների կողմից և մինչև երկու ամիս ժամանակով՝ դատական կարգով⁷: Սահմանվեց ներման խնդրագրերի քննարկման կարգը, որի դեպքում ներման համար դիմած անձանց վերաբերյալ ԼՂՀ գերագույն դատարանի նախագահի և գլխավոր դատախազի եզրակացությունը պարտադիր էր⁸:

Խորհրդարանի կողմից սահմանվեցին դատարաններում ժողովրդական ատենակալների կողմից իրենց պարտականությունների կատարման հետ կապված ծախսերի, դրանց հատուցման կարգի ու չափերի վերաբերյալ հարցերը: ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածը լրացվեց 4-րդ մասով, որի համաձայն՝ դատավճռի կատարման հետաձգում չէր կիրառվում ԼՂՀ դատարանների կողմից երեք տարուց ավելի ժամկետով ազատագրկման դատապարտված և ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 491-րդ հոդվածում թվարկված անձանց նկատմամբ⁹:

Քաղաքացիներին պետական բնակֆոնդի բնակելի տարածությունից օգտվելու իրավունքից զրկելու և անձնական սեփականության իրավունքով բնակելի տների առգրավման գործում հնարավոր սխալները կանխելու, նշված հարցերն առավել բազմակողմանիորեն և մանրագին քննության առնելու նպատակով Խորհրդարանի 1995թ. հունիսի

16-ի որոշմամբ ուժը կորցրած ճանաչվեց «ԼՂՀ սահմաններից դուրս բնակության մեկնած քաղաքացիներին պատկանող պետական բնակֆոնդի տների, լքյալ բնակելի տների և անձնական սեփականության իրավունքով բնակելի տների օգտագործման կարգի մասին» ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1994թ. մարտի 15-ի հրամանագրի 3-րդ հոդվածը (գործադիր իշխանության որոշման հիման վրա բնակարանից տվյալ անձի օգտվելու իրավունքը կորցրած ճանաչելու մասին) և վերականգնվեց բնակարանային օրենդությամբ սահմանված կարգը¹⁰: Խորհրդարանի մեկ այլ որոշմամբ, հաշվի առնելով, որ 1994թ. մայիսից հանրապետության տարածքում դադարեցվել էին մարտական գործողությունները և որ դատավճռի կատարման հետաձգմամբ ազատագրկման դատապարտված զինծառայողների և զինապարտների զգալի մասն իրենց դրսևորել են որպես հայրենիքի տոկուն պաշտպաններ՝ պատժի հետագա կրումից ազատվել են, իսկ նույն կարգի անձինք, ովքեր գոհվել էին ԼՂՀ պաշտպանության մարտական գործողությունների ընթացքում կամ մահացել ստացած վերքերից կամ ընդհանուր հիվանդություններից ինչպես ԼՂՀ պաշտպանության բանակում ծառայելու ժամանակ, այնպես էլ հարգելի պատճառներով գորացրվելուց հետո՝ համարվել են դատվածություն չունեցող¹¹:

Արխիվային տվյալները վկայում են, որ ԼՂՀ գերագույն դատարանի կողմից 1995թ. փետրվարի 9-ին «ԼՂՀ դատական իշխանության» մասին օրինագիծ էր ներկայացվել երկրի նախագահին և խորհրդարանի ղեկավարին: Չնայած օրինագծի քննարկման վերաբերյալ տվյալներ չկան, բայց քանի որ այն վերաբերում է խնդրո առարկային՝ սխալ չի լինի մի քանի խոսքով նշել օրինագծի էության և բնորոշ գծերի մասին:

Օրինագիծը կազմված էր 14 գլխից՝ իր մեջ ներառելով 93 հոդված: Ըստ օրինագծի՝ ԼՂՀ-ում դատական իշխանությունը կոչված է իրականացնելու հանրապետության իրավակարգի և օրինականության, օրենսդրության, բոլոր ազգերի, անհատի և սոցիալական խմբերի՝ օրենքով երաշխավորված իրավունքների ու ազատությունների դատա-

կան պաշտպանությունը: Գատական իշխանության գործունեության հիմնական ուղղությունները պետք է հանդիսանային արդարադատության իրականացումը և իրավախախտումների նախագգուշացումն ու կանխարգելումը: Օրինագծի համաձայն՝ ԼՂՀ դատական համակարգը կազմված է լինելու ԼՂՀ գերագույն դատարանից, շրջանային (քաղաքային) դատարաններից և զինվորական դատարանից:

Գերագույն դատարանի կազմում պետք է գործեր վեց դատական ատյան՝ գերագույն դատարանի պլենումը, գերագույն դատարանի սահմանադրական հսկողության ատյանը, գերագույն դատարանի նախագահությունը, գերագույն դատարանի վճռաբեկ դատական ատյանը, գերագույն դատարանի քաղաքացիական գործերով դատական ատյանը և գերագույն դատարանի քրեական գործերով դատական ատյանը: Սահմանված էր դատավորների ընտրության հետևյալ կարգը՝ գերագույն դատարանի նախագահը, նրա տեղակալները և գերագույն դատարանի անդամները պետք է ընտրվեին ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի կողմից՝ տասը տարի ժամկետով՝ ԼՂՀ նախագահի ներկայացմամբ, իսկ մյուս դատարանների դատավորները՝ ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի կողմից՝ ևս տասը տարի ժամկետով: Ընդ որում, շրջանային (քաղաքային) և զինվորական դատարանների դատավորների ընտրությունների համար բարդացված կարգ էր սահմանված: Նշված դատավորների թեկնածուներ կարող էին առաջադրել աշխատավորական կոլեկտիվները, հասարակական կազմակերպությունները և ԼՂՀ Ձինված ուժերի զորամասերը: Առաջադրված թեկնածուների ընտրության հարցը պետք է որոշեր ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի կողմից ստեղծված ժամանակավոր հանձնաժողովը, որի մեջ պետք է մտնեին երեք պատգամավոր, ԼՂՀ գերագույն դատարանի նախագահը և ԼՂՀ արդարադատության պետվարչության պետը:

Օրինագծով նախատեսվում էր հանրապետությունում մտցնել երդվյալ ատենակալների ինստիտուտը, որոնք պետք է քննեին այն հանցագործության վերաբերյալ գործերը, որոնց համար օրենքով նախատեսված էր մահապատիժ կամ ազատազրկում տասը

տարի և ավելի ժամանակով, ինչպես նաև քաղաքացիական առավել բարդ գործերը:

Դժվար չէ կռահել, որ ԼՂՀ դատական իշխանության մասին օրինագիծը դատավարական օրենսգրքերից և օրենքներից տարբեր երանգներով և խմբագրական թերություններով կատարված մի ծաղկաքաղ էր՝ պատվաստած Հայկական ԽՍՀ «Գատարանակազմության մասին» 1981թ. օրենքին: Ուստի բնական է, որ այն երկրի ղեկավարության հավանությանը չարժանացավ և զնաց տեղ գտնելու արխիվային պահոցներում¹²:

Բոլոր դեպքերում, զինադադարից հետո դատական իշխանության և իրավապահ մարմինների գործունեության հարցերը գտնվում էին երկրի ղեկավարության մշտական ուշադրության ներքո: Այդ է վկայում, որ իրավապահ մարմինների գործունեությունը ստուգելու նպատակով ԼՂՀ նախագահի կողմից ստեղծված հանձնաժողովը 1995թ. ընթացքում երկու անգամ ստուգում է կատարել ԼՂՀ դատարաններում և իրավապահ մարմիններում, և արդյունքները քննարկվել են ԼՂՀ նախագահին առընթեր անվտանգության խորհրդի նիստերում: Այդ է վկայում նաև, որ 1995թ. ընդունվեց «ԼՂՀ դատախազության մասին» նոր օրենք, որն ավելի կատարյալ էր նախորդ՝ 1993թ. նույնանուն օրենքի համեմատ: Նոր օրենքում հստակ նշված էին դատախազության խնդիրները, գործունեության հիմնական ուղղությունները, դատախազության մարմինների համակարգը, դրանց կազմակերպումը և այլն:

Խորհրդարանի կողմից «Գատական իշխանության մասին» ԼՂՀ օրենքը (այսուհետ՝ Օրենք) ընդունվեց 1996թ. մայիսի 6-ին: Ասել, թե օրենքն արմատական բարեփոխումներ ստեղծեց պետական իշխանության երրորդ ճյուղի համար, ճիշտ չէր լինի, քանի որ օրենքը միայն արձանագրեց գործնականորեն ստեղծված դատական համակարգը և քիչ, թե շատ լավագույն տարբերակ մշակեց գերագույն դատարանի տարբեր ատյանների դատական գործառույթները դատավորների ավելի քիչ քանակով իրականացնելու համար:

Օրենքն արձանագրեց, որ հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները, իսկ դա-

տական իշխանությունը, որն անկախ և ինքնուրույն է, իրականացվում է քրեական, քաղաքացիական և վարչական դատավարությունների միջոցով: Հանրապետությունում սահմանվում էր երկաստիճան դատական համակարգ՝ ԼՂՀ գերագույն դատարան և շրջանային (քաղաքային) դատարաններ ու նրանց հավասարեցված ռազմական տրիբունալ (այսուհետ՝ զինդատարան):

Գերագույն դատարանի նախագահը, նրա տեղակալը և դատարանի երեք անդամները հանրապետության նախագահի առաջադրմամբ ընտրվել են խորհրդարանի կողմից՝ հինգ տարի ժամկետով: Խորհրդարանի կողմից ԼՂՀ արդարադատության պետվարչության պետի ներկայացմամբ նույն ժամկետով ընտրվել են շրջանային (քաղաքային) և զինվորական դատարանի դատավորները: Ձինդատարանի դատավորների նշանակման դեպքում ԼՂՀ պաշտպանության նախարարության համաձայնությունը պարտադիր էր: Սահմանված էր նաև տարիքային ցենզ և աշխատանքային ստաժ: Գերագույն դատարանի դատավորներ կարող էին ընտրվել երեսուն տարին լրացած ԼՂՀ քաղաքացիները, որոնք ունեն բարձրագույն իրավաբանական կրթություն և հինգ տարուց ոչ պակաս մասնագիտական ստաժ: Ստորադաս դատարանների դատավորների համար տարիքային ցենզը կազմում էր քսանհինգ տարին, իսկ աշխատանքային ստաժը՝ երեք տարի:

ԼՂՀ խորհրդարանի 1996թ. մայիսի 21-ի և հունիսի 3-ի որոշումներով ԼՂՀ գերագույն դատարանի նախագահ ընտրվեց Նիկոլայ Դադայանը, նախագահի տեղակալ՝ Վլադիմիր Հովսեփյանը, դատարանի անդամներ՝ Սուրեն Ալեքսանյանը, Ալեքսանդր Հարությունյանը և Ջոյա Օհանյանը¹³:

Գերագույն դատարանը կազմված էր երեք ատյաններից՝ դատավորների ընդհանուր ժողով (պլենում), դատական պալատ (նախագահություն) և դատական կոլեգիա:

Բարձրագույն դատական ատյանը՝ դատավորների ընդհանուր ժողովն էր (այսուհետ՝ պլենում), որի կազմում էին հանրապետության բոլոր դատավորները: Պլենումի նիստերին մասնակցում էին հանրապետության գլխավոր դատախազը, արդարադատության պետական վարչության պետը և փաստաբանների կոլեգիայի նախագահության նախագահը: Պլենումի աշխատանքներին Գլխավոր դատախազի մասնակցությունը պարտադիր էր:

տության պետական վարչության պետը և փաստաբանների կոլեգիայի նախագահության նախագահը: Պլենումի աշխատանքներին Գլխավոր դատախազի մասնակցությունը պարտադիր էր:

Պլենումը գումարվում էր ոչ ուշ, քան եռամսյակը մեկ: Այն իրավագոր էր միայն հանրապետության դատավորների երկու երրորդի մասնակցության դեպքում: Պլենումի որոշումներն ընդունվում էին բաց քվեարկությամբ՝ ժողովի աշխատանքին մասնակցող դատավորների ձայների մեծամասնությամբ: Պլենումի որոշումները ստորագրել են ԼՂՀ գերագույն դատարանի նախագահը և պլենումի քարտուղարը:

Պլենումն ուներ որոշակի լիազորություններ: Օրենքով սահմանված կարգով որոշում էր իշխանության օրենսդիր և գործադիր մարմինների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերի համապատասխանությունը ԼՂՀ օրենքներին: Լուծում էր հանրաքվեի, հանրապետության նախագահի և Ազգային ժողովի պատգամավորների ընտրությունների արդյունքների հետ կապված վեճերը: Որոշում էր կայացնում քաղաքական կուսակցությունների և հասարակական միավորումների գործունեությունը կասեցնելու վերաբերյալ: Հսկողական կարգով քննության էր առնում ԼՂՀ գերագույն դատարանի նախագահի և գլխավոր դատախազի բողոքները՝ բոլոր ստորադաս դատական ատյանների վճիռների, դատավճիռների և որոշումների դեմ բերված գործերով: Դեկավար պարզաբանումներ էր տալիս ԼՂՀ օրենսդրության կիրառման վերաբերյալ: Քննարկում էր դատավորների, դատական կոլեգիայի և դատական պալատի աշխատանքի վերաբերյալ հաշվետվությունները: Քննարկում էր դատական պրակտիկայի և դատական վիճակագրության ընդհանրացման նյութերը:

Արխիվային տվյալները ցույց են տալիս, որ պլենումն իր գործունեության 10 տարվա ընթացքում ԼՂՀ օրենսդրության կիրառման վերաբերյալ տվել է ընդամենը երեք դեկավար պարզաբանում: Առաջինը եղել է պլենումի 1995թ. հունիսի 5-ի որոշումը՝ դիտավորյալ սպանությունների վերաբերյալ դատական պրակտիկայի մասին, երկրորդը՝ 1997թ. փետրվարի 5-ի որոշումը՝ ԼՂՀ դատության պետական վարչության պետը և փաստաբանների կոլեգիայի նախագահության նախագահը:

տարանների կողմից ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի կիրառման դատական պրակտիկայի մասին և 1998թ. մարտի 4-ի որոշումը՝ ԼՂՀ զինվորական դատարանի կողմից պատժի ընդհանուր սկզբունքների վերաբերյալ օրենսդրության կիրառման դատական պրակտիկայի մասին¹⁴:

ԼՂՀ գերագույն դատարանի դատական պալատը (այսուհետ՝ դատական պալատ) կազմավորվում և գործում էր հինգ դատավորի կազմով, որի մեջ էին մտնում գերագույն դատարանի նախագահը, նրա տեղակալը և դատարանի երեք անդամները: Նույն գործը դատական պալատում վերստին քննության առնելու դեպքում դատարանի նախագահին իրավունք ուներ գործի մեջ ներգրավելու այլ դատավորների կամ գործի քննարկումը տեղափոխելու դատավորների ընդհանուր ժողովի քննարկմանը: Դատական պալատն իր լիազորությունների սահմաններում հսկողական կարգով և նոր ի հայտ եկած հանգամանքներով վերանայում էր օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռները, վճիռները և որոշումները: Վճռաբեկության կարգով երեք դատավորի կազմով քննության էր առնում գերագույն դատարանի կողմից առաջին ատյանի կարգով կայացված դատավճիռները և վճիռները:

Գերագույն դատարանի դատական կոլեգիայի կազմը կազմավորվում էր դատարանի նախագահի կողմից կոնկրետ քրեական և քաղաքացիական գործեր քննելու համար: Դատական կոլեգիան օժտված էր առաջին ատյանի, վճռաբեկության և հսկողական կարգով, ինչպես նաև նոր ի հայտ եկած հանգամանքներով գործեր քննելու լիազորություններով: Դատական կոլեգիան առաջին ատյանի կարգով գործերը քննում էր մեկ դատավորի և երկու ժողովրդականատենակալների կազմով, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ գերագույն դատարանի դատավորի կողմից՝ միանձնյա: Գերագույն դատարանի դատական կոլեգիայի քաղաքացիական գործերով առաջին ատյանի կարգով կայացված վճիռները վերջնական էին և զանգատարկման ոչ ենթակա: Դրանք կարող էին բողոքարկվել միայն հսկողական կարգով, իսկ քրեական գործերով կայացված դատավճիռները կարող էին վճռաբեկության

կարգով բողոքարկվել գերագույն դատարանի դատական պալատին: Դատական կոլեգիան ստորադաս դատարանների գործերը վճռաբեկության, հսկողական կարգով և նոր ի հայտ եկած հանգամանքներով քննում էր երեք դատավորի կազմով:

Գերագույն դատարանի նախագահին օժտված էր օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքով: Կարծում են, որ դա մի կարճ ճանապարհ էր նորմատիվ ակտերում առկա թերությունները և բացթողումները վերացնելու նպատակով օրենսդիր մարմին մտնելու համար:

Ավելորդ չէ նշել, որ գերագույն դատարանի և շրջանային (քաղաքային) դատարանների ժողովրդականատենակալները ևս ընտրվում էին հինգ տարի ժամկետով՝ նրանց բնակության կամ աշխատանքի վայրի քաղաքացիների ընդհանուր ժողովում, իսկ զինվորական դատարանի ժողովրդականատենակալները՝ զինծառայողների ընդհանուր ժողովում երկու տարի ժամկետով:

Ինչպես գերագույն դատարանի, այնպես էլ ստորադաս դատարանների ժողովրդականատենակալները մտնում էին տվյալ դատարանի կազմի մեջ, արդարադատություն իրականացնելիս օժտված էին դատավորի բոլոր լիազորություններով: Նրանց համար ևս սահմանված էր տարիքային ցեղ՝ գերագույն դատարանի պարագայում՝ առնվազն երեսուն տարեկան և ոչ պակաս հինգ տարի աշխատանքային ստաժ, շրջաքաղաքային դեպքում՝ առնվազն քսանհինգ տարի և ոչ պակաս երեք տարի աշխատանքային ստաժ, զինդատարանի դեպքում՝ առնվազն տասնութ տարի և իսկական զինվորական ծառայության մեջ գտնվելը:

Ժողովրդականատենակալները դատարանում իրենց պարտականությունները կատարելու ժամանակահատվածի համար վարձատրվում էին դատավորի վարձատրությանը համահավասար:

Օրենքի համաձայն՝ դատական համակարգի ստորին օղակը կազմում էին շրջանային (քաղաքային) դատարանները և զինդատարանը: 1996թ. դրությամբ հանրապետությունում գործել են Ստեփանակերտի քաղաքային դատարանը՝ երկու դատավորի կազմով, որից մեկը դատարանի նախագահն էր, և

Մարտակերտի, Ասկերանի, Մարտունու, Հաղբուփի և Շուշիի շրջափակումները՝ յուրաքանչյուրը մեկ դատավորի կազմով, որն էլ դատարանի նախագահն է հանդիսացել:

Շրջանային (քաղաքային) դատարանը մեկ դատավորի և երկու ժողովրդական ատենակալների կազմով, ինչպես նաև դատավորը միանձնյա քննել են բոլոր քրեական և քաղաքացիական գործերը, բացի այն գործերից, որոնք ընդդատյա էին ԼՂՀ գերագույն դատարանին և զինդատարանին:

Շրջանային (քաղաքային) դատավորը միանձնյա քննել է վարչական իրավախախտումների և կատարողական վարույթների վերաբերյալ գործերը, ինչպես նաև ԼՂՀ օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում՝ քրեական և քաղաքացիական գործերը:

Խորհրդարանի որոշմամբ «ԼՂՀ զինվորական դատարանի մասին» Կանոնադրությունը (այսուհետ՝ Կանոնադրություն) ընդունվել է՝ որպես «ԼՂՀ դատական իշխանության մասին» օրենքի¹⁵ հավելված: Կանոնադրության մեջ արձանագրված էր, որ արդարադատության իրականացման սկզբունքները, զինդատարանի դատավորների և ժողովրդական ատենակալների ընտրության կարգը, նրանց կարգավիճակը, դատարանի նախագահի լիազորությունների շրջանակը և մի շարք այլ հարցեր կարգավորվում են «Դատական իշխանության մասին» ԼՂՀ օրենքով: Կանոնադրությամբ զինդատարանին ընդդատյա են եղել զինծառայողների կամ զինապարտների կողմից կատարած հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը (բացի ԼՂՀ գերագույն դատարանին ընդդատյա գործերից), ինչպես նաև զինվորական հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, ազգային անվտանգության մարմինների զինծառայողների կողմից կատարած հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, ներքին գործերի նախարարության ներքին ծառայության և ներքին գործերի աշխատակիցների կողմից կատարված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, ուղղիչ-աշխատանքային հիմնարկների հրամանատարական կազմի կողմից սահմանված կարգով ծառայությունը կատարելու դեմ ուղղված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը և այն խմբակային հան-

ցագործությունների վերաբերյալ գործերը, որոնցում հանցագործներից թեկուզ մեկը զինծառայող է հանդիսացել:

Չինդատարանը քրեական գործերի հետ համատեղ քննել է նաև վնասի հատուցման վերաբերյալ քաղաքացիական հայցերը:

Գնդապետի և ավելի բարձր աստիճան ունեցող, ինչպես նաև նման աստիճանների առկայություն պահանջող պաշտոն զբաղեցրած անձանց կողմից կատարված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերն ընդդատյա են եղել ԼՂՀ գերագույն դատարանին:

Այսպիսով, ԼՂՀ դատական իշխանության մասին 1996թ. օրենքով նախկին դատական համակարգից մնացած ժառանգությունը հարմարեցվեց հանրապետությունում իրականացվող պետական շինարարության պահանջներին: Մնացին և շարունակեցին գործել նախկին ինքնավար մարզի շրջանային (քաղաքային) դատարանները, գերագույն դատարանի գործառնությունները համապատասխանեցվեցին Հայաստանի Հանրապետության գերագույն դատարանի գործառնություններին, ամբողջ դատական համակարգը փաստացի մնաց գերագույն դատարանի նախագահի իրավագործության ներքո, դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայությունը թողնվեց դատական կատարածուների վրա և այլն:

Չնայած ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1993թ. դեկտեմբերի 3-ի որոշմամբ նորաստեղծ հանրապետության կազմում ստեղծվեց Քաշաթաղի շրջանը և Պաշտպանության պետական կոմիտեին հանձնարարվեց աշխատանքներ իրականացնել շրջանի գործադիր իշխանությունների ձևավորման համար¹⁶, սակայն քաղաքական նկատառումներով շրջանի վարչական ապարատը կազմավորվեց ՀՀ ղեկավարության կողմից: Այդ համատեքստում Ֆերդինանդ Սահակյանը 1996թ. փետրվարի 22-ին նշանակվեց Քաշաթաղի շրջանի առաջին ատյանի դատարանի դատավոր: Դրանով պետք է բացատրել նաև, որ դատարանն իր գործունեության սկզբնական շրջանում ղեկավարվում էր ՀՀ օրենսդրությամբ, բայց դատական ակտերը կայացնում հանուն Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության:

Փաստորեն Քաշաթաղի շրջանի առաջին ատյանի դատարանը, դատական ակտերը կայացնելով Արցախի Հանրապետության ամուսնից, վերջինիս դատական համակարգի մեջ չէր մտնում: Դեռ ավելին, դատական ակտերի բողոքարկման համար որպես վերադաս ատյաններ մատնանշվում էին ՀՀ դատարանները: Այդ հարցում պարզություն չմտցվեց նաև ԼՂՀ վարչատարածքային բաժանման մասին 1998թ. օրենքն ընդունելուց հետո, որտեղ հստակ նշված էր, որ Քաշաթաղի շրջանը Բերձոր շրջկենտրոնով մտնում է Արցախի Հանրապետության տարածքի մեջ: Հարցը կարգավորվեց միայն ՀՀ և ԼՂՀ կառավարությունների միջև 2001 թվականի օգոստոսի 30-ին ստորագրված համագործակցության մասին պայմանագրով, որի շրջանակներում Քաշաթաղի շրջանի փաստացի կառավարման լիազորությունները վերապահվեցին Արցախի Հանրապետությանը և հանձնարարություն տրվեց կարճ ժամկետում իրականացնել շրջանի տարածքային կառավարման բոլոր մարմինների և կառույցների ենթակայությունը ԼՂՀ համապատասխան նախարարություններին և գերատեսչություններին¹⁷: Նշված միջկառավարական պայմանագրի կնքմամբ Քաշաթաղի շրջանի առաջին ատյանի դատարանի վերաբերյալ ԼՂՀ-ում ընդունված միակ իրավական փաստաթուղթը՝ ԼՂՀ նախկին արդարադատության պետական վարչության պետի 2001թ. նոյեմբերի 9-ի թիվ 153 հրամանն է, որով շրջանի դատարանը համարվել է ընդգրկված ԼՂՀ դատական համակարգում¹⁸: Դրանով իսկ կողմերը և դատավարության մասնակիցները հնարավորություն ձեռք բերեցին դատարանի դատական ակտերը բողոքարկել և գանգատարկել ԼՂՀ գերագույն դատարան:

Պատերազմի արհավիրքներից նոր դուրս եկած երիտասարդ հանրապետության պետական շինարարության հիմնախնդիրներից մեկն էլ Սահմանադրություն ունենալու հարցն էր: Այդ կապակցությամբ Խորհրդարանի 1996 թվականի ապրիլի 9-ի որոշմամբ ստեղծվեց սահմանադրական հանձնաժողով՝ հանրապետության նախագահի գլխավորությամբ¹⁹: Չնայած մի շարք ծանրակշիռ հանգամանքների ուժով Սահմանադրության

շուտափույթ ընդունումը հնարավոր չէր, և այն ընդունվեց շուրջ տասը տարի անց, բայց այդ ժամանակահատվածում ընդունվեց սահմանադրական օրենքների մի փաթեթ, որը, կարելի է ասել, ժամանակավորապես փոխարինեց Սահմանադրությանը:

Հայաստանի Հանրապետության 1995թ. Սահմանադրության ընդունմամբ երկրի իշխանությունները ձեռնամուխ եղան դատական համակարգի արմատական բարեփոխումների իրականացմանը: Ընդունվեց դատաիրավական բարեփոխումներն ապահովող օրենսդրության մի ամբողջ փաթեթ, որը մինչ այդ տարբեր երկրների գիտահետազոտական իրավական ատյաններում ենթարկվել էր միջազգային իրավական փորձաքննության և արժանացել հավանության: Սահմանադրական նորմերի պահանջներով 1999թ. հունվարից ՀՀ-ում ստեղծվեց և սկսեց գործել եռաստիճան դատական համակարգ:

ԼՂՀ-ն, պատվով դուրս գալով պատերազմի դաշտից, անցավ շուկայական տնտեսության ու նոր տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական հարաբերությունների խթանմանն ու ամրապնդմանը: Երկրի օրենսդրությամբ երաշխավորված էին սեփականության բոլոր ձևերի ազատ զարգացումը և հավասար իրավական պաշտպանությունը, տնտեսական գործունեության ազատությունը, ազատ տնտեսական մրցակցությունը: Խորհրդային օրենսդրությունը, կառուցված լինելով մարքս-լենինյան գաղափարախության և երկրի տնտեսական հիմքը կազմող հանրային սեփականության սկզբունքների վրա, բնականաբար, չէր կարող կարգավորել նոր հասարակական հարաբերությունները: Իրենց հերթին նոր հարաբերություններն էլ հանգեցնում են համընդհանուր ճանաչում գտած նոր սկզբունքների արմատավորման՝ կողմերի մրցակցություն, անձի և սեփականության անձեռնմխելիություն, մասնավոր գործերին որևէ մեկի կամայական միջամտության անթույլատրելիություն, խախտված իրավունքի վերականգնման ապահովում, դրանց դատական պաշտպանություն և այլն: Նման պայմաններում հիմնականում Խորհրդային Միությունից ժառանգած օրենքներն ակնհայտորեն խոչընդոտում էին նոր համակարգի ձևավորմանը և

հաստատմանը: Հանրապետությունն այլևս չէր կարող ղեկավարվել հին օրենքներով և օրենսգրքերով: Ուստի Արցախում դատաիրավական բարեփոխումների առաջին փուլը պարտադրված էր ժամանակի հրամայականով:

Փաստացի իրավիճակը հուշում էր, որ ելնելով այն հանգամանքից, որ Արցախը և Հայաստանի Հանրապետությունը, գտնվելով միևնույն օրենսդրական, տնտեսական, պաշտպանական, ֆինանսավարկային և այլ հարթության վրա, ԼՂՀ-ում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումներն ապահովող օրենսդրության հենքը եղել և պետք է մնա ՀՀ օրենսդրությունը: Այդպիսի մոտեցումն արդյունավետ է նաև այն պատճառով, որ հնարավորություն է ստեղծվում օգտագործել ՀՀ օրենսգրքերը և այլ իրավական ակտեր՝ մինչև սեփականը մշակելն ու ընդունելը: Արցախի օրենսդիրներն այս նրբությունը միշտ էլ աչքի առաջ են ունեցել և ներկայումս էլ ունեն: Միաժամանակ, իհարկե, կան նաև էական տարբերություններ, որոնց մեծ մասը կապված է Արցախի հասարակական-քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, ժողովրդագրական և այլ առանձնահատկությունների հետ: Օրինակ՝ ռազմաքաղաքական իրավիճակի պարտադրանքով առայսօր մեր հանրապետությունում պահպանվում է ռազմական դրության ռեժիմը, ինչը, բնականաբար, ինքնին որոշակի օրենսդրական տարբերությունների տեղիք է տալիս:

Վերոշարադրյալի հիմնավորմամբ 1999-2000թթ. ԼՂՀ-ում ընդունվեց դատաիրավական բարեփոխումներն ապահովող օրենսդրական ակտերի մի ամբողջ փաթեթ՝ միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության, դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության, դատախազության, փաստաբանական գործունեության, դատարանակազմության, դատավորի կարգավիճակի, դատական մագիստրատուրայի խորհրդի մասին և այլն: Հանրապետության տարածքում կիրարկման մեջ դրվեց 1998թ. ընդունված ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը²⁰:

ԼՂՀ-ում դատաիրավական բարեփոխումներն ապահովող օրենսդրական փաթեթը պետք է ուժի մեջ մտներ 2000թ. հունվարի

1-ից, սակայն, կապված հանրապետության նախագահ Ա.Ղուկասյանի նկատմամբ ահաբեկչական ակտ կատարելու հայտնի իրադարձությունների հետ, այն կիրարկության մեջ դրվեց ավելի ուշ: Այդ կապակցությամբ գործող դատավորների և ատենակալների լիազորությունները երկարացվեցին մինչև նոր դատական համակարգի կազմավորումը²¹:

Խորհրդարանի կողմից 2002թ. փետրվարի 6-ին ընդունված «Դատաիրավական բարեփոխումների անցումային ժամանակաշրջանում գերագույն և առաջին ատյանի դատարանների գործունեության մասին» օրենքի համաձայն՝ ԼՂՀ գերագույն և առաջին ատյանի դատարանների դատավորների կողմից պաշտոնը ստանձնելու օրվանից գերագույն և առաջին ատյանի դատարանները համարվում են կազմավորված, իսկ այդ օրվանից գերագույն դատարանի նախորդ կազմի անդամների և շրջանային (քաղաքային) դատարանների դատավորների լիազորությունները դադարեցված²²:

Խորհրդարանի փետրվարի 6-ի որոշումներով ԼՂՀ գերագույն դատարանի նախագահ նշանակվեց Վլադիմիր Հովսեփյանը, դատարանի անդամներ՝ Նիկոլայ Դադայանը, Իրինա Կարապետյանը, Նաիրի Հակոբյանը, Կարեն Ղարայանը, Ջոյա Օհանյանը և Շուրա Օհանյանը: Առաջին ատյանի դատարանի նախագահ նշանակվեց Սեյրան Ամիրյանը, դատարանի դատավորներ՝ Արթուր Աբրահամյանը, Արսիկ Ամիրջանյանը, Գրետա Արզումանյանը, Կամո Գահրամանյանը, Արտյուշա Մադաթյանը և Վլադիմիր Ստեփանյանը²³:

Նորանշանակ դատավորներն իրենց պաշտոններն ստանձնեցին փետրվարի 15-ին՝ հանդիսավոր պայմաններում անհատական կարգով հանրապետության նախագահի ներկայությամբ տրված երդմամբ: Երդման տեքստը սահմանված էր «Դատավորի կարգավիճակի մասին» ԼՂՀ օրենքով²⁴:

Խորհրդարանի ընդունած հաջորդ երկու օրենքներով 2002թ. փետրվարի 15-ից հանրապետության տարածքում կիրարկման մեջ դրվեցին 1998թ. ընդունված ՀՀ քրեական և քաղաքացիական դատավա-

րության օրենսգրքերը (լրացումներով և փոփոխություններով հանդերձ)՝ դրանք վերանվանելով, համապատասխանաբար, ԼՂՀ քրեական կամ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրք²⁵:

Նոր դատական համակարգը Արցախում սկսեց գործել 2002թ. փետրվարի 15-ից: Այն գործեց մինչև 2008թ. հունիսի 19-ը: «Դատարանակազմության մասին» ԼՂՀ օրենքով սահմանվեց, որ արդարադատությունն իրականացվում է. ա) մարդու և քաղաքացու ազատությունները, իրավունքներն ու օրինական շահերը, պետության և իրավաբանական անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը շոշափող քաղաքացիական, տնտեսական վեճերի վերաբերյալ գործեր դատական նիստերում քննելու և լուծելու միջոցով, բ) վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործեր քննելու և լուծելու միջոցով, գ) դատական նիստերում հանցագործությունների վերաբերյալ գործեր քննելու, հանցանք կատարած անձանց մեղավոր ճանաչելու, նրանց նկատմամբ օրենքով սահմանված պատիժ նշանակելու, հանցանք չկատարած անձանց անպարտ ճանաչելու և արդարացնելու միջոցով:

Օրենքի համաձայն՝ ԼՂՀ դատական համակարգը կազմված էր առաջին ատյանի դատարանից և Գերագույն դատարանից: Փաստորեն, երկրում գործում էր առաջին ատյանի մեկ դատարան՝ նախագահի և 6 դատավորի կազմով, որի դատական տիրույթը հանրապետության ողջ տարածքն էր և որը, ըստ էության, քննում էր բոլոր քաղաքացիական, տնտեսական, քրեական, զինվորական, ինչպես նաև վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերը:

Այլ էր խնդիրը գերագույն դատարանի պարագայում: Կազմված լինելով նախագահից և վեց դատավորից՝ այն արդարադատություն էր իրականացնում վերաքննության կարգով՝ մեկ դատավորի կազմով, վճռաբեկության կարգով՝ կոլեգիալ, ոչ պակաս, քան երեք դատավորի կազմով: Գերագույն դատարանը նաև սահմանադրական դատարանի լիազորություններ իրականացնող ատյան էր, որի դեպքում գործերը քննում էր կոլեգիալ, բայց ոչ պակաս, քան հինգ դատավորի կազմով:

Այսպիսով, Արցախում 2002-2008թթ. գործում էր երկաստիճան դատական համակարգ, որտեղ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների լիազորությունները զուգակցված էին մեկ «տանիքի»՝ գերագույն դատարանի անվան ներքո:

Ի տարբերություն ՀՀ-ի, որտեղ գործը վերաքննության կարգով քննվում է երեք դատավորի կազմով, Արցախում նշված տարիներին այն քննվում էր մեկ դատավորի կազմով: Իհարկե, այս պարագայում այնքան էլ ճիշտ լուծում չէր մշակվել: Չէ՞ որ միանձնյա որոշումը շատ դեպքերում լինում է միակողմանի, իսկ սխալի հավանականությունը՝ ավելի մեծ:

Եթե 1998-1999թթ. ՀՀ-ում դատախազական բարեփոխումների արդյունքում վճռաբեկ դատարանը կազմված էր դատարանի նախագահից և երկու պալատից՝ իրենց նախագահներով, ապա մեր հանրապետության օրենսդիրները գերագույն դատարանի համար նման կառույցներ չեն նախատեսել՝ նկատի ունենալով դատավորների սակավ քանակը: Գործնականում գերագույն դատարանի նախագահը կոնկրետ գործերով, իր մակագրությամբ ստեղծում էր վերաքննիչ և վճռաբեկ ատյաններ ու նշանակում դրանց կազմը: Փաստորեն, դատական ատյանների միջև տարանջատում չկար:

ԼՂՀ գերագույն դատարանը, գտնվելով դատական բուրգի գագաթին, օժտված էր նաև, ինչպես նշեցինք, սահմանադրական դատարանի լիազորություններով, որոնք իրականացնում էր «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված նորմերով՝ մինչև «Սահմանադրական դատարանի մասին» ԼՂՀ օրենքի ընդունումը: Սահմանադրական վերահսկողության հարցերով 1995-2005թթ. ընթացքում գերագույն դատարանի կողմից ընթացքավորվել է ընդամենը վեց դիմում:

Արժե նշել որոշակի ուշագրավ ևս մի հանգամանք. «Դատախազության մասին» 2000թ. ԼՂՀ օրենքի համաձայն՝ հանրապետության տարածքում տեղակայված կոնկրետ կայազորների զինվորական դատախազությունները, որպես կառուցվածքային ստորաբաժանումներ, պետք է մտնեին ԼՂՀ դատախազության մեջ: Մինչդեռ իրականում

զինծառայողների կողմից կատարած զինվորական հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը քննվում էին և ներկայումս էլ քննվում են՝ չպահպանելով «քրեական դատավարության օրենքի ներգործությունը տարածության վրա» սկզբունքը: Այդ համատեքստում լուծարվեց նաև ԼՂՀ զինվորական դատարանը: Զինծառայողների վերաբերյալ բոլոր քրեական գործերը հանձնվեցին Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի քննությանը:

Եվ ապա դատախարակական բարեփոխումների ընթացքում միանշանակ մոտեցում չկար կալանավորման, բնակարանի խուզարկության թույլտվության, ինչպես նաև նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի սահմանափակման հարցերի վերաբերյալ: «Դատարանակազմության մասին» օրենքը ԼՂՀ առաջին ատյանի դատարանին այդ լիազորություններով չէր օժտել: Դրանք «Դատախազության մասին» ԼՂՀ օրենքի ուժով վերապահվել էին ԼՂՀ դատախազությանը: Միևնույն ժամանակ ԼՂՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 41-րդ հոդվածում դրանք հստակորեն նշված էին որպես դատարանի լիազորություններ, որոնք ամրագրված էին նաև քրեական դատավարության օրենսդրության մի շարք սկզբունքներում:

Ըստ երևույթին, այս հարցականների լուծումը ժամանակի խնդիր էր: Եվ այն չուշացավ, այսպես ասած, «սանկցիայի» հարցերը 2004թ. հունվարի 1-ից ԼՂՀ դատախազության լիազորություններից հանվեցին, և վերականգնվեց քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգը:

Դատախարակական բարեփոխումների շրջանակներում ՀՀ և ԼՂՀ իրավական դաշտի տարբերություններից մեկն էլ ԼՂՀ դատական մագիստրատուրայի խորհուրդն էր, որն, ինչ խոսք, շփման եզրեր ուներ ՀՀ Մահմանադրությամբ նախատեսված «Արդարադատության խորհրդի մասին» օրենքի հետ: Սակայն վերջինից այն առանձնանում էր իր կազմով, ձևավորման կարգով ու լիազորությունների շրջանակով: Այսպես, դատական մագիստրատուրայի խորհրդի կազմի մեջ

մտնում էր հանրապետության նախագահի կողմից հինգ տարի ժամկետով նշանակվող յոթ անդամ, որից մեկական ներկայացուցիչ՝ նախագահի, Ազգային ժողովի և կառավարության առաջադրմամբ, ապա՝ գերագույն դատարանի նախագահը և երեք դատավոր, որոնցից երկուսը՝ առաջին ատյանի դատարանից, մեկը՝ գերագույն դատարանից: Խորհրդի ոչ դատավոր ներկայացուցիչները, որպես կանոն, պետք է իրավաբանական կրթություն ունենային: Խորհրդի նիստերը, որոնք գումարվում էին ըստ անհրաժեշտության, հրավիրել է գերագույն դատարանի նախագահը: Խորհուրդը հանրապետության նախագահին առաջարկություններ էր ներկայացնում դատավորներին որակավորման դասեր շնորհելու մասին: Նշված իրավունքից օգտվում էր նաև արդարադատության պետվարչության պետը: Դատարանների նախագահների և դատավորների թեկնածությունները խորհրդում կարող էին առաջադրել խորհրդի յուրաքանչյուր անդամ և արդարադատության պետվարչության պետը: Խորհրդի հավանությանն արժանացած թեկնածությունը ներկայացվում էր հանրապետության նախագահին:

Նշված օրենքը նախատեսել էր նաև ինչպես խորհրդի անդամների, նույնպես և դատավորների լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման, դատավորների նկատմամբ կարգապահական վարույթի հարուցման հիմքերը: Իրավաբանական տեսակետից՝ խորհուրդն ընդունում էր որոշումներ, որոնք հանրապետության նախագահն իր առարկություններով կարող էր ետ վերադարձնել:

Կային նաև այլ տարբերություններ: «Դատարանակազմության մասին» ԼՂՀ օրենքով Քաշաթաղի շրջանի առաջին ատյանի դատարանի իրավական կարգավիճակը մնաց չկանոնակարգված, այն շարունակեց գործել որպես ինքնուրույն դատարան:

Դատախարակական բարեփոխումների շրջանակներում ԼՂՀ կառավարության 1999թ. օգոստոսի 13 թիվ 43 որոշմամբ ԼՂՀ արդարադատության պետական վարչության համակարգում ստեղծվեց դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայություն: Որոշումն ուժի մեջ մտավ

1999թ. սեպտեմբերի 1-ից, ըստ այդմ էլ նույն ժամկետից ԼՂՀ-ում դադարեցվեց շրջանային (քաղաքային) դատարանների դատական կատարածությունների գործունեությունը²⁶: Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ենթակայությունից հանվեց և ԼՂՀ արդարադատության պետվարչության տնօրինությանը հանձնվեց քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման ծառայությունը:

Կարևոր քայլ հանդիսացավ նաև խորհրդարանի կողմից «Ոստիկանության մասին» ԼՂՀ օրենքի ընդունումը 2001թ. նոյեմբերի 30-ին, որով սահմանվեցին «ոստիկանություն» հասկացությունը, նրա խնդիրները և գործունեության սկզբունքները, ոստիկանության իրավունքներն ու պարտականությունները և այլն:

Փաստաբանի ինստիտուտը ԼՂՀ դատաիրավական բարեփոխումներն ապահովող օրենսդրության մի օղակն է: «Փաստաբանական գործունեության մասին» ԼՂՀ օրենքն ընդունվել է 1999թ. հունիսի 12-ին: Այդ գործունեությունն օրենսդրությամբ ճանաչված իրավապաշտպան գործունեության տեսակ է, որն ուղղված է իրավաբանական օգնություն ստացողի հետապնդած շահերի իրականացմանը՝ օրենքով չարգելված միջոցներով ու եղանակներով: Հանրապետության տարածքում փաստաբանական գործունեության վերաբերյալ առաջին անգամ ընդունված օրենքը մանրամասն կարգավորում էր փաստաբանի իրավունքները, պարտականությունները, գործունեության արտոնագրումը և երաշխիքները, փաստաբանների միության ստեղծման, գրանցման և լուծարման պայմանները: Ի դեպ, փաստաբանների միության գրանցումն իրականացվում էր ԼՂՀ գերագույն դատարանում: Պաշտպանի գործունեության կարևորագույն երաշխիքն այն է, որ նա ենթարկվում է միայն Սահմանադրությանը և օրենքներին: Բացի այդ, մրցակցության սկզբունքի ուժով, փաստաբանը քրեական դատավարության ընթացքում մեղադրողի հետ արդեն հանդես էր գալիս որպես հավասար կողմ: Գերագույն դատարանում գրանցված հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբանն իրավունք ուներ բողոքարկել օրինական ուժի մեջ մտած վճիռները, դատավճիռները և որոշումները:

Օրենքի համաձայն՝ հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբանը պետք է գրանցված լիներ գերագույն դատարանում՝ վերջինիս նախագահի հրամանով: Հատուկ արտոնագիրը տրվում էր հինգ տարի ժամկետով: Նոր ընդունված քրեական և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերը հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբաններին վճարել բողոք բերելու իրավունք էին վերապահում, մի իրավունք, որով օժտված անձանց շրջանակը չափազանց սահմանափակված էր: Այսպես, քաղաքացիական գործերով վճարել բողոք բերելու իրավունք ունեին միայն ԼՂՀ գլխավոր դատախազը, նրա տեղակալներն ու հատուկ արտոնագիր ունեցող և գերագույն դատարանում գրանցված փաստաբանները:

ԼՂՀ գերագույն դատարանում 2002-2006թթ. գրանցվել է հատուկ արտոնագիր ունեցող երեք փաստաբան: Գատական պրակտիկան ցույց տվեց, որ հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբանների կողմից բերված վճարել բողոքները շատ հազվադեպ էին բավարարում գործող օրենսդրության պահանջները, որի պատճառով չափազանց թույլ էր քաղաքացիներին ցույց տրվող փաստաբանական ծառայության որակը: Միայն 2003թ. ընթացքում հատուկ արտոնագիր ունեցող և գերագույն դատարանում գրանցված փաստաբանների կողմից օրինական ուժի մեջ մտած վճիռների և որոշումների դեմ բերված տասնինը վճարել բողոքներից մինչև դատական նիստն սկսելը յոթը հետ է վերցվել, ութը քննարկվել է, որոնցով վեցը թողնվել է անփոփոխ, միայն երկուսը բեկանվել է, և գործի վարույթները կարճվել են:

Հատուկ արտոնագիր ունեցող փաստաբանների ինստիտուտը և վճարել բողոք բերելու սահմանափակումը գործեց մինչև 2006թ. հուլիս, երբ քաղաքացիական և քրեական դատավարության օրենսգրքերում կատարված փոփոխությունների ուժով հատուկ արտոնագիր ունեցող և գերագույն դատարանում գրանցված փաստաբանները գրկվեցին օրինական ուժի մեջ մտած վճիռների, որոշումների և դատավճիռների դեմ վճարել բողոք բերելու իրավունքից: Նման իրավունքով օժտվեցին բոլոր փաստաբանները:

Հետպատերազմյան տարիներին հնարավորություն ստեղծվեց ավելի խորացնել ԼՂՀ և ՀՀ դատական կառույցների համագործակցությունը: Դատարանների պրակտիկ գործունեության և փորձի փոխանակման նպատակով հաճախակի դարձան ՀՀ վճռաբեկ և սահմանադրական դատարանների ու ԼՂՀ գերագույն դատարանի պատվիրակությունների փոխադարձ այցելությունները:

Գեռևա 2005թ. հոկտեմբերի 7-ին Ստեփանակերտ քաղաքում ԼՂՀ գերագույն և ՀՀ վճռաբեկ դատարանների նախագահների կողմից ստորագրվել է համաձայնագիր՝ «Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության գերագույն դատարանի միջև համագործակցության և իրավական տեղեկատվության փոխանակման մասին»: Փաստաթղթում նշված մի շարք կետեր արդեն իրագործվել են: ԼՂՀ դատավորները, որպես կանոն, յուրաքանչյուր տարի կատարելագործման դասընթացներ են անցնում ՀՀ վճռաբեկ դատարանին առընթեր դատական դպրոցում:

Արդարադատությունը ցանկացած երկրի հիմնական հենասյուներից մեկն է: Իսկ ժողովրդավարական պետության հիմքերից մեկն էլ դատական իշխանության անկախությունն է:

Ժամանակը ցույց տվեց, որ ԼՂՀ-ում գործող դատական համակարգը յուրջ բարեփոխումների կարիք ունի թե ներպետական և թե միջազգային իրավունքի տեսանկյունից: Այդ կապակցությամբ ԼՂՀ արդարադատության

նախարարության կողմից 2005թ. դատարանակազմության մասին օրինագիծ մշակվեց, որն արժանացավ երկրի ղեկավարության հավանությանը: Ըստ օրինագծի՝ Արցախի դատական համակարգը պետք է կազմված լինի չորս առաջին ատյանի դատարանից, վերաքննիչ դատարանից և գերագույն դատարանից:

Վերաքննիչ դատարանին տրվում էր նաև առաջին ատյանի կարգով տնտեսական վեճեր լուծելու լիազորություն: Օրինագիծը մտցվեց ԼՂՀ խորհրդարան, բայց այն խորհրդարանի պետական-իրավական հարցերի մշտական հանձնաժողովում քննարկելուց հետո այլ քննարկում չունեցավ, քանի որ արդեն ԼՂՀ Սահմանադրության նախագիծն էր մշակվում, ուստի արմատական և բովանդակային դատաիրավական բարեփոխումներ կատարելու հարցի պատասխանը պետք է տար 2006թ. ընդունված երկրի մայր օրենքը:

Գատախրավական բարեփոխումները մեկանգամյա գործողություններ չեն, այլ հարավորտի և ամբողջական գործընթացներ են և ունեն իրենց ներքին զարգացման դինամիկան: Այդ գործընթացը չի կարող կանգ առնել կամ դուրսի տեղում, այն ցանկացած իրավական և ժողովրդավարական երկրում անընդհատ զարգացում է պահանջում, հենց դադարեց, պետությունը լիարժեք չի լինի: Ինչպես հուշում են պատմության դասերը՝ բարեփոխումները պետք է կատարվեն ոչ միայն դատական համակարգում, այլև բոլոր իրավապահ կառույցներում: Հաղորդակից անոթների օրենքը գործում է ամենուրեք:

1. ԼՂՀ Խորհրդարանի կողմից 1994-2006թթ. ընդունված օրենքների հիմնական մասը բոլոր փոփոխություններով և լրացումներով, հրատարակվել են երկհատոր (գիրք Ա և Բ) գործող օրենքների ժողովածուի մեջ (ժողովածու) և այդ ժողովածուների երկրորդ և երրորդ հավելվածներում:
2. ԼՂՀ նախագահի 1995 թվականի հունվարի 10-ի հրամանագիրը (թն-9):
3. Ժողովածու Ա, էջ 9-12:
4. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆոնդ 1, ցանկ 1, պահպ. միավոր 497, կապ 38:
5. ԼՂՀ նախագահի 1995թ. մայիսի 14-ի հրամանագիրը (ն-39):
6. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆոնդ 7, ցանկ 1, պահպ. միավոր 497, կապ 39:
7. Ժողովածու Ա, էջ 21-23:
8. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆոնդ 7, ցանկ 1, պահպ. միավոր 497, կապ 39:
9. ԼՂՀ նույնի, ֆոնդ 7, ցանկ 1, պահպ. միավոր 497, կապ 39:
10. ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1995թ. հունիսի 16-ի հրամանագիրը (թն-0446-1):
11. ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի 1995թ. նոյեմբերի 21-ի որոշումը (թ.ն.-0055-1):
12. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆոնդ 7, ցանկ 1, պահպ. միավոր 497, կապ 39:

13. «ԼՂՀ Հանրապետություն» թերթ, 23 մայիսի 1996թ., 4 հունիսի 1996թ.:
14. Տվյալները գտնվում են հեղինակի անձնական արխիվում:
15. ԼՂՀ Ազգային ժողովի 1996թ. մայիսի 6-ի որոշումը (NH -0113-1):
16. ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1993թ. դեկտեմբերի 3-ի որոշումը (թն-0287-1):
17. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆոնդ 227, ցանկ 1, պահպ. միավոր 98, կապ 17:
18. Նույնի պահպ. միավոր 133, կապ 19:
19. ԼՂՀ Ազգային ժողովի 1996թ. ապրիլի 9-ի որոշումը (թ.ն.-0096-1):
20. Ժողովածու Ա, էջ 580-615, 645-656, 684-695:
21. ԼՂՀ նախագահի 1999 թվականի դեկտեմբերի 31-ի հրամանագիրը (ՆՀ-138):
22. Ժողովածու Բ, էջ 187-188:
23. «Ազատ Արցախ» թերթ, 12 փետրվարի 2002թ.:
24. Նույնի, 16 փետրվարի 2002թ.:
25. Ժողովածու Բ, էջ 189-190:
26. ԼՂՀ պետարխիվ, ֆոնդ 227, ցանկ 1, պահպ. միավոր 98, կապ 17:

ԱՆՇԱՐԺ ԳՈՒՅՔԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐՆ ԸՍՏ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐՈՒԹՅԱՆ*

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի¹ 134-րդ հոդվածով անշարժ գույք է համարվում նաև **հողին ամրակցված այլ գույքը**, որն անհնար է հողից անջատել՝ առանց այդ գույքին կամ հողամասին վնաս պատճառելու կամ դրանց նշանակության փոփոխման, դադարման կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարինության:

Ելնելով ՀՀ քաղ. օր. 134-րդ հոդվածում ամրագրված անշարժ գույքի հասկացությունից՝ կարելի է տարանջատել օբյեկտների երկու խումբ, որոնց վրա օրենսդիրը տարածում է անշարժ գույքի իրավական ռեժիմը: Դրանք են՝

1. օրենքում ուղղակիորեն թվարկված օբյեկտները՝ հողամասերը, ընդերքի մասերը, մեկուսի ջրային օբյեկտները, բազմամյա տնկիները, ստորգետնյա և վերգետնյա շենքերը, շինությունները,

2. հողին ամրակցված այն օբյեկտները, որոնք անհնար է հողից անջատել՝ առանց այդ գույքին կամ հողամասին վնաս պատճառելու կամ դրանց նշանակության փոփոխման, դադարման կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարինության:

Առաջին խմբի օբյեկտներն ուղղակի թվարկվում են ՀՀ քաղ. օր. 134-րդ հոդվածում, որի ուժով էլ դրանք միանշանակ դասվում են անշարժ գույքի շարքին: Այս օբյեկտներից անտառները, բազմամյա տնկիները, շենքերը, շինություններն ընդգրկված են նաև երկրորդ խմբում, դրանք մույնպես չեն կարող անջատվել հողից՝ առանց այդ գույքին կամ հողամասին վնաս պատճառելու կամ դրանց նշանակության փոփոխման

կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարինության:

Ուշագրավ է, որ ՌԳ քաղ. օր. 130-րդ հոդվածի առաջին կետը, որը ևս սահմանում է անշարժ գույքի հասկացությունը, անտառները, բազմամյա տնկիները, շենքերն ու շինություններն իրավացիորեն դասել է երկրորդ խմբին, իսկ հողամասերը, ընդերքի մասերը, մեկուսի ջրային օբյեկտները, որպես անշարժ գույք, առանձնացրել է երկրորդ խմբից, քանի որ հողից դրանց անջատումը ֆիզիկապես անհնար ու անիմաստ է և հարկավոր է օրենքում ուղղակիորեն դրանք մատնանշել որպես անշարժ գույք, առավել ևս, որ դրանք երկրագործի մաս են կազմում, հանդիսանում են բնական օբյեկտներ:

Անշարժ գույքի հասկացությունից ելնելով՝ պետք է առանձնացնել դրա հետևյալ **փոխկապակցված հատկանիշները**.

ա) Անշարժ գույքը նյութական աշխարհի առարկա է, որը նախատեսված է որոշակի պահանջմունքների բավարարման համար և կարող է գտնվել փաստացի տիրապետման ներքո: Գույքի այլ տեսակները, ներառյալ՝ գույքային իրավունքները, անշարժ չեն կարող համարվել ոչ իրենց բնույթով, ոչ էլ օրենքի ուղղակի մատնանշման ուժով:

բ) Անշարժ է համարվում հողին ամրակցված գույքը:

գ) Անշարժ գույքի անջատումը հողից անհնար է առանց այդ գույքին կամ հողամասին վնաս պատճառելու կամ դրանց նշանակության փոփոխման կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարինության:

Պետք է նշել, որ ի սկզբանե ՀՀ քաղ. օր. 134-րդ հոդվածի 1-ին կետում սահմանվում էր անշարժ գույքի մի բնորոշում, որը գործեց մինչև 2005թ. հոկտեմբերի 26-ը, երբ ուժի մեջ

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

մտավ «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը:² Ըստ այդ բնորոշման՝ անշարժ գույք էին համարվում հողամասերը, ընդերքի մասերը, մեկուսի ջրային օբյեկտները, անտառները, բազմամյա տնկիները, շենքերը, շինությունները և հողին ամրակցված այլ գույքը, այսինքն՝ այն օբյեկտները, որոնք անհնար է հողից անջատել՝ առանց այդ գույքի նշանակությանն անհամաչափ վնաս պատճառելու:

Տվյալ բնորոշման մեջ առաջին հայացքից առկա էր անշարժ գույքի հատկանիշների բավական որոշակիություն և համապատասխան հասկացության պարզություն: Մակայն դա չի նշանակում, որ պրակտիկայում չէին առաջանում դժվարություններ տվյալ գույքն անշարժ ճանաչելու հարցում: Տվյալ սահմանումը հաճախ առաջացնում էր պրակտիկ դժվարություններ, առավել ևս, երբ դրանում օգտագործվում էր նաև անհասկանալի արժևորող, գնահատող կատեգորիա (ասվածը վերաբերում է «անհամաչափ վնաս պատճառելուն»): Անհասկանալի էր ի՞նչ է նշանակում տվյալ դեպքում «անհամաչափ վնասը», չէ՞ որ վնասը կարող է համաչափ կամ անհամաչափ լինել գնահատման ենթակա որևէ այլ երևույթի համեմատությամբ: Նման օրենսդրական ձևակերպման խոցելի բնույթը նշվել է նաև այլ հեղինակների կողմից: «Կասկածելի է թվում այնպիսի գնահատողական չափանիշ, ինչպիսին առանց նշանակությանն անհամաչափ վնաս պատճառելու տեղաշարժման անհնարիությունն է», - նշում է Դ.Իլյինը:³ Ս. Մտեպանովը ևս արդարացիորեն նկատում է, որ «անհամաչափությունը» համեմատական մոտեցման կարիք ունի, սակայն այն իրավական առումով որոշակի լինել չի կարող, քանզի հնարավոր չէ պարզել, թե ինչի նկատմամբ անհամաչափության մասին է խոսքը, կամ արդյոք գոյություն ունի այդ համաչափության չափը:⁴ Ա. Հովհաննիսյանն իր հերթին է հարցադրում կատարում. «Արդյո՞ք «նշանակությանն անհամա-

չափ վնաս պատճառել» գնահատողական հասկացությունը նշանակում է, որ օբյեկտի տարածական տեղափոխությունը կարող է հանգեցնել գործառությանին խնդիրների իրականացման առավել կամ պակաս բարդացմանը»:⁵

Թերևս նշված հարցադրումներն էին պատճառը, որ Տ.Կ. Բարսեղյանը անշարժ գույքի տեսական բնորոշումը սահմանելիս օգտագործել է «առանց այդ գույքի նշանակությանը էական վնաս պատճառելու» արտահայտությունը⁶ փորձելով ընդգծել, որ խոսքն այնպիսի վնասի մասին է, որը հանգեցնում է հողից անջատված գույքի նպատակային նշանակության փոփոխման կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարիության:

Այս առումով ՀՀ քաղ. օր. 134-րդ հոդվածի 1-ին կետի նոր խմբագրությունը որոշակի առումով առաջընթաց է պարունակում, քանզի դրանում «առանց այդ գույքի նշանակությանն անհամաչափ վնաս պատճառելու» արտահայտության փոխարեն օգտագործվել է «առանց այդ գույքին կամ հողամասին վնաս պատճառելու կամ դրանց նշանակության փոփոխման, դադարման կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարիության» արտահայտությունը: Մինևույն ժամանակ գտնում ենք, որ ճիշտ կլիներ օգտագործել «էական վնաս» բառակապակցությունը, քանի որ հողին ամրակցված ցանկացած գույք հողից անջատելիս դրան միանշանակ վնաս է պատճառվում, թեև նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման հնարավորությունը չի վերանում (օրինակ՝ մետաղական ավտոտնակը, կրպակը և այլն):

Ուստի անշարժ գույքը շարժականից սահմանազատելու համար վճռորոշ նշանակություն պետք է ունենա այն հողից անջատելիս այդ գույքին էական վնաս պատճառելու և որպես հետևանք՝ նպատակային նշանակության փոփոխման կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարիության հանգամանքը:

Քաղաքացիական իրավունք

Ճիշտ չէր լինի ասել, թե շարժական իրը հողից անջատելիս դրան կպատճառվի էական վնաս և այսպիսով սահմանել շարժական գույքի հասկացությունը: Սակայն տեսականորեն մնան ենթադրությունը տրամաբանական է համեմատման միջոցով անշարժ գույքի հասկացության բովանդակության բացահայտման համար: Այսպես, օրինակ, եթե ձևականորեն արտահայտվենք, ապա կահույքի պարագան հողից անջատելիս (հողից անջատելու, գետնի վրայից վերցնելու ընթացքում) դրան կպատճառվի որոշակի վնաս, հայտնի է, որ կահույքի բազմակի տեղաշարժումների ընթացքում դրա արժեքը զգալիորեն ընկնում է: Այստեղ վնասի չափը կանխատեսելի է, այն նախատեսված է տվյալ իրի օգտագործման համար և նման վնասի պատճառման պայմաններում անգամ դեռևս հնարավոր է գույքն օգտագործել իր նպատակային նշանակությամբ: Եվ հակառակը՝ անշարժ գույքը, օրինակ՝ քարե շինությունը, որպես միասնական միավոր կամ օբյեկտ հողից անջատելիս դրան կպատճառվի էական վնաս: Այստեղ արդեն վնասի չափն անկանխատեսելի է, և ակնհայտ է, որ անշարժ գույքին պատճառված վնասը կհանգեցնի դրա նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարինություն:⁷

Ինչպես նշում է 19-րդ դարի ռուս հայտնի քաղաքացիագետ պրոֆ. Գ.Ֆ.Շերշենևիչը, «ինքնին հասկանալի է, որ հողի հետ կառույցի ամուր կապի վերաբերյալ հարցը չի կարող լուծվել ամենայն ճշտությամբ: Այս հարցի պատասխանը կախված է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում տվյալ իրադրության հետ»: Այնուհետև հեղինակը շարունակում է. «Կասկած չկա, որ շինարարական տեխնիկան, որը թույլ է տալիս տեղափոխել բազմահարկ տներ, կարող է ավելի շատ բարդացնել առանց այդ էլ իրերի ոչ հստակ տարբերակումը շարժականի և անշարժի»:⁸ Իսկայես, ժամանակակից տեխնոլոգիաները թույլ են տալիս շենքերը, շինությունները տեղաշարժել, առանց այդ գույքին էական վնաս պատճառելու: Սակայն

տեղաշարժված անշարժ իրն այդուհանդերձ պահպանում է անշարժ գույքի իր հատկանիշները:

ՀՀ քաղ. օր. 134-րդ հոդվածի 1-ին կետի նախկին խմբագրության կիրառման պրակտիկան բացահայտեց անշարժ գույքի բնորոշման ևս մեկ թերություն: Օրենքով անշարժ գույք ճանաչված ստորգետնյա և վերգետնյա շենքերը և շինությունները որոշ դեպքերում պրակտիկայում անջատվում էին հողից՝ առանց դրանց և դրանց նպատակային նշանակությանը վնաս պատճառելու, սակայն վնաս էր պատճառվում այն հողամասին (դրա նպատակային նշանակությամբ), որին ամրակցված էր շինությունը: Թերևս դրանով է բացատրվում ՀՀ քաղ. օր. 134-րդ հոդվածի 1-ին կետի նոր խմբագրության մեջ նշելը. «Անշարժ գույք են համարվում ... հողին ամրակցված ... այն օբյեկտները, որոնք անհնար է հողից անջատել՝ առանց այդ գույքին կամ հողամասին վնաս պատճառելու կամ դրանց նշանակության փոփոխման, դադարման⁹ կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարինության»:

Հողամասն անշարժ գույքի դասական և ուրույն օբյեկտ է, քանի որ օբյեկտիվ պատճառներով գտնվում է անփոփոխ և անշարժ վիճակում: Միայն հողի նշված հատկանիշների ուժով կարելի է որոշել անշարժ գույքի գտնվելու վայրը: Բացի այս, կարևոր է նշել նաև հետևյալը, անշարժ գույքի շարքին դասվում են ընդերքի մասերը, մեկուսի ջրային օբյեկտները, անտառներն ու բազմամյա տնկիները: Անշարժ գույքի բոլոր թվարկված օբյեկտներն իրենց էությամբ հողի համեմատ գտնվում են հարաբերական միևնույն (հավասար) վիճակում, հաշվի առնելով, որ դրանց գոյությունը, որպես անշարժ գույք, առանց հողի, անհնար է: Միայն հողից անջատելիս այդ իրերը կարող են դառնալ շարժական գույք (արդյունահանված օգտակար հանածոներ, ջուր, փայտանյութ և այլն):¹⁰

Բ.Մ.Գոնգալովն նշում է, որ ՌԴ քաղ. օր. 130-րդ հոդվածում անշարժ գույքի առանձին տեսակների (անտառներ, բազմամյա

տնկիներ, շենքեր, շինություններ) ցանկն ինքնուրույն նշանակություն ունի: Ըստ հեղինակի. «Անշարժ գույքի հատկանիշների քննարկումն այդ ցանկի հետ համադրելիս թույլ է տալիս ընկալել ոչ միայն օրենքի տեքստը, այլև ենթատեքստը, ոչ միայն օրենքի «տառը», այլև ոգին: Նշված ցանկով կարծես տրվում է անշարժ և շարժական իրերի վերին սահմանը»: «Այսպես, - շարունակում է հեղինակը, - հնարավոր չէ միևնույն տրամաբանական շարքում դասել հողամասը կամ շենքը և այգում տեղադրված նստարանը, նույնիսկ եթե վերջինս ամրակցված է հողին և դրա տեղաշարժումը ամենար է առանց այդ նստարանի նպատակային նշանակությանն էական վնաս պատճառելու: Նստարանը, նման հանգամանքների առկայությամբ նույնիսկ, անշարժ գույք չի համարվում»:¹¹

Որոշ հեղինակներ, սակայն, չիսմաձայնելով Բ.Մ. Գունգալոյի տեսակետի հետ, իրենց աշխատություններում հիշատակում են «նստարանի» օրինակը և առաջարկում են նման օբյեկտները ևս դիտարկել որպես անշարժ գույք, եթե տվյալ օբյեկտը հողից անջատելիս դրան անխուսափելիորեն էական վնաս կպատճառվի և եթե քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտների գործողություններն ուղղված են տվյալ օբյեկտի նկատմամբ իրավունքների ծագմանը, փոփոխմանը կամ դադարմանը, այսինքն՝ եթե տվյալ օբյեկտը հանդիսանում է որևէ կոնկրետ գործարքի ինքնուրույն առարկա:¹²

Ստիպված ենք հակադրվել նշված հեղինակների կարծիքին: Գտնում ենք, որ «նստարանը» անշարժ կամ շարժական համարելու հարցը հավուր պատշաճի լուծելու համար անհրաժեշտ է հստակ բնորոշել օբյեկտի կապը հողամասի հետ, որը դիտարկվում է որպես անշարժ գույքի ընդհանուր համակարգային հատկանիշ (չափանիշ), և հաշվի առնել գույքի սոցիալական արժեքը (նշանակությունը):

Խոսքը հատկապես վերաբերում է «հողին ամրակցված» և «հողին ամրացված» հասկացություններին: Ընդ որում, այս հաս-

կացությունները պետք է քննարկել անշարժ գույքի մեխանիկական և օրգանական չափանիշների համատեքստում:¹³

Ինչպես նշում է Ա. Հովհաննիսյանը, «հողին ամրակցված» հասկացությունն իր մեջ արդեն իսկ որոշակիորեն պարունակում է տեղաշարժման անհնարինություն՝ հաշվի առնելով զուտ տեխնիկական որակները: «Հողին ամրակցվածությունը» նշանակում է անշարժ գույքի կոնկրետ օբյեկտի սերտաճվածություն հողի հետ: Այս տեսակետից հողին ամրակցված կարելի է համարել այն գույքը, որի որոշակի մասը գտնվում է հողի մեջ, կամ այն գույքը, որը միացված է հողամասին այնպիսի շինարարական նյութերով, որոնց բնույթը ենթադրում է, որ տվյալ գույքը չի կարող առանձնացվել առանց այն հողամասը էականորեն վնասելու կամ վատթարացնելու, որին ամրակցված է եղել: Հողին ամրակցված պետք է համարել նաև հողի օրգանական զարգացման հետևանք հանդիսացող բնական հարստությունները:¹⁴

«Հողին ամրացվածությունը» ենթադրում է հողի հետ ոչ մշտական կապի ստեղծում: Ընդ որում, ոչ մշտական բնույթը ենթադրում է ոչ այնքան ի սկզբանե դրա ժամանակավորությունը փաստող հատկանիշ, որքան ցանկացած ժամանակ դրա տեղաշարժման հնարավորությունը առանց էական վնաս պատճառելու թե օբյեկտին և թե համապատասխան հողամասին:¹⁵

Այսինքն, ի տարբերություն «հողին ամրացվածության», միայն «ամրակցվածության» առկայության դեպքում կարող ենք խոսել կոնկրետ իրի՝ անշարժ լինելու հանգամանքի մասին:

Բացի դրանից, կարծում ենք, որ «նստարանը», հաշվի առնելով դրա ոչ նշանակալից արժեքը, նույնիսկ վկայակոչված պայմաններում պետք է համարվի շարժական իր:

Այս առումով համամիտ ենք այն հեղինակների հետ, ըստ որոնց անշարժ գույքը որոշելիս, ի թիվս դրա առանձին հատկանիշների, պետք է հաշվի առնվի նաև կոնկրետ օբյեկտի արժեքը (դրամական գնահատումը կամ հասարակության համար նշանակալից

Քաղաքացիական իրավունք

արժեք ներկայացնելը): Այսպիսի տեսակետ հայտնել է Ա.Ա.Եֆտիֆեևը, որը նշում է. «Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ անշարժ գույքն ունի նշանակալից արժեք, որի պատճառով, թեև օրենքում ուղղակի չի ասվում, ենթադրում ենք, որ հողի մակերևույթին գտնվող այն օբյեկտները, որոնց դրամական գնահատումը ցածր է կամ որոնք հասարակության համար նշանակալից արժեք չունեն, պետք չէ դասել անշարժ գույքի շարքին»:¹⁶

Ուշագրավ է, որ շարժական գույք համարվող օբյեկտների որոշ տեսակներ նույնպես բարձր արժեք են հասարակության համար մեծ կարևորություն ունեն: Այդ է պատճառը, որ արտասահմանյան որոշ երկրներում օրենքների ուղղակի մատնանշմամբ դրանք դասվում են անշարժ գույքի շարքին, որպեսզի դրանց նկատմամբ ևս տարածվի անշարժ գույքի իրավական ռեժիմը: Այսպես՝ Ֆրանսիայի քաղաքացիական օրենսգիրքն անշարժ գույքին դասում է մեքենաները, գործիքները, արտադրական նշանակության հույժը, գյուղատնտեսական գործիքներն ու այլ իրեր, որոնք սեփականատերը տեղադրել է իր հողամասում, և կոչված են սպասարկելու այդ հողամասը,¹⁷ Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսգիրքն անշարժ իրերի թվին է դասում հողի հետ ամուր կապի մեջ գտնվող և դրանով իսկ նրա բաղկացուցիչ մասը հանդիսացող ցանկացած իրը,¹⁸ Իտալիայի քաղաքացիական օրենսգրքի համաձայն՝ ջուրը նույնպես անշարժ գույք է (812-րդ հոդ.):¹⁹ Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգիրքն անշարժ գույքի թվին է դասում օդային և ծովային նավերը, տիեզերական օբյեկտները: Այստեղ նշվում է նաև, որ օրենքով անշարժ գույքին կարող են դասվել այլ իրեր (ՌԳ քաղ. օր. 130-րդ հոդ.): Սակայն, ընդունելով այդ օբյեկտների՝ քաղաքացիական շրջանառությունում մասնակցության առանձնահատուկ կանոնների սահմանման անհրաժեշտությունը, այնուամենայնիվ չենք կարծում, որ այդ շարժական իրերի համար նախատեսելով անշարժ գույքի

իրավական ռեժիմ, պետք է դրանք դասել անշարժ գույքի թվին: Ավելին, նման դեպքում կառաջանան որոշակի բարոյություններ՝ կապված այդ իրերի նկատմամբ իրավունքների գրանցման կարգի, գրանցումն իրականացնող մարմինների կառուցվածքի, դրանց իրավասությունների տարանջատման հետ:

ՀՀ քաղ. օր-ը, ի տարբերություն վերոհիշյալ պետությունների քաղաքացիական օրենսգրքերի, այնպիսի իրեր, ինչպիսիք են գյուղատնտեսական արտադրության գործիքները, մեքենաները, նավերը, տիեզերական օբյեկտները և այլն չի դասում անշարժ գույքի թվին, իսկ քաղաքացիական շրջանառությունում դրանց մասնակցությունը կանոնակարգելու համար նախատեսել է, որ շարժական գույքի նկատմամբ իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Կարծում ենք, նման մոտեցումն արդարացված է, քանի որ, ինչպես նշել ենք, անշարժ գույքի՝ այլ իրերից առանձնացումը պայմանավորված է հասարակության համար այդ գույքի բարձր արժեքով, դրա համար էլ անշարժ գույքի նկատմամբ սահմանված է հատուկ իրավական ռեժիմ, որի տարրերից է այդ իրերի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումը: Ուստի միայն այն գույքի նկատմամբ իրավունքները պետք է ստանան պետական գրանցում, որը հասարակության համար բարձր արժեք կամ կենսական անհրաժեշտություն է, հետևաբար շարժական իրերից այդպիսիք պետք է առանձնացվեն միայն օրենքով՝ հնարավորություն չընձեռելով գործադիր իշխանությանը որոշել, թե որ իրերն են հասարակության համար առավել բարձրարժեք: Միաժամանակ, ինչպես արդարացիորեն նշում է Տ.Կ. Բարսեղյանը, պետք է նկատի ունենալ, որ «արժեքը», անկախ նրանից շուկայական, թե հանրային արժեք է, անշարժ գույքի բնութագրիչներից միայն մեկն է, ընդ որում, ամենաորոշիչը չէ:

Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվում է տեսակետ, ըստ որի՝ անշարժ գույքն իրավաբանական և ոչ թե փաս-

տական հասկացություն է: Ի հիմնավորումն այս տեսակետի նշվում է. «Անշարժ կարող է ճանաչվել միայն այն գույքը, որի նկատմամբ կարող են ծագել սեփականության կամ այլ իրային իրավունքներ, իսկ այդ իրավունքների ծագման համար անհրաժեշտ է իրավունքների համապատասխան պետական գրանցում»²⁰:

Օ.Մ. Կոզիրը նաև գտնում է. «Օրենքի տեսակետից ներկայումս անավարտ շինարարության օբյեկտները, ընդհանուր կանոնի համաձայն, շարժական գույք են համարվում: Դա բխում է ՌԴ քաղ. օր. այն դրույթից, որի համաձայն՝ անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքները ծագում են պետական գրանցման պահից (ՌԴ քաղ. օր. 8-րդ հոդ. 2-րդ կետ, 219-րդ հոդ.²¹): Դա նշանակում է, որ մինչև նոր ստեղծված գույքի պետական գրանցումն այն չի կարող համարվել անշարժ գույք»²²:

Ե.Ա.Սուխանովն իր «Սեփականության իրավունքի ձեռքբերումն ու դադարումը» աշխատության մեջ նշում է, որ կարևոր նշանակություն ունի այն պահը, որից սկսած կարելի է իրը համարել ստեղծված (գոյություն ունեցող), քանի որ հենց դա իրավաստեղծ փաստ է: Ծարժական գույքի համար այդ պահը որոշվում է համապատասխան գործունեության ավարտի փաստով, իսկ անշարժ գույքի համար, ըստ հեղինակի՝ իրավունքների պետական գրանցման պահով:²³

Ինչպես նշում է Կ. Պետրոսյանը, դժվար է համաձայնել վերը բերված մեծ տեսակետին, որովհետև գույքի բաժանումն անշարժ և շարժականի պայմանավորված է այս իրերի տեսակների միջև օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող տարբերությամբ (դրանց էության տարբերությամբ): Հեղինակի կարծիքով, անշարժ գույքի հողին ամրակցվածությունը հակադրվում է մյուս իրերի շարժունակությանը, ինչն, անկասկած, ունի իր իրավական հետևանքները: Դրա համար էլ անընդունելի է պրակտիկայում ձևավորվող այն թյուր կարծիքը, ըստ որի՝ չի ընդունվում ինքնակամ կառույցի (ասենք՝ բնակելի տան, շենքի կամ այլ շինության) որպես ան-

շարժ գույքի գոյության փաստը, քանի դեռ դրա նկատմամբ իրավունքները չեն ստացել պետական գրանցում:²⁴

Վ. Նազարյանը նշում է, որ ինքնակամ կառույց իրականացրած անձը կարող է քանդել այն, վերածել շինանյութերի և վերցնել դրանք՝ անջատելով հողից:²⁵ Սակայն այն հանգամանքից, որ ինքնակամ կառույց իրականացրած անձը դրա նկատմամբ ձեռք չի բերում սեփականության իրավունք, չպետք է տրամաբանորեն բխի, որ այդ կառույցը շարժական է: Հակառակ դեպքում հարց է առաջանում՝ երբ խոսքն ինքնակամ կառույցի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչման կամ օրինականացման հնարավորության մասին է, արդյոք նկատի ունեն շարժական գույքի նկատմամբ իրավունքի ճանաչումը կամ շարժական գույքի օրինականացումը: Համաձայն ենք Կ. Պետրոսյանի հետ այն հարցում, որ թեև ինքնակամ կառույց իրականացրած անձը դրա նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք չի բերում, այդուհանդերձ այդ օբյեկտն անշարժ գույք է, անկախ այն հանգամանքից, թե տվյալ գույքի նկատմամբ իրավունքները ստացել են պետական գրանցում, թե ոչ, և քանի որ ինքնակամ կառույցի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչման հարց կարող է ծագել, հետևաբար այդ գույքը գոյություն ունի հենց որպես անշարժ գույք:²⁶ Եթե ինքնակամ կառույցը կամ շինությունը անշարժ գույք չհամարվեն, ապա տվյալ օբյեկտների նկատմամբ կտարածվի շարժական գույքի իրավական ռեժիմը, իսկ դա կնշանակի, որ տվյալ օբյեկտների հետ կատարվող գործարքները կարող են կնքվել նաև բանավոր և դրանցից ծագող իրավունքները ենթակա չեն լինի պետական գրանցման: Հետևաբար նշված օբյեկտները շրջանառության մեջ կրթվեն պարզեցված ձևով և, կարծում ենք, տնտեսվարող սուբյեկտների համար կարող է, օրինակ, տրամաբանական հարց ծագել՝ ձեռնտու՞ է արդյոք դիմել իրավասու մարմիններին ինքնակամ կառույցի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչման և

Քաղաքացիական իրավունք

օրինականացման խնդրանքով, քանի որ հնարավոր է այդ կառույցը տնօրինել (ասենք՝ օտարել)՝ հայտարարելով, որ օտարվում են տվյալ օբյեկտը կազմող շինանյութերն ամբողջությամբ:²⁷

Այսպիսով, լիովին ընդունելի ենք համարում գրականության մեջ արտահայտված այն դիրքորոշումը՝ անշարժ գույքն այդպիսին չի դառնում սուկ դրա նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման փաստի ուժով: Այն օբյեկտիվորեն գոյություն ունի դեռևս մինչև դրա նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումը, սակայն անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքները ծագում, փոփոխվում և դադարում են իրավունքների պետական գրանցման պահից:²⁸

Ամփոփելով ասվածը՝ գտնում ենք, որ Քաղ. օր. 134-րդ հոդվածում անշարժ գույքի լեզալ բնորոշումը նպատակահարմար է ձևակերպել հետևյալ կերպ. **«Անշարժ գույք են համարվում հողամասերը, ընդերքի մասերը, մեկուսի ջրային օբյեկտները և հողին կամ ընդերքին ամրակցված այն օբյեկտները, որոնք անհնար է հողից կամ ընդերքից անջատել՝ առանց այդ գույքին կամ հողամասին կամ ընդերքին էական վնաս պատճառելու կամ դրանց նշանակության փոփոխման կամ նպատակային նշանակությունը հետագա օգտագործման անհնարի- նության, այդ թվում՝ անտառները, բազմամյա տնկիները, ստորգետնյա և վերգետնյա շենքերը, շինությունները»:**

1. Այտուհետ կրճատ՝ «ՀՀ քաղ. օր.» կամ «Քաղ. օր.»:
2. Ընդունված է 2005 թվականի հոկտեմբերի 4-ին: Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 16.11.05771: ՀՕ-188-Ն:
3. **Ильин Д.И.** Законодательство о недвижимости: проблемы содержания употребляемых понятий // Журнал российского права, 2005, N8, с. 146.
4. **Степанов С.А.** Недвижимое имущество в гражданском праве. М., 2004, с. 39.
5. **Հովհաննիսյան Ա.Ա.** Անշարժ գույքը որպես քաղաքացիական իրավահարաբերությունների օբյեկտ, իրավ. գիտ. թեկն. ատենախոսություն, Եր., ԵՊՀ, 2009, էջ 23:
6. **Բարսեղյան Տ.Կ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Առաջին մաս (երրորդ հրատ.), ԵՊՀ-ի հրատ., Եր., 2009, էջ 179:
7. **Эрделевский А.М.** Комментарий к Федеральному закону «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним». Изд. БЕК. М., 2005, с. 2.
8. **Шершеневич Г.Ф.** Курс гражданского права. Изд. Автограф. Тула, 2001, с. 130.
9. Մեր կարծիքով «դադարման» բառն այստեղ օգտագործվում է անտեղի: Անհասկանալի է՝ ինչպե՞ս կարող է դադարել նպատակային նշանակությունը: Երևի թե խոսքն ըստ նշանակության օգտագործման անհնարիմության մասին է, ինչի մասին օրենքի տեքստում նշված է:
10. **Պետրոսյան Կ.Ռ.** Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումը, իրավ. գիտ. թեկն. ատենախոսություն, Եր., ԵՊՀ, 2002, էջ 18:
11. Постатейный комментарий к Федеральному закону «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним». Под общ. ред. П.В.Крашениникова. М., Изд. Спарк, 2000, с. 14.
12. Комментарий к Федеральному закону «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним». М., «Норма», 2001, с. 9.
13. **Смышляев Д.В.** Особенности правового положения объекта незавершенного строительства. М., «Статут», 2000, с. 80.
13. **Հովհաննիսյան Ա.Ա.** Անշարժ գույքի հասկացու- բյունը // Պետություն և իրավունք, N1-2 (39-40), Եր., 2009, էջ 31:
14. Նույն տեղում:
15. Նույն տեղում:
16. Гражданское право. Под общ. ред. Т.Н. Илларионовой, Б.М. Гонгало, В.А. Плетнева. М., «Норма», 2001, с. 146.
17. Гражданский кодекс Франции (кодекс Наполеона). Серия «Частое право». М., «Истина», 2006, ст. 517-526.
18. Гражданское и торговое право зарубежных стран. Под ред. В.В. Безбаха и В.К. Пучинского. Учебное пособие. М., изд. «МИЦФЭР», 2004, Серия «Высшая школа», с. 221.
19. Гражданский кодекс Италии. Серия «Частое право». М., изд. «Истина», 2006, ст. 812.
20. **Козырь О.М.** Недвижимость в новом Гражданском кодексе России // Гражданский кодекс России: проблемы, теория, практика. Отв. ред. А.Л. Маковский. М., Международный центр финансово-экономического развития, 1998, с. 276.
21. Հանապատասխանարար տե՛ս ՀՀ քաղ. օր. 10-րդ հոդ. 2-րդ կետ, 173-րդ հոդ.:
22. **Козырь О.М.**, там же, с. 276.
23. **Суханов Е.А.** Приобретение и прекращение права собственности // Хозяйство и право. 1998, N6, с. 4-5.
24. **Պետրոսյան Կ.Ռ.**, նշված աշխատ., էջ 23:
25. **Նազարյան Վ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի գիտագործնական մեկնա- բանություններ: «Գոչ» հրատ., Եր., 2000, էջ 57:
26. **Պետրոսյան Կ.Ռ.**, նշված աշխատ., էջ 23-24:
27. Նույն տեղում:
28. Այդպիսի դիրքորոշում է արտահայտել Մ.Ի. Բրա- գինսկին, Կ.Ռ. Պետրոսյանը և այլոք: **Брагинский М.И.** Научно-практический комментарий к части первой ГК РФ. 3-е изд. М., 2004, с. 236. **Պետրոսյան Կ.Ռ.**, նշված աշխատ., էջ 24-25:

Սերժիկ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ քրեական վերաքննիչ դատարանի դատավոր,
իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

**ՀՀ ՆՈՐ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՈՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ
ՏԵՍԱԿԱՆ ՄՈԴԵԼԻ (ՀԱՅԵՅԱԿԱՐԳԻ)
ՄՇԱԿՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ**

Հայաստանի, Ռուսաստանի և ԱՊՀ ալլ երկրների քրեական օրենսդրությունների բարեփոխումները ավարտվեցին նոր քրեական օրենսգրքերի ընդունմամբ, որոնց հիմքում դրվեցին նոր սկզբունքային դրույթներ, օրենսգրքերում ներառվեցին նոր ինստիտուտներ, որոշ հարցեր կարգավորվեցին նորովի: Այս ամենը վկայում է 18.04.2003թ. ընդունված նոր ՀՀ քրեական օրենսգրքի առավելությունների և դրական կողմերի մասին:

Պետք է նշենք, որ չնայած այն հանգամանքին, որ Հայաստանի նոր քրեական օրենսգիրքը ընդունվեց նախատեսված ժամանակից բավականին ուշ, այն էլ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի ընդունումից հետո, այնուամենայնիվ ծառայեց իր նպատակներին:

Անվիճելի է, որ նոր քրեական օրենսգրքի ընդունումը վկայում էր ազգային քրեական իրավունքի գիտության և արդի իրավաստեղծագործության պրակտիկայի զգալի ձեռք բերման մասին: Պատահական չէ, որ նոր քրեական օրենսդրության տարբեր ձեռքբերումները դարձան ինքնուրույն գիտական հետազոտությունների առարկա:

Դրա հետ մեկտեղ, պետք է արձանագրենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքը գերծ չէ բազմաթիվ բացթողումներից, սխալներից և հակասություններից¹:

Հարց է առաջանում, թե մենք որ ուղին պետք է ընտրենք՝ 1) քրեական օրենսգրքում պարբերաբար փոփոխություններ և

լրացումներ կատարելու միջոցով կատարելագործենք ու զարգացնենք քրեական օրենքը, թե 2) հիմնավորումներ ներկայացնելով՝ փորձենք մշակել և ընդունել գործող քրեական օրենսգրքից որակապես տարբերվող նոր օրենսգիրք:

Նոր ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդունումից անցել է ութ տարի: Այս տարիների ընթացքում քրեական օրենսգրքում մի քանի հարյուր փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել, ինչը պայմանավորված է Հայաստանում իրականացվող տարբեր բարեփոխումների գործընթացով, սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, իրավական և այլ գործոններով: Հարկ է նշել, որ դատական պրակտիկան իր հերթին վեր է հանել բազմաթիվ բարդ և վիճահարույց խնդիրներ, և դրանց մի մասը կարգավորվում է արդարադատություն իրականացնելու միջոցով: Սակայն առաջացած հիմնահարցերն իրենց վերջնական և օպտիմալ լուծումը պետք է ստանան օրենսդրական եղանակով:

Քրեական օրենսգիրքը այն եզակի օրենքներից է, որն առավելագույնս պետք է լինի կայուն, կանխատեսելի, հստակ: Քրեական օրենսգրքի նորմերը պետք է պայմանավորված և հիմնավորված լինեն սոցիալ-իրավական և կրիմինոլոգիական տեսանկյունից: Քրեական օրենքը պետք է կոչված լինի ապահովելու մարդու, հասարակության և պետության անվտանգության արդյունավետ պաշտպանությունը:

Հարց է առաջանում. նոր քրեական օրենսգրքի նախագծի մշակման ու ընդուն-

ՆՈՏԵՍՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեական իրավունք

ման անհրաժեշտությունը արդյոք պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ գործող օրենսգրքում կատարվել են բազմաթիվ փոփոխություններ ու լրացումներ և ապագայում էլ նոր փոփոխությունների և լրացումների անհրաժեշտություն կա, թե, բացի դրանից, նաև այլ գործոններով:

Գտնում են, որ ցանկացած օրենքում, այդ թվում՝ քրեական օրենսգրքում կատարված և ապագայում կատարվող փոփոխությունների և լրացումների քանակը, բնույթն ու բովանդակությունը, դեռևս բավարար հիմք չեն փաստելու, որ նոր օրենք ընդունելու անհրաժեշտություն կա: Այն, որ այդ հանգամանքը կարևոր փաստարկներից է, անվիճելի է: Սակայն, եթե նոր օրենսգրքի ընդունման անհրաժեշտությունը պայմանավորենք միայն ընթացիկ փոփոխություններով, այդ դեպքում հարց է առաջանում՝ ինչ երաշխիքներ կան, որ նոր օրենսգրքի ընդունումից, օրինակ, 5-10 տարի հետո, անհրաժեշտություն չի առաջանա կրկին նոր օրենսգիրք ընդունել:

Հայաստանի Հանրապետությունում նոր քրեական օրենսգիրք ընդունելու վերաբերյալ առկա են բավարար նախապայմաններ՝ սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, պետաիրավական, քրեաբանական, սոցիոլոգիական, բարոյափոխական և այլ բնույթի:

Ուշագրավ է, որ հայ գիտնականները խնդրո առարկա հարցի առնչությամբ ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի մշակումն իրավացիորեն դիտարկում են որպես գիտակցված անհրաժեշտություն²:

ՀՀ իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների միջոցառումների Ծրագրում (այսուհետ՝ Ծրագիր) նշված է, որ քրեական ոլորտի բարեփոխման ապահովման նպատակով անհրաժեշտ միջոցառումների շարքին է դասվում ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի մշակումը՝ ՀՀ կառավարության կողմից նախապես հաստատված հայեցակարգի հիման վրա:

Իմ խորին համոզմամբ, նոր քրեական օրենսգիրքը պետք է լինի ոչ թե գործող

քրեական օրենսդրության բարելավված տարբերակ՝ որոշ նորամուծություններով, այլ գլոբալ բարեփոխումների, քրեական իրավունքի առանձին ինստիտուտների և նորմերի արմատական վերանայման արդյունք:

Քրեական օրենսդրության պրոգրեսիվ զարգացման, այդ թվում՝ նոր քրեական օրենսգրքի ընդունման չափորոշիչները սահմանելիս (Հայեցակարգը մշակելիս) անհրաժեշտ է նկատի ունենալ մի շարք կարևոր հանգամանքներ, այդ թվում՝

- քրեաիրավական և քրեաբանական միջոցներով մարդու անվտանգության պատշաճ ապահովումը որպես քրեական քաղաքականության նոր ուղղություն³,

- քրեական օրենսդրության նպատակների ու խնդիրների դիտարկումը ժամանակակից, գլոբալացման պրոցեսների համատեքստում,

- քրեական օրենսդրության և ներպետական իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասերի միջև փոխներգործությունը,

- քրեական պատասխանատվությունը այլ իրավական պատասխանատվությունից՝ քաղաքացիաիրավական, վարչական, նյութական, կարգապահական պատասխանատվությունից սահմանազատելու հստակեցումը⁴,

- քրեական իրավունքի և քրեական օրենսդրության համապատասխանեցումը միջազգային, համամարդկային և համընդհանուր քաղաքակրթության զարգացման միտումներին,

- քրեական իրավունքի հոգևոր, բարոյական և քրիստոնեական ակունքները,

- քրեական իրավունքի փիլիսոփայական, էսթետիկական և էթնիկական ասպեկտները,

- քրեական իրավունքի քաղաքական-իրավական առանձնահատկությունները,

- քրեական օրենսդրությունը ժամանակակից տնտեսական հարաբերություններին համահունչ դարձնելը,

- քրեական օրենսդրության համապա-

Քրեական իրավունք

տասխանացումը մարդու իրավունքների եվրոպական ստանդարտներին,

- քրեական օրենսդրության սահմանադրականացումը,

- քրեական իրավունքի աղբյուրների հիմնահարցի վերանայումը,

- միջազգային քրեական իրավունքի և արտասահմանյան երկրների քրեական իրավունքի և քրեական օրենսդրության փորձի հաշվի առնելը,

- քրեական օրենսդրության քրեաբանական և սոցիոլոգիական պայմանավորվածությունը և հիմնավորվածությունը,

- իրավաբանական տեխնիկայի առանձնահատկությունները,

- իրավակիրառ պրակտիկայի պահանջարկի ապահովումը և այլն:

Մի խոսքով, նոր քրեական օրենսգիրքը պետք է XX-րդ դարի օրենսգիրք լինի:

Նոր քրեական օրենսգրքի Հայեցակարգի հիմքում իմ պատկերացմամբ կարող են դրվել հետևյալ հիմնարար դրույթները:

1) Ժամանակակից քրեական իրավունքի հասկացությունը պետք է բովանդակի երեք տարրերի միասնություն՝ արտիստիտուցիոնալ, գործառնությանը և իր մեջ ներառի քրեական իրավունքի գաղափարներ, քրեական իրավունքի նորմեր և քրեաիրավական հարաբերություններ:

2) Արդարության և արդյունավետության եզրույթները պետք է դիտվեն որպես քրեական պատասխանատվության գնահատման չափանիշներ: Արդար և արդյունավետ քրեական պատասխանատվությունը պետք է հանդիսանա սոցիալական կառավարման կարևոր գործիք: Քրեական պատասխանատվությունը չպետք է շահավետ լինի առանձին քաղաքացիների և մարդկանց խմբերի համար:

Անհրաժեշտ է սահմանել քրեական պատասխանատվության արդարացիության և արդյունավետության նպատակը, առարկան և գնահատման ձևերի չափորոշիչները:

3) Քրեական օրենքի հիմնական նպատակը պետք է լինի մարդու, հասարակության և պետության անվտանգության ապահովումը հանցավոր ոտնձգություններից: Այս մոտեցումը համահունչ կլինի, ինչպես Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությանը⁵, այնպես էլ գորպալացման և ինտեգրացիոն պրոցեսներին:

4) Քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասը ենթակա է արմատական փոփոխությունների:

Մասնավորապես՝ առաջարկվում է նախատեսել նոր բաժիններ.

«Քրեական պատասխանատվություն» վերտառությամբ, որը բաղկացած կլինի տարբեր գլուխներից՝

- «Քրեական պատասխանատվության ընդհանուր դրույթները»՝ ներառելով հետևյալ հոդվածները.

- Քրեական պատասխանատվության հասկացությունը և փուլերը,

- Քրեական պատասխանատվության հիմքը,

- Քրեական պատասխանատվության բովանդակությունը:

«Հանցակազմ», որը կարող է բաղկացած լինել հետևյալ հոդվածներից.

- Հանցակազմի հասկացությունը (առաջարկվում է սահմանել ընդհանուր և հատուկ հանցակազմերի հասկացությունը),

- Հանցակազմի կառուցվածքը,

- Հանցագործության օբյեկտը և հանցագործության առարկան,

- Հանցագործության օբյեկտիվ կողմը,

- Հանցագործության սուբյեկտը:

«Քրեական պատասխանատվության ենթակա անձինք»՝ ընդգրկելով հետևյալ հոդվածները.

- Քրեական պատասխանատվության ընդհանուր պայմանները,

- Քրեական պատասխանատվության հատուկ պայմանները,

- Քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքը,

- Սեղսունակությունը,

- Ամենեղսունակությունը,

ՀԱՍՏԱԿԱՆ ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒՄԻ ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

Քրեական իրավունք

- Սահմանափակ մեղսունակությունը,
- Հարբած վիճակում հանցանք կատարած անձանց քրեական պատասխանատվությունը:

«Հանցագործության հասկացությունը և տեսակները»

Սույն գլխում կարող են ներառվել հետևյալ հոդվածները.

- Հանցագործության հասկացությունը,
- Հանցագործության տեսակները (առաջարկվում է նախատեսել քրեական զանցանքներ ինստիտուտը),

- Սխանական հանցագործություն,
- Բարդ հանցագործություն,
- Բաղկակցական հանցագործություն,
- Շարունակվող հանցագործություն,
- Տևող հանցագործություն:

«Մեղքը»

Առաջարկվող հոդվածներ.

- Մեղքի հասկացությունը և ձևերը,
- Հանցանքը դիտավորությամբ կատարելը,
- Հանցանքը չկոնկրետացված դիտավորությամբ կատարելը,

- Հանցանքը անզգուշությամբ կատարելը,

- Պատասխանատվությունը մեղքի երկու ձևերով հանցագործության համար,

- Առանց մեղքի վնաս պատճառելը,
- Իրավաբանական և փաստական սխալը:

«Հանցագործությունների բազմակիությունը»

Առաջարկվում է նախատեսել՝

- Հանցագործությունների բազմակիությունը և տեսակները,
- Հանցագործությունների համակցությունը,
- Հանցագործությունների ռեցիդիվը,
«Հանցագործությունների փուլերը»

Առաջարկվում է սույն գլխում նախատեսել հետևյալ հոդվածները՝

- Ավարտված և չավարտված հանցագործությունները,
- Հանցագործության նախապատրաստությունը,
- Հանցավորձը,

- Հանցագործության կատարումը,
- Հանցավոր վնասի առաջացումը,
- Հանցագործությունից կամվին հրաժարումը:

«Հանցակցությունը»

Առաջարկվում է՝

- Հանցակցության հասկացությունը և տեսակները,

- Հանցագործության հանցակիցների տեսակները,

- Հանցագործության հանցակիցների պատասխանատվությունը,

- Հանցագործության հանցակիցների պատասխանատվությունը հատուկ հանցակազմերում և հատուկ սուբյեկտով հանցակազմերում մասնակիցելիս,

- Հանցակցի սահմանազանցումը,

- Անզգուշությամբ վնասի համապատճառումը:

«Հանցագործությունների որակումը»

Տվյալ գլխում առաջարկվում է ամրագրել հանցագործությունների որակման ընդհանուր և մասնավոր կանոնները: Որպես տարբերակ, այդ կանոնները կարող են նախատեսվել ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի Հավելվածում:

Այնհայտ է, որ բոլոր կանոնները հնարավոր չէ ընդգրկել օրենքում, սակայն առաջարկվող մոտեցումը հնարավորություն կտա դատական և քննչական սխալներից խուսափելու, կոռուպցիայի դրսևորումները նվազեցնելու և այլ կարևոր հարցերը արդարացի և արդյունավետ լուծելու համար:

ԲԱԺԻՆ «Քրեական պատասխանատվությունը բացառող հիմքերը», սույն բաժնում առաջարկվում է ընդգրկել հետևյալ գլուխներ՝

«Իրավաչափ գործողություններ»

Առաջարկվում է տվյալ գլխում հետևյալ հոդվածներ՝

- Անհրաժեշտ պաշտպանությունը,
- Պաշտպանության իրավաչափության պայմանները,
- Ծայրահեղ անհրաժեշտությունը,
- Հանրորեն վտանգավոր արարք կա-

Քրեական իրավունք

տարած անձին բռնելիս վնաս պատճառե-
լը,

- Իրավաչափ գործողություններով
պայմանավորված սխալը,

«Արարքի հանցավորությունը բացա-
ռող հանգամանքներ»

Առաջարկվում են հետևյալ հոդվածնե-
րը՝

- Ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադ-
րանքը,

- Կարծեցյալ ոտնձգողին բռնելիս
վնաս պատճառելը,

- Հիմնավորված ռիսկը,

- Հրաման կամ կարգադրություն կա-
տարելը,

- Իրավունքի կիրառման ակտի կամ
այլ պարտականության կատարումը,

- Չենքի և ուժի օրինական գործադրու-
մը,

- Հանցագործությունը կանխելու կամ
բացահայտելու ժամանակ վնաս պատ-
ճառելը,

- Պայմանագրային պարտավորու-
թյունը կատարելիս վնաս պատճառելը,

- Ոչ պիտանի հատուկ սուբյեկտի կող-
մից վնաս պատճառելը,

- Նվազ կարևոր արարքը,

- Մասնագիտական պարտականու-
թյունների կատարում:

Նոր քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր
մասի այլ բաժիններին և գլուխներին սույն
հոդվածում չենք անդրադառնում, դրանց
վերաբերյալ իմ առաջարկությունները
կներկայացնեմ հետագայում:

Հարկ եմ համարում նշել, որ քրեաիրա-
վական կարգավորման արդի հիմնախն-
դիրներից է՝ ոչ հանցավոր վարքագծից
հանցավոր վարքագծի սահմանագա-
տումն է, որի համընդհանուր լուծումը կան-
խորոշում է գործող քրեական օրենսդրու-
թյան արմատական վերափոխում:

Իմ նախնական հաշվարկներով, 100-
ից ավելի գործող հանցակազմերը պետք է
ապաքրեականացվեն: Սակայն խոսքն
այն մասին չէ, որ այդ արարքները դադա-
րել են հանրության համար վտանգավոր
լինելուց: Առաջարկվում է քրեական

օրենսգրքում ներդնել նոր՝ «Քրեական
զանցանքներ» ինստիտուտը (օրինակ,
եթե արարքի համար նախատեսված է
պատիժ՝ ազատազրկման ձևով՝ մինչև 1
կամ 1,5 տարի ժամկետով⁶):

5) Քրեաիրավական բարեփոխումների
արդյունքում արմատական փոփոխու-
թյունների պետք է ենթարկվի քրեական
պատժի համակարգը՝ ինչպես պատժի
տեսակների, այնպես էլ պատժի նշանակ-
ման առումով:

Անհրաժեշտ է քննարկել և առաջարկել
պատիժների համակարգի և նշանակման
նոր մոդել: Դա հնարավորություն կտա
միասնական պատժական քաղաքակա-
նություն վարելու համար: Նոր բարեփո-
խումների արդյունքում դատական սխալ-
ները կտրուկ պետք է նվազեն, հասարա-
կության վստահությունը դատական իշ-
խանության նկատմամբ, պատիժ նշանա-
կելու հարցում, պետք է բարձրանա, էա-
կանորեն պետք է նվազի կաշառակերու-
թյան գործոնը:

Խիստ կարևորում եմ պատիժների տն-
տեսական համակարգի ներդրման հիմ-
նահարցը:

Գտնում եմ, որ պատիժ նշանակելու
հարցում դատական հայեցողության շր-
ջանակները որոշ չափով օրենքով պետք է
սահմանափակվեն⁷:

6) Նոր քրեական օրենսգրքի Հատուկ
մասը պետք է դարձնել պարզ, հստակ ու
մատչելի:

ՀՀ Սահմանադրությամբ հռչակվեց, որ
մարդը, նրա կյանքը և արժանապատվու-
թյունը, հիմնական իրավունքները և ազա-
տությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու և
քաղաքացու հիմնական իրավունքների և
ազատությունների պաշտպանությունը՝
միջազգային իրավունքի սկզբունքներին
ու նորմերին համապատասխան:

Գործող քրեական օրենսգրքի Ընդհա-
նուր մասի առանձին նորմերում տվյալ
իրավադրույթը որոշ չափով ստացել է իր
զարգացումը: Սակայն Հատուկ մասում

Քրեական իրավունք

տեղի է ունեցել ճիշտ հակառակը: Այսպես, քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում նախատեսված բազմաթիվ հանցակազմերը այնպես են կառուցված, որ մարդը, նրա կյանքն ու առողջությունը ոչ թե հիմնական, այլ քրեական իրավունքի գիտության մեջ ընդունված, այսպես կոչված, լրացուցիչ, ֆակուլտատիվ օբյեկտներ են: Ստացվում է, որ քրեաիրավական պաշտպանության տակ վերցված առանձին հասարակական հարաբերություններն ավելի կարևոր են, առաջնային, իսկ մարդը, նրա կյանքն ու առողջությունը՝ անասնցյալ տվյալ հարաբերություններին:

Դա սոցիալական և իրավական արտոդ է, նոնսենս:

Գտնում են, որ նոր քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասը պետք է մշակվի հետևյալ հիմնարար սկզբունքը հաշվի առնելով՝ «մարդը՝ միշտ հանցագործության հիմնական օբյեկտ է», իսկ գործող քրեական օրենսգրքում մարդը բաժանված է տարբեր «սորտերի», մարդու կյանքը տարբեր նորմերում պահպանվում է տարբեր ձևով: Մարդու կյանքը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները չի կարելի կախվածության մեջ դնել քրեաիրավական պահպանման այլ օբյեկտներին:

րից:

Հարկ են համարում նշել, որ առաջարկվող տարբերակի դեպքում, այսինքն՝ «մարդը՝ միշտ հանցագործության հիմնական օբյեկտ է» սկզբունքով հանցակազմերը կառուցելու դեպքում, մեղավոր անձի արարքը կարող է որակվել հանցագործությունների համակցության կանոններով, այսինքն՝ նաև այն հողվածով, որով պատասխանատվություն է սահմանված վարքագծի հատուկ բնույթի կանոնները խախտելու համար:

Նոր քրեական օրենսգրքի նախագծի մասին հայեցակարգ մշակելիս և նոր օրենսգիրք ընդունելիս, անհրաժեշտ է հաշվի առնել ռոմանագերմանական և անգլո-սաքսոնական, ինչպես նաև այլ իրավական համակարգերի մերձեցման միտումները և բազմաթիվ այլ գործոնները:

Ամփոփելով վերոգրյալը, հարկ են համարում նշել, որ ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի Հայեցակարգի մշակումը՝ առողի ներպետական ռազմավարական հիմնահարց է: Այդ հիմնահարցը ծրագրում մատնանշված ժամկետում և արդյունավետ լուծելու համար, անհրաժեշտ է ձևավորել մի աշխատանքային (մասնագիտական) խումբ:

1. Ծրագիր Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների միջոցառումների էջ, 3-5 /հաստատված է ՀՀ Կառավարության կողմից/:

2. **Ավետիսյան Գ.** Նոր քրեական օրենսգիրքը որպես գիտակցված անհրաժեշտություն // Դատական իշխանություն.- թիվ 7-8/144-145, 2011, էջ 2-11:

3. **Аветисян С.** Ограничение преступного поведения от непроступного как важное направление современной уголовно-правовой политики. Научный доклад / Совершенствование уголовного законодательства в современных условиях Сб. мат. межд. научно-практ. конф. 23-24 мая 2011г.: БИЭПП-БИИЯМС, СПб, 2011, с. 3-9.

4. **Аветисян С.С.** Проблемы разграничения преступного поведения от непроступного (теория и практика уголовно-правового обеспечения безопасности человека). Монография, Ер., Изд-во: РАУ, 2011, с. 814.

5. Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվ-

տանգործյան Ռազմավարություն (հաստատվել է ՀՀ նախագահի 2007թ. փետրվարի 7-ի Ն-37-Ն Հրամանագրով), **Аветисян С.** Актуальные проблемы развития уголовного права России и Армении в контексте обеспечения юридической безопасности человека. Научный доклад (Уголовно-правовая защита конституционных прав человека. К 15-летию Конституции России. Сб. мат. межд. научно-практ. конф. 26-27 мая 2009г.: БИЭПП-БИИЯМС, СПб, 2009, с. 3-12, **Тер-Акопов А.А.** Уголовная политика России. М., 1999, с. 48, Он же: Безопасность человека. Социальные и правовые основы. М., 2005, с. 192.

6. **Аветисян С.** Проблемы и перспективы развития уголовного законодательства Армении и России // Դատական իշխանություն.- թիվ 1-2/90-91, 2007, էջ 8-17:

7. **Ավետիսյան Ս.** Օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելը. տեսություն և պրակտիկա // Դատական իշխանություն.- թիվ 9/110,2008, էջ 32-38:

ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության
Երևան քաղաքի քննչական վարչության
կենտրոնական քննչական բաժնի ավագ քննիչ

ՄԱՐԴՈՒ ԱՌԵՎԱՆՊՄԱՆ ՀԱՆՅԱԿԱԶՄԻ ՀԵՏ ԿԱԴՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ

Մ ա ղ ո ս յ ա ն անցելը ներկայումս բավականին տարածված հանցագործություն է: Բոլոր պետությունները ակտիվ պայքար են մղում այս հարցագործության դեմ, կնքում են բազմաթիվ միջազգային բազմակողմ և երկկողմ պայմանագրեր, փորձում են իրենց ազգային օրենսդրությունները մոտեցնել և համապատասխանեցնել միջազգային համաձայնագրերին: Հայաստանի Հանրապետությունը նույնպես վարում է նման քաղաքականություն, սակայն դեռևս առկա են օրենսդրական թերություններ, որոնք պրակտիկայում հետաքննության և նախաքննության մարմինների համար բավականին մեծ խնդիրներ են առաջացնում, երբեմն էլ նրանք չեն կարողանում որակել արարքը որպես մարդու առևանգում:

Կենցաղային հարաբերություններում մարդու առևանգում ասելով՝ հիմնականում հասկանում են «աղջիկ փախցնելը», բայց իրականում հանցագործության զոհ կարող է դառնալ ցանկացած ոք: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի առաջին մասի համաձայն. «*Խաբեության, վստահությունը չարաշահելու, բռնության կամ բռնություն գործադրելու սպառնալիքի միջոցով մարդուն գաղտնի կամ բացահայտ առևանգելը, եթե բացա-*

կայում են սույն օրենսգրքի 218-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով»:

Առևանգում ասելով՝ պետք է հասկանալ հասարակայնորեն վտանգավոր դիտավորյալ գործողություն, որը ուղղված է անձին իր մշտական կամ ժամանակավոր գտնվելու վայրից հեռացնելուն և բռնի ուժով նրան հարազատներից զաղտնի, այլ վայրում պահելուն: Առևանգում տերմինը տարբեր հեղինակների կողմից սահմանվում է տարբեր կերպ: Օրինակ՝ Ն. Մարտինենկոն առևանգումը բնորոշում է որպես հասարակայնորեն վտանգավոր դիտավորյալ գործողություն, որն ուղղված է անձին իր մշտական կամ ժամանակավոր գտնվելու վայրից հեռացնելուն և բռնի ուժով նրան հարազատներից ու **իրավապահ մարմիններից զաղտնի**, այլ վայրում պահելուն¹: Այսինքն, ենթադրվում է երկու տեսակի գործողություն՝ մշտական կամ ժամանակավոր գտնվելու վայրից հեռացնել և բռնի ուժով այլ վայրում պահել:

Ուր քրեական օրենսգրքի վերաբերյալ մեկնաբանությունների հեղինակները մարդու առևանգումը բնորոշում են հետևյալ կերպ. «Մարդու առևանգումը ենթադրում է զոհին բռնել և նրա կամքին հակառակ այլ վայր տեղափոխել: Հիմնականում անագատության մեջ պահելը շարունակական է»: Նրանք նաև նշում են. «Մարդու առևանգումը՝ որպես անիրավաչափ գործողություն, իր մեջ ներա-

Քրեական իրավունք

ռում է երկու տարր՝ առևանգում և ազատությունից զրկում, որոնք գտնվում են իդեալական ամբողջականության մեջ, քանի որ առևանգումը միաժամանակ հանդիսանում է նաև ազատությունից զրկում»:

Գ.Ա. Սիտնիկովի բնորոշմամբ. «Մարդու առևանգումը դիտավորյալ գործողություն է, որն ուղղված է նրա կամքին հակառակ ֆիզիկական ազատությունը սահմանափակելուն, որը կատարվում է...»²: Այս բնորոշումից հետևում է, որ խոսքը երեք գործողության մասին է՝ ազատության սահմանափակում, անձին իր մշտական կամ ժամանակավոր գտնվելու վայրից հեռացում, առևանգված մարդու պահում:

Տ.Դ. Կուկուզովի տեսանկյունից առևանգումն արտահայտվում է գոհին անիրավաչափ բռնելով³: Նման տեսակետ ունի նաև Լ.Լ. Կրուգիկովը⁴: Իրավաբանական գրականության մեջ ավելի շատ ընդունված է այս և Ի.Յա. Կոզաչենկոյի մոտեցումը. «Առևանգումն իր էությանը իրենից ներկայացնում է ցանկացած գործողություն, որը զուգակցվում է գոհի՝ իր մշտական կամ ժամանակավոր գտնվելու վայրից մեկ այլ վայր տեղափոխմամբ նրա կամքին հակառակ»:

Դատական պրակտիկայում մույնպես ձևավորվել է մարդու առևանգման վերաբերյալ հասկացություն. օրենքի իմաստով մարդու առևանգում ասելով՝ հասկանում ենք հակաօրինական դիտավորյալ գործողություն, որն ուղեկցվում է՝ մարդուն գաղտնի կամ բացահայտ բռնելով և իր մշտական կամ ժամանակավոր գտնվելու վայրից մեկ այլ վայր տեղափոխելով և այնտեղ նրան իր կամքին հակառակ պահելով:

Վերոգրյալի համաձայն՝ կարող ենք եզրակացնել, որ մարդու առևանգումը հասարակայնորեն վտանգավոր դիտավորյալ գործողություն է, որն ուղեկցվում է մարդուն գաղտնի կամ բացահայտ բռնելով, իր մշտական կամ ժամանակավոր

գտնվելու վայրից մեկ այլ վայր տեղափոխելով և այդ վայրում իր կամքին հակառակ շարունակական պահելով:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ հանցագործության օբյեկտը մարդու ազատության սահմանադրական իրավունքն է: Անձնական ազատությունը ենթադրում է բնակվելու տեղի ընտրության և ազատ տեղաշարժման իրավունք: Այս իրավունքով օժտված է յուրաքանչյուր ոք՝ անկախ տարիքից, ազգությունից, ռասայից, սեռից, սոցիալական կարգավիճակից, մեղադրանքից և իրականացվում է անձամբ կամ միջնորդավորված օրինական ներկայացուցիչների միջոցով:

Քրեական գործերի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում ստացված վիճակագրական տվյալները վկայում են այն մասին, որ այս հանցագործության գոհ ավելի շատ դառնում են մասնավոր առևտրային կառույցների ղեկավարները (28%) և աշխատողները (10%): Պահանջը, իհարկե, գուժարն է:

Ինչպես արդեն նշեցինք, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 131-րդ հոդվածն ունի թերություններ, և դրանցից ամենաակնառուն և խնդիրներ առաջացնողը հանցագործության օբյեկտիվ կողմի կատարման ձևերի սպառիչ թվարկումն է:

Առևանգումը հնարավոր է միայն ակտիվ գործողություններով, մույնիսկ քնած մարդուն տարածքից դուրս են բերում և տեղափոխում են այլ վայր, այսինքն՝ առևանգողները գործում են ակտիվ: Հանցագործության կատարման մեխանիզմը սովորաբար ներառում է երեք բռնի գործողությունների ամբողջություն՝

- բռնել՝ ուժի միջոցով տիրանալ.
- տեղափոխում՝ վայրից մեկ այլ վայր շարժել.

- հետագա շարունակական պահում՝ գործողությունների, այդ թվում նաև տեղաշարժման ազատության սահմանափակում անորոշ ժամանակահատվածով: Եթե տուժողը իր կամքին հակառակ

գտնվում է ինչ-որ տարածքում, սակայն հնարավորություն ունի հեռանալ այդտեղից, ապա առևանգման հանցակազմը բացակայում է, քանի որ բացակայում է երրորդ տարրը՝ ուժով անձին պահելը: Սակայն պետք է ուշադրություն դարձնել այն բացառությանը, որ եթե անձը գտնվում է այնպիսի յուրահատուկ վայրում, ինչպիսիք են անտառը, ճահիճը, սարը և այլն, ապա ակնհայտ է ստիպողաբար պահելու փաստը:

Այսպիսով, առևանգման առկայության համար անհրաժեշտ է այս բոլոր երեք տարրերի առկայությունը: Սակայն եթե հանցագործները գործում են խաբեության միջոցով՝ առևանգվողին բերելով ինչ-որ վայր ինչ-որ պատճառաբանությամբ, ապա հնարավոր է նաև մեկ բռնի գործողություն՝ պահելը:

Անձին ազատությունից զրկելը, օրինակ, նրա իսկ բնակարանում կամ այլ վայրում, որտեղ նա հայտնվել է կամավոր, չի ձևավորում այս հանցակազմը: Այդպիսի գործողությունները պետք է որակվեն որպես անօրինական ազատությունից զրկում: Բացառություն են կազմում այն դեպքերը, երբ տուժողի բարեկամներին կամ այլ անձանց ասվում է, թե իբր նա մեկնել կամ գտնվում է այլ վայրում: Ենթադրվում է, որ նման կեղծ տվյալների հայտնումը պետք է դիտարկել որպես մարդու առևանգման հատկանիշ:

«Կամքին հակառակ» տերմինը նշանակում է, որ տուժողին առևանգում են բռնության գործադրմամբ: Այն կարող է արտահայտվել անձին կապելով, տրանսպորտային միջոցի մեջ ստիպողաբար նստեցնելով, ֆիզիկական ուժ գործադրել սպառնալով և այլն:

Առևանգումը կարող է կատարվել ինչպես գաղտնի, այնպես էլ բացահայտ: Գաղտնի կարող է լինել այն դեպքում, երբ վկաներ չկան, կամ եթե կան, ապա չեն գիտակցում առևանգման փաստը: Օրինակ՝ բժշկական հագուստով մարդկանց մի խումբ անձին նստեցնում են մեքենա՝ ներարկելով քնաբերի մեծ չափա-

քանակ:

Խաբեության միջոցով առևանգումն արտահայտվում է տուժողին կեղծ տվյալներ հայտնելով, օրինակ՝ աշխատանքի կանչելով, ինչ-որ գործնական հանդիպում նշանակելով և այլն:

Հանցակազմը ձևական է: Հանցագործությունը համարվում է ավարտված, երբ անձին բռնել են և տեղափոխել այլ վայր: Այդ վայրում պահելու ժամանակահատվածի տևողությունը ոչ մի նշանակություն չունի:

Կարծում ենք, որ 131-րդ հոդվածը սահմանափակում է հանցագործության կատարման եղանակները: Ըստ հոդվածի տառացի մեկնաբանության՝ առևանգումը կարող է կատարվել՝

1. խաբեության,
2. վստահությունը չարաշահելու,
3. բռնության կամ բռնություն գործադրելու սպառնալիքի միջոցով:

Եթե հանցագործությունը կատարվել է այլ կերպ, ապա այդ արարքը չի կարող որակվել որպես մարդու առևանգում: Հարց է առաջանում, իսկ ինչպես պետք է որակել, օրինակ, այս արարքը. հանցագործները հիվանդանոցից դուրս են բերում ուժեղ քնաբերի ազդեցության տակ գտնվող անձին, նրանք ոչ խաբում են քնածին, ոչ չարաշահում վստահությունը, ոչ էլ որևէ բռնություն են գործադրում:

ՌԴ քրեական օրենսգրքում մարդու առևանգման հոդվածը ձևակերպված է հետևյալ կերպ. «Մարդուն առևանգելը պատժվում է չորսից ութ տարի ազատազրկման ժամկետով»⁵: Ճիշտ է, սա էլ այլ ծայրահեղություն է, սակայն ավելի լավ է այս տարբերակը, քան 131-րդ հոդվածի ձևակերպումը:

Այս պատճառով էլ հեղինակների մեծ մասն իրավացիորեն օգտագործում է «ցանկացած անօրինական», կամ «անիրավաչափ» գործողություն տերմինները:

Առևանգումը կատարվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Մեղավորը գիտակցում է, որ անօրինական ձևով տուժողին դուրս է բերում նրա սովորական միջա-

Քրեական իրավունք

վայրից, տեղափոխում է այլ տեղ և ցանկանում է դա անել:

Նպատակները և շարժառիթները կարող են տարբեր լինել, մեծամասամբ պատճառը գումարն է, որը հանցագործները կարող են ստանալ կամ բարեկամներից, կամ տուժողի առուվաճառքից: Անձանց առևանգման շարժառիթ կարող է լինել դոնորների վաճառքը, կամ երեխաների տեղափոխումը արտասահման՝ որդեգրման նպատակով: Հաճախ անձինք դիմում են այս քայլին պարտատերերից պարտքի մարում ստանալու, նյութական պատասխանատվություն չկրելու, երեխաներին նյութապես չապահովելու համար:

Շահադիտական դրդումներով կատարված հանցագործության դեպքում արարքը որակվում է ոչ թե 131-րդ հոդվածի 1-ին, այլ 2-րդ մասով: Ընդ որում, նշենք, որ պարտատերերից պարտքի մարում ստանալը, նյութական պատասխանատվություն չկրելը, երեխաներին նյութապես չապահովելը նույնպես համարվում են շահադիտական:

Բացի շահադիտական շարժառիթներից, արարքը կարող է կատարվել նաև վրեժի, խանդի հողի վրա կամ ուղղակի խուլիգանական դրդումներով, ինչպես նաև մրցակցին խաղից դուրս բերելով: Չնայած այս վերջինը մեր կարծիքով իր մեջ պարունակում է ավելի շատ շահադիտական մտիվներ:

Առևանգման շարժառիթները պարզելն այս հանցակազմի պարագայում ունի մեծ նշանակություն քրեական գործի հարուցման, արարքի որակման և պատժի նշանակման համար: Օրինակ, եթե հանցագործը գողացել է երեխային, հետո վաճառել, ապա արարքը պետք է որակվի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 168-րդ հոդվածով:

Հանցագործության սուբյեկտն ընդհանուր է, ցանկացած ֆիզիկական մեղսունակ անձ: Այստեղ անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ մի քանի բացառություններին: Չի կարող առևանգում

համարվել ծնողներից մեկի կողմից երեխային տեղափոխելը, որի հետ նրան արգելում են հանդիպել: Չեն կարող առևանգողներ հանդիսանալ երեխայի մոտ բարեկամները (եղբայր, քույր, պապ, տատ), եթե նրանց կարծիքով դա բխում է երեխայի շահերից: Քրեական պատասխանատվության բացառման համար նշված անձանց գործողություններում միանշանակ պետք է բացակայի շահադիտական շարժառիթը:

Քրեական օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է սահմանում նույն գործողությունների համար, որոնք կատարվել են՝

- 1) մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ,
- 2) կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնության գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով,
- 3) զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ,
- 4) անչափահասի նկատմամբ,
- 5) ակնհայտ հղի կնոջ նկատմամբ,
- 6) երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ,
- 7) շահադիտական դրդումներով:

Անդրադառնանք այն դեպքերին, որոնք պրակտիկայում առավել շատ բարդություններ են առաջացնում:

Մարդու առևանգումը որակվում է որպես մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կատարված, եթե դրան մասնակցել են հանցագործության կատարման մասին նախօրոք պայմանավորված անձինք, ընդ որում, նրանք նախօրոք կարող են իրար մեջ բաժանել դերերը, սակայն պարտադիր է նրանցից յուրաքանչյուրի անձամբ մասնակցությունը տուժողին բռնելու և տեղափոխելու գործում:

Ձենք համարվող առարկաների ցանկը նախատեսված է «Ձենքի մասին» ՀՀ օրենքով, իսկ ինչ վերաբերվում է որպես զենք օգտագործվող առարկաների հասկացությանը, ապա այն օրենսդրորեն ամրագրված չէ և կարող է մեկնաբանվել

Քրեական իրավունք

շատ լայն: Դրանց թվին կարելի է դասել տնտեսական-կենցաղային առարկաները՝ կացին, մուրճ, խոհանոցի ծանր գործիքներ, ինչպես նաև նյութական աշխարհի այլ օբյեկտներ, որոնց միջոցով իրապես հնարավոր է վնաս պատճառել տուժողի կյանքին կամ առողջությանը՝ քար, փայտ, երկաթե խողովակ և այլն:

Ձեռքի գործադրում նշանակում է ինչպես այդ զենքի օգտագործում, այնպես էլ զենքի ցուցադրում, որը կարող է տուժողի մոտ տպավորություն թողնել, որ առևանգողը կարող է կիրառել այն: Տարակարծության առիթ է տալիս այն հարցը, թե ինչպես պետք է որակվի արարքը, եթե հանցագործը ստեղծում է զենքի իմիտացիա: Որոշ հեղինակների կարծիքով արարքը պետք է որակել փաստացի կատարվածով, այսինքն՝ առանց զենքի գործադրման, իսկ որոշ հեղինակների պնդմամբ էլ նշանակություն ունի տուժողի պատկերացումն այդ մասին:

Եվս մեկ հարց առաջանում է այն ժամանակ, երբ զենքը գործադրվել է ոչ թե տուժողի, այլ, ենթադրենք՝ վկայի նկատմամբ: Ինչպե՞ս պետք է որակել արարքը: Կարծում ենք, որ ամեն դեպքում պետք է որակել 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, քանի որ հոդվածում ուղղակիորեն ամրագրված չէ պահանջ միայն տուժողի նկատմամբ զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրման վերաբերյալ:

Հանցագործությունը որակվում է 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, եթե առևանգվել են երկու կամ ավելի անձինք: Վերջինս ենթադրում է նվազագույնը երկու անձանց միաժամանակյա առևանգում և կատարվում է միասնական շարժառիթով: Առանձին դեպքերում առաջին և երկրորդ առևանգման միջև կարող է ընկնել կարճ ժամանակահատված, սակայն մեղավորը պետք է նախօրոք մտածած լինի երկու անձանց առևանգելու մասին:

Եթե անձն առևանգում է մեկ անձի, որի ժամանակ հայտնվում է վկա, նա որոշում է չեզոքացնել վկային և նրան

նույնպես առևանգում է, այս արարքը չի որակվի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Հոդվածն ունի նաև 3-րդ մաս, որը պատասխանատվություն է նախատեսում հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված գործողությունների համար, որոնք

1) կատարվել են կազմակերպված խմբի կողմից,

2) անզուգուրությամբ առաջացրել են տուժողի մահ կամ այլ ծանր հետևանքներ:

Անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ ՌԴ քրեական օրենսգրքում տեղ գտած այն նորմին, որի համաձայն՝ անձը, ով կամուվին բաց է թողնում առևանգվածին, ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա գործողություններում բացակայում է այլ հանցակազմ:

Կամուվին բաց թողնել նշանակում է, որ հանցագործը զիտակցում է, որ ինքը հնարավորություն ունի պահել տուժողին, սակայն նրան բաց է թողնում: Այս դեպքում շարժառիթները նշանակություն չունեն:

Կարծում ենք, այս մոտեցումը բավականին դրական քայլ է, քանի որ երբեմն անձինք, թեկուզ վրեժի զգացումից առաջնորդվելով, կատարում են նման արարքներ, իսկ հետո զոջում իրենց արածի համար: Նման դեպքերում կարելի է անձին չենթարկել քրեական պատասխանատվության, սակայն պարտադիր ենք համարում նման դեպքերում գործի մանրամասն ուսումնասիրությունը և առևանգողի անձի տվյալներն ու հատկանիշները:

Անհրաժեշտ է նաև մարդու առևանգումը տարբերակել այնպիսի հանցագործություններից, ինչպիսիք են անձանց պատանդ վերցնելը և ազատությունից ապօրինի զրկելը:

Այս հանցագործությունների հիմնական տարբերակիչ հատկանիշներն են՝

- հանցագործության ուղղվածությունը. անձանց պատանդ վերցնելու դեպ-

Քրեական իրավունք

քում օրյեկտը հասարակական անվտանգությունն է, իսկ անձին ազատությունից ապօրինի գրկելու կամ առևանգելու դեպքում՝ անձի ազատությունը.

- պատանդ վերցնելու ժամանակ ազատությունից գրկելը ոչ թե միջոց է, այլ նպատակ, նաև հայտնի է պատանդ վերցվածների գտնվելու վայրը.

- անձին ազատությունից ապօրինի գրկելու կամ առևանգելու դեպքում սուբյեկտն ինչքան էլ շահադիտական նպատակներ ունենա, հակված չէ իր արարքը հասարակության ուշադրության առարկա դարձնելուն.

- պատանդ վերցնելու ժամանակ շարժառիթը կարող է լինել քաղաքական, առևանգման ժամանակ վերջինս բացակայում է.

- առևանգման ժամանակ, ի տարբերություն անձին ազատությունից ապօրինի գրկելուն, անձը նախ՝ բռնվում է, այնուհետև տեղափոխվում այլ վայր:

Առավել քան կարևոր է այս հանցագործությունների տարբերակումը, քանի որ վերջիններս իրենց բնույթով տարբեր հասարակական վտանգավորության աստիճան ունեցող արարքներ են, և յուրաքանչյուրի համար նախատեսված է համապատասխան պատիժ:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով վերոշարադրյալը՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ այս հանցակազմի նկատմամբ նախատեսված չէ միանշանակ վերաբերմունք և տեսակետ:

Այս հանցագործությունն ամենավտանգավոր հանցագործություններից մեկն է: Այսօր դրա իրավական կարգավորման թերի լինելու պատճառով հասարակությունը հաճախ է բախվում նման դեպքերին:

Բոլոր միջոցներով պայքար է մղվում թրաֆիքինգի դեմ, երեխաների առուվաճառքի դեմ, փորձում են կանխել այս հանցագործությունները՝ երբեմն մոռանալով, որ դրանք սկիզբ են առնում հենց մարդուն առևանգելուց: Առաջնային և հրատապ լուծում է պահանջում 131-րդ հոդվածում առկա բացերի լրացումը: Առաջարկում ենք փոփոխություն մտցնել ՀՀ քրեական օրենսգրքում և 131-րդ հոդվածի 1-ին մասը ձևակերպել հետևյալ կերպ.

«Մարդուն առևանգելը պատժվում է...»:

Նաև առաջարկում ենք հոդվածը լրացնել հավելվածով՝ հետևյալ բովանդակությամբ. **«Անձը, ով կամուփն բաց է թողնում առևանգվածին, ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա գործողություններում բացակայում է այլ հանցակազմ»:**

Այս առաջարկությունները հնարավորություն կընձեռեն դուրս գալ սահմանափակումներից և պատժել հանցագործներին, որոնք հիմնականում ուսումնասիրած են լինում քրեական օրենսդրությունը և ամեն կերպ փորձում են օգտվել բացերից:

1. *Мартыненко Н.Э.* Похищение человека: понятие, анализ состава и проблемы квалификации. Лекция. М., Академия управления МВД России, 1998, с. 20.

2. *Ситников Д.А.* Уголовно-правовая и криминологическая характеристика похищения человека. Автореферат диссертации. М., 2001.

3. *Кукузов Т.Д.* Уголовная ответствен-

ность за похищение человека: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. СПб., 1999, с. 20-21.

4. Уголовное право России. Часть Особенная: Учебник для вузов / Отв. ред. Л.Л. Кругликов. М., БЕК, 1999, с. 97.

5. Комментарий к Уголовному кодексу РФ / Под ред. Рагога А.И. М., изд. Проспект, 2008.

ՏՈՒԺՈՂԻ ՀԵՏ ՀԱՇՎԵԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՅ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԸՆԹԱՅԱԿԱՐԳԸ

ՀՀ քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերում առկա են նորմեր, որոնք ամրագրում են տուժողի կամքի դրսևորման իրավական տեսանկյունը: Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված հանցագործությունների վերաբերյալ՝ մասնավոր հետապնդման գործերով վարույթը կարճվում և փաստվում է քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարում, երբ տուժողը հաշտվում է մեղադրյալի հետ: Հիշյալ օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 114-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 115-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 116-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 117-րդ հոդվածով, 118-րդ հոդվածով, 119-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 120-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 121-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 124-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 128-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 158-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 174-րդ հոդվածով, 177-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 178-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 179-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 181-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 183-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 184-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 186-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, 197-րդ հոդվածով, 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը հարուցվում են ոչ այլ կերպ, քան տուժողի բողոքի հիման վրա, և կաս-

կածյալի կամ մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի հետ նրա հաշտվելու դեպքում ենթակա են կարճման: Հաշտությունը թույլատրվում է մինչև դատավճիռ կայացնելու համար դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը:

Միաժամանակ, նույն հոդվածի երրորդ մասի համաձայն՝ 183-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված կարգից շեղումներ կարող են սահմանվել ՀՀ միջազգային պայմանագրերով:

Տուժողի և հանցանք կատարած անձի միջև հաշտության պարագայում քրեական պատասխանատվությունից ազատման խնդրին է անդրադառնում նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 37-ը՝ սահմանելով, որ դատարանը, դատախազը, ինչպես նաև դատախազի համաձայնությամբ՝ քննիչը կարող են հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ, 73-րդ և 74-րդ հոդվածներով նախատեսված դեպքերում: Հիշյալ հոդվածներից մեկը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 73-ը, սահմանում է, որ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառած վնասը:

Ինչպես տեսնում ենք, որոշակի տարբերակում է նկատվում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի, 183-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 37-րդ հոդվածի միջև: Քրեական դատավարության օրենսգրքի վերոհիշյալ հոդվածների վերլուծությունը թույլ է տալիս

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեական իրավունք

պնդել, որ խոսքը գնում է քրեական գործի դադարեցման միմյանցից տարբերվող ինքնուրույն հիմքերի մասին: Դա ուղղակիորեն հաստատվում է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված նորմի ուսումնասիրությամբ, մասնավորապես՝ որպես քրեական գործի վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ հիշյալ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետում նշվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված դեպքում տուժողի և կասկածյալի կամ մեղադրյալի միջև հաշտության կայացումը: Առաջին հերթին, տարբերակման չափանիշներից մեկն այն է, որ քրեական օրենսգրքում խոսքը գնում է միայն ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների մասին, մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի առաջին մասում ներկայացված ցանկում առկա են ոչ միայն ոչ մեծ, այլև միջին ծանրության հանցագործություններ: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի (դիտավորությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելու) և 119-րդ հոդվածի (խոշտանգման) 1-ին մասերով սահմանված արարքները միջին ծանրության հանցագործություններ են: Ստացվում է, որ մասնավոր հետապնդման գործերով տուժողի հետ հաշտության պարագայում վարույթի կամ քրեական հետապնդման դադարեցման դատավարական կարգը գուրկ է քրեաիրավական՝ նյութական-իրավական հիմքից:

Այն, որ քրեական դատավարության օրենսգրքում նախատեսված է քրեական հետապնդման դադարեցման քրեական օրենսգրքում տեղ չգտած ինքնուրույն հիմք, հաստատվում է նաև հետևյալով. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից հետևում է, որ տուժ-

ողի և կասկածյալի կամ մեղադրյալի միջև հաշտության կայացման դեպքում դատարանը, դատախազը, ինչպես նաև դատախազի համաձայնությամբ՝ քննիչը **կարող են** հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել, մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության 36-րդ հոդվածում սահմանվում է, որ մասնավոր հետապնդման գործերով տուժողի և մեղադրյալի միջև հաշտության պարագայում վարույթը ենթակա է **պարտադիր** կարճման, այսինքն՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը սահմանում է նշված գործերով վարույթի կարճման տարբերակված կարգ:

Կարծում են, որ ի հայտ եկած խնդրի լուծման տարբերակ կարող է հանդիսանալ ՀՀ քրեական օրենսգրքում մասնավոր հետապնդման գործերով տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության պարագայում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինքնուրույն հիմքի սահմանումը:

Ուշադրության է արժանի նաև այն հակասությունը, որը տեղ է գտել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածում և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետում հիշատակված հաշտության կողմերը սահմանելիս: Բանն այն է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքում խոսքը գնում է հանցանք կատարած անձի և տուժողի մասին, մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ կասկածյալի, մեղադրյալի և տուժողի մասին: Անհասկանալի է, թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ինչո՞ւ է արհեստականորեն նեղացվել այն անձանց շրջանակը, ովքեր կարող են հաշտվել տուժողի հետ: Բանն այն է, որ տուժողի հետ հաշտության պարագայում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հնարավոր է մինչև դատավճիռ կայացնելու համար դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը, այսինքն՝ ենթադրվում է, որ որպես հաշտության կողմ կարող է հանդես գալ

նաև ամբաստանյալը: Կարծում եմ, որ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետում տեղ գտած նման սահմանափակումը ոչնչով արդարացված չէ, և օրենսդիրը պետք է հիշյալ նորմը ենթարկի փոփոխության՝ որպես հաշտության կողմ նախատեսելով նաև ամբաստանյալին:

Փաստորեն, ՀՀ քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերում ներկայումս առկա ձևակերպումների վերլուծությունը թույլ է տալիս տարբերակել տուժողի հետ հաշտության երկու տեսակ՝

- հաշտություն, որի դեպքում տուժողի կամահայտնությունը կրում է իմպերատիվ բնույթ և պետական մարմինն պարտավորեցնում է հանցանք կատարած անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից (ընդ որում, տուժողի կամահայտնությունը ինքնին բավական է և լրացուցիչ պայմաններ չեն պահանջվում): Նման վիճակն առկա է մասնավոր հետապնդման գործերով.

- հաշտություն, որի դեպքում տուժողի կամահայտնությունը չի կրում իմպերատիվ բնույթ և պետական մարմինն իր հայեցողությամբ է որոշում՝ ազատել հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից, թե ոչ (ընդ որում, տուժողի կամահայտնությունը ինքնին բավական չէ հանցավորին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար և պահանջվում են լրացուցիչ պայմաններ): Նման վիճակն առկա է հանրային հետապնդման գործերով հանցանք կատարած անձի և տուժողի միջև հաշտության կայացման դեպքում:

Տուժողի կամահայտնության դրսևորումը, հատկապես մասնավոր հետապնդման գործերով, ուշագրավ առանձնահատկություն է հաղորդում քրեաիրավական հարաբերությանը. հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու պետության իրավունքը կախվածության մեջ է գտնվում տուժողի կամահայտնությունից: Այսինքն՝ նման պա-

րագայում տուժողը, փաստորեն, վեր է ածվում քրեաիրավական հարաբերության ինքնուրույն սուբյեկտի, որի համաձայնությունն է հիմք հանդիսանում հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու պետության իրավունքի առաջացման համար:

Ընդհանրապես, տուժողի կամահայտնության և նրա պահանջումների կարևորումն էական նշանակություն ունի ինչպես արդարադատության իրականացման, այնպես էլ սոցիալական արդարության վերականգնման առումով: Չէ՞ որ նման դեպքերում գործի քննության ժամանակ կարևորագույն խնդիր է դիտվում ոչ թե հանցավորի մեղքի վեր հանումը, այլ դրա բավումը, տուժողի պահանջումների (թե՛ նյութական, թե՛ հոգևոր) բավարարումը:

Վերջինիս կարևորությունը պետք չէ թերագնահատել: Քրեագետներ Խ. Չերի և Ն.Քրիստիի¹ կողմից կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքները փաստում են, որ երիտասարդ տարիքում հանցագործության զոհ դարձած անձանց 64%-ն ավելի մեծ տարիքում են հանցանք կատարում, մինչդեռ հանցագործության զոհ չդարձածների միայն 22%-ն է նման վարքագիծ դրսևորում: Գրեթե նման արդյունքներ են գրանցվել նաև ռուս գիտնականների հետազոտություններում², որտեղ այդ հարաբերակցությունը 70%-ը 11%-ի է: Ինչպես ցույց են տվել վերոհիշյալ հետազոտությունները, տուժողների կողմից նման վարքագծի դրսևորման հիմնական գործոններից է եղել իրենց պահանջումների չբավարարումը:

Տուժողի և հանցանք կատարած անձի միջև հաշտության պարագայում վերջինիս քրեական պատասխանատվությունից ազատելը նպաստում է նաև տուժողի և նրա նկատմամբ հանցավոր ոտնձգություն կատարած անձի միջև հարաբերությունների կարգավորմանը: Հաշտությու-

Քրեական իրավունք

նը, որպես այդպիսին, ենթադրում է հանցավորի կողմից լիովին զոջում և տուժողի կողմից ներողամտություն, ինչն էլ ենթադրում է երկու կողմերի միջև բարի փոխհարաբերությունների ձևավորում³:

Պարզաբանման կարիք ունի նաև այն, թե ինչ ընթացակարգով է իրականացվում տուժողի հետ հաշտությունը:

Մայրցամաքային իրավունքի երկրներում հանցավորի և տուժողի հաշտությունը, որպես կանոն, ձևակերպվում է հանրային պայմանագրի ձևով: Օրինակ՝ Հոլանդիայում, Բելգիայում, Ֆրանսիայում նման հաշտությունն անվանվում է «տրանսակցիա», որն իրենից ներկայացնում է երկկողմանի զիջումների հիման վրա տուժողի և հանցավորի միջև կայացած համաձայնագիր: Ընդ որում, այն կիրառվում է այն դեպքերում, երբ հանցանք կատարած անձը կամովին պետական բյուջե է մուծում որոշակի գումար կամ կատարում է դատախազի կողմից առաջադրված ֆինանսական պայմանները, ինչն էլ հնարավորություն է ընձեռում հանցավորին խուսափել հետագա քրեական հետապնդումից կամ դատական քննությունից:

Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքով հաշտության գործարքն անվանվում է ոչ թե «հաշտություն», այլ «բողոքի հետ կանչում»: Նման քայլը լիովին կախված է տուժողի կամահայտությունից և կարող է իրականացվել մինչև առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատավճռի կայացումը: Բողոքի հետ կանչման պարագայում, նույն արարքի կապակցությամբ կրկնակի բողոքարկում չի թույլատրվում:

Ընդհանուր կամ անգլո-սաքսոնական իրավունքի երկրներում տուժողի և հանցավորի հաշտությունը հնարավոր է քրեական օրենքի ոչ էական խախտումների դեպքում և պայմանով, որ հանցավորի նկատմամբ պետության կողմից կիրառվեն տուգանքներ: Եթե հանցավորը կամովին հրաժարվում է վճարել սահմանված տուգանքները, ապա գործի ըն-

թացքը շարունակվում է:

Բացի նշվածից, թե՛ անգլո-սաքսոնական, թե՛ մայրցամաքային իրավունքի երկրներում լայն կիրառություն է ստացել տուժողի և հանցավորի համաձայնության մեկ այլ դրսևորում՝ «մեդիացիայի» ինստիտուտը: Դրա հիմնական բովանդակությունը երրորդ անկախ անձի՝ միջնորդի մասնակցությամբ հանցավորի և տուժողի միջև հանդիպումների և բանակցությունների անցկացումն է, որի ընթացքում իրավախախտողը և տուժողն արտահայտում են իրենց ապրումներն ու զգացողությունները, միջնորդի օգնությամբ փորձում են պարզել տեղ գտած հանցավոր արարքի պատճառները, քննարկում են առաջացած հետևանքները և փորձում են երկկողմանի ընդունելի համաձայնության գալ: Շատ դեպքերում, մեդիացիան հնարավոր է լինում կիրառել նույնիսկ առանց տուժողին պատճառված վնասի փաստացի հատուցման, քանզի տուժողը կարող է իրեն բավարարված զգալ այն հանգամանքով, որ հանցավորն ընդունել է իր մեղքը, զոջացել, թեկուզև սիմվոլիկ գործողություններով փորձել է քավել իր մեղքը:

Նման հանդիպումներին միջնորդի մասնակցությունը թույլ է տալիս հաղթահարել կոնֆլիկտային կողմերի փոխադարձ կասկածամտությունը, նրանցից մեկի ագրեսիվ կամ իշխող վարքագիծը, նպաստում է կողմերի միջև տեղեկատվության փոխանակմանը, խրախուսում վնասի փոխհատուցումը:

Մեդիացիայի ընթացակարգի կիրառման արտասահմանյան երկրներում առկա փորձը վկայում է, որ այն էական դրական ազդեցություն է ունենում կողմերի վրա՝ չեզոքացնում է վրեժխնդիր լինելու ցանկությունը, թուլացնում առկա բացասական հուզահոգեբանական վիճակները: Սոցիոլոգիական հետազոտությունները նաև վկայում են, որ հանցավոր վարքագիծ դրսևորած անձինք նման ընթացակարգերում ընդգրկվելուց հետո կրկին հանցավոր վարքագիծ դրսևորելու

ավելի քիչ հակվածություն են դրսևորում⁴:

Տարբերակվում են «մեղիացիայի» հետևյալ տեսակները՝

1. «հասարակ մեղիացիա», որի դեպքում դատախազը մինչև հանրային հետապնդման գործով որոշման կայացումն իրավասու է կողմերի համաձայնությամբ որոշում կայացնել մեղիացիայի կիրառման մասին, եթե նա կարծում է, որ նման միջոցն ի գորու է ապահովել տուժողին պատճառված վնասի հատուցումը: Հանցավորի և տուժողի միջև առկա կոնֆլիկտի կարգավորման նպատակով դատախազը կարող է դիմել նաև որևէ հասարակական կազմակերպության օգնության: Մեղիացիայի այս տեսակը լայն կիրառություն է ստացել Ֆրանսիայում:

2. «կոմբինացված մեղիացիա», որում միավորվում են տրանսակցիայի և հասարակ մեղիացիայի հատկանիշները: Օրինակ՝ Գերմանիայի օրենսդրությամբ սահմանվում է, որ դատախազը կարող է դադարեցնել հանրային մեղադրանքով հետապնդումը, եթե հանցավորը ոչ միայն հատուցի տուժողին պատճառված վնասը, այլև որոշակի գումար մուծի պետական բյուջե⁵:

Անգլիայում տարբերակվում են **դատական և ոստիկանական** մեղիացիաները: Դատական մեղիացիան կիրառվում է բոլոր տեսակի քրեական գործերով: Սրա էությունը սերտորեն կապված է անգլիական իրավական համակարգի դատավարական այն առանձնահատկության հետ, որի պայմաններում հնարավոր է հանցանքի կատարման մեջ անձին մեղավոր ճանաչել, սակայն նրա նկատմամբ պատիժ նշանակելու դատավճռի կայացումը և հրապարակումը հետաձգել որոշակի ժամանակով: Այսինքն՝ անձին մեղավոր ճանաչելու և նրա նկատմամբ պատիժ կիրառելու միջև ընկած է լինում որոշակի ժամանակահատված, որն էլ թույլ է տալիս, հաշվի առնելով հանցավորի վարքագիծը, տուժողի հանդեպ վերաբերմունքը, միջոցներ ձեռնարկել այս եր-

կու կողմերին հաշտեցնելու համար: Հաշտեցման կայացման դեպքում դատարանը կարող է էսպես նվազեցնել հանցավորի նկատմամբ կիրառվող պատժաչափը: Այսինքն՝ դատական մեղիացիան հնարավորություն չի տալիս անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից, այլ ազդում է պատժի նշանակման վրա:

Ոստիկանական մեղիացիան, ըստ էության, հանդես է գալիս որպես հանցավորի վարքագծին արձագանքելու ինքնուրույն այլընտրանքային տարբերակ: Այն առավել հաճախ կիրառվում է անչափահասների կողմից հանցավոր վարքագիծ դրսևորելու դեպքում: Սրա էությունն այն է, որ մինչև ոստիկանության կողմից հանցավոր դեպքի առթիվ գործին ընթացք տալը, ոստիկանությունը հանդիպում է կողմերի հետ և փորձում նրանց միջև հաշտության եզրեր գտնել: Հաշտության կայացման դեպքում գործին այլևս ընթացք չի տրվում, այսինքն՝ անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից:

Որպես ոստիկանական մեղիացիայի կիրառման պայմաններ հաշվի են առնվում հետևյալ հանգամանքները՝

1. կատարված հանցագործության բնույթը և ծանրության աստիճանը,
2. քրեական հետապնդման պարագայում հանրային շահագրգռվածության առկայությունը,
3. հանցավորի մեղքը հաստատելու համար բավարար ապացույցների առկայությունը,
4. հանցավորի կողմից սեփական մեղքի ընդունումը,
5. տուժողի պահանջումները:

Ընդ որում, մեղիացիայի շրջանակներում հաշտության համաձայնագրի կնքումը բավարար է անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար, այսինքն՝ պետք չէ սպասել, որ նա կատարի իր ստանձնած բոլոր պարտավորությունները: Այն դեպքերում, երբ հանցավորը խուսափում է իր ստանձնած պարտավորությունները կատարելուց,

Քրեական իրավունք

միննույն է, նա ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, քանի որ հաշտության համաձայնագիրն արդեն կայացվել է: Սակայն նման դեպքերում տուժողին ցույց է տրվում իրավաբանական օգնություն, որպեսզի նա կարողանա քաղաքացիական դատավարության միջոցով ստանալ իրեն պատճառված վնասների փոխհատուցումը⁶:

Այսպիսով, կարելի է զալ հետևության, որ մեղիացիայի ինստիտուտի կիրառումը հնարավորություն է ընձեռում ապահովել «վերականգնողական» արդարադատության արդյունավետությունը՝ բազմակողմանիորեն պաշտպանելով ինչպես հանցագործությունից տուժած անձին, այնպես էլ ապահովելով հանցա-

վորի ռեսուրսային զգացումը⁷:

Ցավոք, Հայաստանի Հանրապետությունում մեղիացիայի ընթացակարգի թե՛ օրենսդրական հիմքը, թե՛ պրակտիկական դեռևս ձևավորված չեն, ինչն էլ թույլ չի տալիս արդյունավետորեն ապահովել տուժողի հետ հաշտության պարագայում հանցավորին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի առաքելությունը: Կարծում եմ, Հայաստանի Հանրապետությունում պետք է անհապաղ օրենսդրական կարգավորում տալ այս հարցին, նախատեսել մեղիատորների ինստիտուտը և քրեական դատավարության գործընթացին նրանց մասնակցության ձևաչափը:

ՆՈՅՆԱՐԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՉԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Кристи Н.* Пределы наказания. М., 1985, с. 41. *Зер Х.* Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание. М., 1998, с. 136.

2. *Кибальник А.Г., Давыдова Е.В., Солмонович И.Г.* Примирение с потерпевшим в уголовном праве. Ставрополь, 1998, с. 41.

3. *Алишперов Х.* Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим//Законность, 1999, №6, с. 11. *Красиков А.Н.* Примирение с потерпевшим и согласие потерпевшего “частный сектор” в публичном уголовном праве // Правоведение №4, с. 178-180.

4. *Симонова Е.А.* Примирение с потерпевшим в уголовном праве России: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2006, с. 15.

5. *Головко Л.В.* Новые основания освобождения от уголовной ответственности и проблемы их процессуального применения//Государство и право, 1997, №8, с. 77-78. *Филимонов Б.А.* Основы уголовного процесса Германии. М., 1994, с. 13; *Головко Л.В.* Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. СПб, 2002, с. 448.

6. *Головко Л.В.* Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. СПб, 2002, с. 77-78.

7. *Головко Л.В.* Новые основания освобождения от уголовной ответственности и проблемы их процессуального применения//Государство и право, 1997, №8, с. 77. *Максудов Р.Р., Флямер М.Г., Грасенкова А. К.* Институт примирения в уголовном процессе: необходимость и условия развития//Правозащитник, №2, с. 19.

Մերգեյ ՄԱՐԱԲՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի
կազմակերպահրավական վարչության պետ

ՊԱՏԻԺԸ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ԶԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ (ԱՌԿԱ ՕՐԵՆՍԳՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ, ՄԻԶԱՉԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԻ, ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՌ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)

Հանցավորության հակազդեցությունը ներկայիս պայմաններում ենթադրում է տարբեր միջոցների օգտագործում՝ տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական, իրավական:

Հանցավորության նկատմամբ իրականացվող սոցիալական վերահսկողության առավել արդյունավետ և տարածված միջոցները պրոֆիլակտիկան և պատիժն են, այլ կերպ ասած՝ պատիժը պրոֆիլակտիկայի հետ միասին համարվում է հանցավորության նկատմամբ սոցիալական վերահսկողության կարևորագույն տարրերից մեկը: Իր սոցիալական նշանակությամբ պատիժը հանդես է գալիս որպես հասարակության կենսագոյության նորմալ պայմանների խախտումներից հասարակության պաշտպանության կարևորագույն միջոցներից, որի կիրառման էությունը մի կողմից հանցագործության մեջ մեղավորներին որոշակի սահմանափակումների և զրկանքների ենթարկելն է, մյուս կողմից՝ հասարակության շահերի տեսանկյունից օգտակար արդյունքի հասնելը:

Սակայն անհրաժեշտ է նկատել, որ հանցավորության հակազդեցությունը չի սահմանափակվում միայն պատժով: Հաճախ լինում է այնպես, որ թեև անձը կատարել է

հանցանք, սակայն նրան պատժի ենթարկելու անհրաժեշտություն չի առաջանում: Նկատի ունենալով, որ պատիժը կիրառվում է որոշակի նպատակների հասնելու համար, ուստի չի բացառվում, որ այդ նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ չլինի կիրառել նշանակված պատիժը: Այս հանգամանքով պայմանավորված ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքում ամրագրված է «Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու» ինստիտուտը: Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը համարվում է արդյունավետ իրավական միջոց, այն նպաստում է հասարակության շահերի տեսանկյունից օգտակար արդյունքի հասնելուն, սակայն գործող քրեական օրենսգրքայամբ ամրագրված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտը և դրա իրավակիրառական պրակտիկան վկայում են, որ, քննարկվող ինստիտուտի հետ կապված, կան մի շարք հարցեր, որոնք պատշաճ կանոնակարգման չեն ենթարկվել, ինչը խոչընդոտում է հիշյալ ինստիտուտի նպատակներին հասնելուն: Ստորև կներկայացնենք առավել ուշագրավ և քննարկման արժանի մի քանի հարցեր:

1. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը¹ կարող է կիրառվել միայն անձի ազատությունը սահմանափակելու հետ կապված պատիժների նկատմամբ, մասնավորապես՝ կալանքի, կարգապահական գումարտակում պահելու

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

և ազատագրկման ձևով պատիժների նկատմամբ: Սակայն, որևէ սահմանափակում չկա հանցագործության ծանրության աստիճանով պայմանավորված պայմանական դատապարտության չկիրառման հարցում, այսինքն՝ պայմանական դատապարտությունը կարող է կիրառվել ինչպես ոչ մեծ ծանրության, այնպես էլ միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար դատապարտված անձանց պատժից ազատելու համար: Ավելին, գործող քրեական օրենսգրքում նշում չկա այն մասին, թե առավելագույն ինչ չափի պատժի դատապարտելու դեպքում այն կարող է կիրառվել: Օրինակ՝ կարող է կիրառվել 10 տարի ազատագրկման դատապարտված անձի նկատմամբ, թե ոչ:

Վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ օրինակ՝ 2010 թվականի դրությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ պատժի կրումից պայմանական ազատվել է 920 անձ: Պայմանական դատապարտությունը կիրառվել է տարաբնույթ հանցագործությունների համար դատապարտված անձանց նկատմամբ: Առավել հաճախ 70-րդ հոդվածը կիրառվել է քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածով դատապարտված անձանց նկատմամբ՝ 2010 թվականի դրությամբ 394 անձ, այնուհետև 268-րդ հոդվածով՝ 85 անձ, 242-րդ հոդվածով՝ 50 անձ, 131-րդ հոդվածով՝ 45 անձ, 375-րդ հոդվածով՝ 43 անձ, 235-րդ հոդվածով՝ 39 անձ, 259-րդ հոդվածով՝ 23 անձ, 258-րդ հոդվածով՝ 21 անձ, 361-րդ հոդվածով՝ 19 անձ, 112-րդ հոդվածով 18 անձ և այլն:

Հիմնականում կիրառվել է ոչ մեծ ծանրության, միջին ծանրության և ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ: Անհրաժեշտ է նկատել, որ հիմնականում 70-րդ հոդվածը կիրառվել է ոչ ավելի, քան երեք տարի ժամկետով ազատագրկում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու համար (ԿԳ/0124/01/10, 112-րդ հոդված, ԵԱՆԳ- 0091/01/09 112-րդ հոդված, ԼԳ/0313/01/10 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1, 3, 4 կետերով և 34-177 հոդվածի 2-րդ մասի 1, 3, 4 կետերով):

Այսպիսով, կարող ենք հավաստել, որ պայմանական դատապարտության օրինաչափություն է այն, որ կիրառվում է մինչև երեք տարի ազատագրկման դատապարտված անձանց նկատմամբ, կիրառվում է գործության, առանց իրացնելու նպատակի թմրամիջոցների կամ հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառության, ՃԵԿ-ի կանոնները խախտելու, ապօրինի զենք, զինամթերք պահելու, կրելու, խուլիգանության, զինվորական հանցագործությունների համար և այլն:

Արտասահմանյան երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ առկա են որոշակի սահմանափակումներ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցում ինչպես հանցագործության ծանրության աստիճանով, պատժաչափով և պատժատեսակով պայմանավորված, այնպես էլ որոշակի կատեգորիայի անձանց մասով: Ինչը տրամաբանական է և օբյեկտիվորեն՝ անհրաժեշտ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի առաջին մասում սահմանված է, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը կարող է կիրառվել **կալանքի, ազատագրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու** ձևով պատիժների չկատարման համար:

Չինաստանի քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը կիրառվում է կալանքի կամ մինչև երեք տարի ժամկետով ազատագրկման դատապարտված անձանց նկատմամբ, եթե վերջինս գործուն գրջացել է:

Լեհաստանում պայմանական դատապարտությունը կիրառվում է տուգանքի, ազատության սահմանափակման և մինչև 2 տարի ժամկետով ազատագրկման դեպքում:

Գերմանիայում պայմանական դատապարտությունը կիրառվում է այն դեպքերում, եթե ազատագրկման ժամկետը չի գերազանցում 2 տարին:

Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածում սահմանված է, որ պայմանական դատապարտությունը կարող է կիրառվել պաշտոնից ազատելու, ծնողական կամ

խնամակալական (հոգաբարձուական) իրավունքից զրկելու, որոշակի մասնագիտությամբ զբաղվելու, առևտրային գործարք կնքելու արգելքի, երկրից վտարելու, կոնկրետ ռեստորան այցելելու արգելքի, մինչև 18 ամիս ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց նկատմամբ:

Իսպանիայում պայմանական դատապարտությունն անվանվում է պատժի կատարման կասեցում, որը ոչ այլ ինչ է, քան դատավճռի կատարման հետաձգում: Դատավճռի կատարման հետաձգումն իրականացվում է հետևյալ ժամկետներում՝

- 2-5 տարի՝ մինչև 2 տարի ժամկետով ազատազրկում նախատեսող դատավճռի հետաձգման դեպքում.

- 3 ամսից 1 տարի՝ ոչ մեծ պատժատեսակների համար՝ տուգանքի, կալանքի, վարորդական իրավունքներից զրկելու...

- 3-5 տարի՝ ռեցիդիվիստների պարագայում:

Ֆրանսիայում պայմանական դատապարտությունն անվանվում է պատժի կատարման հետաձգում, որն ունի 3 ռեժիմ՝ հասարակ, փորձաշրջանով, հանրային աշխատանքների ներգրավումով: Այն կիրառվում է մինչև 5 տարի ժամկետով ազատազրկմամբ պատվաժող արարքների դեպքում:

Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելն իր ամրագրումն է ստացել նաև ԱՊՀ երկրների քրեական օրենսդրությամբ:

Բելառուսի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 78-րդ հոդվածում սահմանված է, որ պայմանական դատապարտությունը կիրառվում է առաջին անգամ հանցանք կատարած այն անձի նկատմամբ, ով դատապարտվել է մինչև 5 տարի ժամկետով ազատազրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու:

Վազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի համաձայն՝ պայմանական դատապարտությունը կիրառվում է ուղղիչ աշխատանքների, զինվորական ծառայությունը սահմանափակելու, ազատազրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժների նկատմամբ:

Վրդրգստանի քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը կարող է կիրառվել միայն կարգապահական գումարտակում պահելու և ազատազրկման նկատմամբ:

Սոլովայի քրեական օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե նշանակվել է պատիժ դիտավորյալ հանցագործության դեպքում մինչև 5 տարի, իսկ անգորշությամբ կատարված հանցագործությունների դեպքում՝ մինչև 7 տարի ժամկետով ազատազրկում, կամ զինվորական կարգապահական մաս ուղարկելու ձևով դատարանը կարող է կիրառել պայմանական դատապարտություն:

ՌԴ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածում սահմանված է, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը կարող է կիրառվել ուղղիչ աշխատանքների, զինվորական ծառայությունը սահմանափակելու, կարգապահական գումարտակում պահելու կամ մինչև 8 տարի ժամկետով ազատազրկման դատապարտման դեպքում:

2001 թվականի Վրաստանի քրեական օրենսգրքում (57-րդ հոդված) սահմանված էր, որ պայմանական դատապարտությունը կարող է կիրառվել ուղղիչ աշխատանքների, զինվորական ծառայությունը սահմանափակելու, ազատության սահմանափակման, զինվորական կարգապահական գումարտակում պահելու, կալանքի կամ մինչև 5 տարի ժամկետով ազատազրկման դեպքում:

Լիտվայի քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի համաձայն՝ պայմանական դատապարտությունը կիրառվում է տուգանքի, կալանքի կամ ազատազրկման նկատմամբ, ընդ որում, եթե անձը դիտավորյալ կատարված ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքի համար դատապարտվել է ոչ ավելի, քան 3 տարի ժամկետով ազատազրկման, իսկ անգորշությամբ կատարված հանցագործությունների դեպքում՝ մինչև 6 տարի:

Ինչպես տեսնում ենք, միջազգային պրակտիկայում պայմանական դատապարտությունը չի սահմանափակվում միայն ազատազրկման հետ կապված պա-

տիժների նկատմամբ կիրառելով: Այն համարվում է իրոք պատժի պայմանական չկիրառում, այլ ոչ թե «ազատագրկման»² պայմանական չկիրառում: ՀՀ քրեական օրենսգրքի իմաստով եթե անձը կատարել է այնպիսի հանցանք, որի համար նախատեսված է ազատագրկման հետ չկապված պատիժ, ապա պայմանական դատապարտությունը չի կարող կիրառվել, մինչդեռ անձի ուղղվելը, առանց նշանակված պատիժը փաստացի կրելու, կարող է լինել նաև ազատության սահմանափակման հետ չկապված պատիժների դատապարտման դեպքում: Ավելին, կարող է լինել այնպես, որ օրինակ՝ ծանր հանցանք կատարած անձը պայմանական ազատվի պատիժը կրելուց, իսկ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը ռեալ կրի պատիժը: Այսինքն՝ խախտվում է նաև հանցագործության ծանրության աստիճանով պայմանավորված արդարության սկզբունքը: Դրանով պայմանավորված՝ անհրաժեշտ է նախատեսել նաև այլ պատժատեսակների նկատմամբ պայմանական դատապարտության ինստիտուտը:

Այսպիսով, գործող քրեական օրենսգրքում անհրաժեշտ է ավելացնել նաև այլ պատժատեսակների դեպքում պայմանական դատապարտության ինստիտուտի կիրառման հնարավորությունը: Բացի այդ, անհրաժեշտ է սահմանել ազատագրկում պատժատեսակի հստակ շեմ, որի կրումից անձը կարող է ազատվել, ընդ որում՝ տարբերակելով դիտավորյալ և անզգուշությամբ կատարված հանցագործությունների համար պայմանական կիրառման կանոնները:

2. ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված չեն պայմանական դատապարտությունը կիրառելու արգելքներ, մինչդեռ տարբեր երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ առկա են որոշակի սահմանափակումներ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցում, որը տրամաբանական է:

Իսպանիայի քրեական օրենսգրքի 87-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ռեցիդիվիստների նկատմամբ պայմանական դատապարտության կիրառման հարցը որոշում է դատա-

րանը:

Չինաստանի քրեական օրենսգրքի 74-րդ հոդվածի համաձայն՝ ռեցիդիվիստների նկատմամբ պայմանական դատապարտություն չի կարող կիրառվել:

Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի իմաստով պայմանական դատապարտություն չի թույլատրվում, եթե անձը մինչև հանցանք կատարելը վերջին հինգ տարիների ընթացքում մեկ այլ հանցանքի համար ազատագրկման ձևով պատիժ է կրել երեք ամսից ոչ պակաս:

Տաջիկստանի քրեական օրենսգրքի 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է, որ պայմանական դատապարտությունը չի կարող կիրառվել առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար դատապարտված անձանց նկատմամբ, ինչպես նաև այն անձանց նկատմամբ, ովքեր նախկինում դատապարտված են եղել ազատագրկման դիտավորյալ հանցագործության համար, բացառությամբ անչափահասների, առաջին և երկրորդ կարգի հաշմանդամների, կանանց և կենսաթոշակի տարիքի հասած տղամարդկանց:

Բելառուսի քրեական օրենսգրքի 78-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ պայմանական դատապարտությունը չի կարող կիրառվել այն անձանց նկատմամբ, ովքեր դատապարտվել են ծանր հանցագործության համար, բացառությամբ մինչև 18 տարին լրանալը մնան հանցանք կատարած անձի, ինչպես նաև 60 տարին լրացած տղամարդկանց և 55 տարին լրացած կանանց, առաջին և երկրորդ կարգի հաշմանդամների, առանձնապես ծանր հանցանք կատարած անձանց, ինչպես նաև Բելառուսում մշտապես չբնակվող օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիության չունեցող անձանց նկատմամբ:

Կոլորադոսի քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածը սահմանում է, որ պայմանական դատապարտությունը չի կարող կիրառվել այն անձանց նկատմամբ, ովքեր դատապարտվել են առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար, ինչպես նաև Կոլորադոսում ժամանակավորապես

բնակվող օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց նկատմամբ:

Մոլդովայի քրեական օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ պայմանական դատապարտությունը չի կարող կիրառվել ծանր, առանձնապես ծանր և արտակարգ ծանր հանցագործություններ կատարած, ինչպես նաև ռեցիդիվիստների նկատմամբ:

Ուզբեկստանի քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի համաձայն՝ պայմանական դատապարտություն չի կարող կիրառվել առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար դատապարտված անձանց նկատմամբ, ինչպես նաև այն անձանց նկատմամբ, ովքեր նախկինում դատապարտված են եղել ազատազրկման դիտավորյալ հանցագործության համար, բացառությամբ անչափահասների, առաջին և երկրորդ կարգի հաշմանդամների, կանանց, ինչպես նաև 60 տարեկանից բարձր տարիքի անձանց նկատմամբ:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է օրենքում անբազրել որոշակի սահմանափակումներ պայմանական դատապարտություն կիրառելու հարցում: **Դրանք մասնավորապես վերաբերում են՝ ռեցիդիվին, նախկինում կատարած հանցանքի համար դատվածություն ունենալուն, ՀՀ-ում ժամականավորապես բնակվող օտարերկրյա քաղաքացիների, քաղաքացիություն չունեցող անձանց նկատմամբ չկիրառելուն, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների դեպքում պայմանական դատապարտության կիրառման բացառիկ դեպքերին՝ անչափահաս, հղի, 60 տարին լրացած և այլն:**

3. Օրենքում անհրաժեշտ է հստակ թվարկել այն պարտականությունները, որոնք կարող են դրվել անձի վրա, բացի այդ, անհրաժեշտ է հստակեցնել նաև պարտականությունները չկատարելու հետևանքները:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 5-րդ մասում սահմանված է, որ **պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին որոշում կայացնելիս դատարանը դատա-**

պարտյալի վրա կարող է դնել որոշակի պարտականություններ՝ չփոխել մշտական բնակության վայրը, բուժման կուրս անցնել ակտիվամոլությունից, թմրամոլությունից, վեներական հիվանդությունից կամ թունամոլությունից, նյութական օգնություն ցույց տալ ընտանիքին: Դատարանը, դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի միջնորդությամբ կամ առանց դրա դատապարտյալի վրա կարող է դնել նաև նրա ուղղմանը նպաստող այլ պարտականություններ կամ փոխարինել դրանք:

Ուզբեկստանի քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի համաձայն՝ պայմանական դատապարտության դեպքում, եթե կան համապատասխան հիմքեր, դատարանը կարող է **դատապարտյալին պարտավորեցնել հարթելու պատճառված վնասը, տեղավորվել աշխատանքի կամ սովորելու**, տեղյակ պահել վարքի նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմիններին իր բնակության, աշխատանքի կամ ուսման վայրի փոփոխության մասին, պարբերաբար ներկայանալ այդ մարմիններին հաշվառման համար, չայցելել որոշակի վայրեր, որոշակի ժամերի գտնվել բնակության վայրում, բուժման կուրս անցնել ակտիվամոլությունից, թմրամոլությունից, վեներական հիվանդությունից կամ թունամոլությունից:

Տաջիկստանի քրեական օրենսգրքի 71-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը, կիրառելով պայմանական դատապարտություն, դատապարտյալի վրա կարող է դնել որոշակի պարտականություններ՝ որոշակի ժամանակահատվածում հարթել պատճառված վնասը, չփոխել մշտական բնակության, աշխատանքի կամ ուսման վայրը առանց տեղյակ պահելու հսկողություն իրականացնող մարմիններին, չայցելել որոշակի վայրեր, տեղավորվել աշխատանքի կամ ուսման, բուժման կուրս անցնել ակտիվամոլությունից, թմրամոլությունից, վեներական հիվանդությունից կամ թունամոլությունից:

Այսպիսի կանոնակարգում է տրված նաև Թուրքմենստանի քրեական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածում:

Մոլորվայի քրեական օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ կիրառելով պայմանական դատապարտություն՝ դատարանը կարող է դատապարտյալին պարտավորեցնել՝ 1. չփոխել իր մշտական բնակության վայրը առանց իրավասու մարմինների թույլտվության, 2. չայցելել որոշակի վայրեր, 3. բուժման կուրս անցնել ակտիվաճողությունից, քննադատությունից, վերականգնողական հիվանդությունից կամ թունամոլությունից, 4. նյութական օգնություն ցուցաբերել տուժողի ընտանիքին, 5. դատարանի կողմից սահմանված ժամկետում հարթել տուժողին պատճառված վնասը, 6. կատարել այլ պարտականություններ, որոնք կարող են նպաստել դատապարտյալի ուղղմանը:

Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը կարող է դատապարտյալին որոշակի ցուցումներ տալ փորձաշրջանի ընթացքում իր վարքագծի նկատմամբ, մասնավորապես՝ մասնագիտական կրթության, գտնվելու վայրի, բժշկական հսկողության, ակտիվ օգտագործելու արգելքի, որոշակի ժամանակահատվածում իր արարքով պատճառված վնասի հատուցման և այլն:

Գերմանիայի քրեական օրենսդրությամբ փորձաշրջանի ընթացքում դատապարտյալի վրա դրվում են մի շարք պարտականություններ՝ հարթել պատճառված վնասը, հանրօգուտ աշխատանքներ կատարել, որոշակի ժամանակահատվածում ներկայանալ դատարան կամ հսկողություն իրականացնող մարմին, չփվել այն անձանց հետ, ովքեր կարող են մղել հանցանքի կատարման, բուժման ենթարկվել և այլն:

Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքի 132.45-րդ հոդվածի համաձայն՝ կարող են դատապարտյալի նկատմամբ նշանակել հետևյալ պարտականությունները՝ 1. իրականացնել մասնագիտական որևէ գործունեություն կամ անցնել մասնագիտական պատրաստվածություն կամ ուսումնական ծրագիր, 2. բնակվել որոշակի տեղանքում, 3. ենթարկվել բժշկական միջոցների հսկողությանը, բուժվել կամ հետազոտվել՝ անհրաժեշտության դեպքում նաև հոսպիտալիզաց-

ման ռեժիմով, 4. հաստատել ընտանեկան ծախսերին իր մասնակցությունը կամ պարբերաբար վճարել այնպիսիներ, որոնցով նա համարվում է պարտապան, 5. իր ֆինանսական հմարավորությունների սահմաններում վճարել իր արաքով պատճառված վնասը, 6. հաստատել իր ֆինանսական հմարավորությունների սահմաններում դատավճռի կատարման նպատակով պետական բյուջե գումարներ վճարելը, 7. ձեռնպահ մնալ որոշակի կատեգորիայի տրանսպորտային միջոցներ վարելուց, 8. չզբաղվել որոշակի մասնագիտական գործունեությամբ, որի կապակցությամբ կամ որի հետ կապված կատարվել է հանցագործությունը, 9. ձեռնպահ մնալ հայտնվելու որոշակի վայրերում, 10. չզբաղվել շահաբեր խաղերով, 11. չայցելել սպիրտային խմիչքներ վաճառելու վայրեր, 12. չայցելել որոշակի դատապարտյալների, մասնավորապես՝ հանցագործության հանցակիցների կամ համակատարողների, 13. որոշակի կատեգորիայի անձանց հետ շփումներ չունենալ, մասնավորապես՝ տուժողների, 14. չպահել կամ չկրել զենք և այլն:

Չինաստանի քրեական օրենսգրքի 77-րդ հոդվածը սահմանում է, որ եթե պայմանական դատապարտության դատապարտված անձը փորձաշրջանի ընթացքում խախտում է օրենքները, վարչական կանոնները կամ հասարակական անվտանգության կանոնները, ապա կատարված արարքի հանգամանքների լրջությունից կախված պայմանական դատապարտությունը վերացվում է և նախկին պատիժը կատարվում է:

Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել, որ, բացի Չինաստանի քրեական օրենսգրքից, որևէ այլ երկրի օրենսդրություն կանոններ չունի սահմանված այն մասին, թե պայմանական դատապարտված անձի կողմից նախկինում կատարված հանցանքի հայտնաբերման դեպքում պայմանական դատապարտության հարցը ինչպես պետք է լուծվի: Մա շատ կարևոր դրույթ է, ուստի անհրաժեշտ է նախատեսել նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքում:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական

օրենսգրքում ավելացնել որոշակի պարտականություններ կատարելը, որը ներկայումս նախատեսված չէ: Ավելին, անհրաժեշտ է ստեղծել պայմաններ որոշակի պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար, օրինակ, պետական որոշակի հաստատություններում սահմանել անվճար ուսուցում անցնելու հնարավորություն, ժամանակ տրամադրելու հատապարտյալին աշխատանք գտնելու համար, եթե այդ ժամկետում նա չի գտնում համապատասխան աշխատանք, ապա նրան տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ապահովել աշխատանքով: Թունանդությունից, պլոհոլանդությունից բուժման կուրս անցնելն իրական դարձնելու նպատակով սահմանել անվճար բուժման համակարգ և այլն: Անձի վրա որևէ պարտականություն դնելիս դատարանը պետք է քննարկման առարկա դարձնի այն հանգամանքը, թե կարող է անձը կատարել այդ պարտականությունները, թե ոչ:

4. Անհրաժեշտ է խստացնել պարտականությունները չկատարելու կամ փորձաշրջանի ընթացքում հանցանք կատարելու դեպքում պայմանական դատապարտությունը վերացնելու խստացված ռեժիմ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 6-րդ մասը սահմանում է, որ եթե դատապարտյալը փորձաշրջանի ընթացքում չարամտորեն խուսափում է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանի կողմից նրա վրա դրված պարտականությունները կատարելուց՝ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմնի միջնորդությամբ, ինչպես նաև անզույշ կամ ոչ մեծ ծանրության դիտավորյալ հանցանք կատարելու դեպքում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու վերացման հարցը լուծում է դատարանը: Նույն հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ փորձաշրջանի ընթացքում անձի կողմից միջին ծանրության, ծանր կամ առանձնապես ծանր դիտավորյալ հանցանք կատարելու դեպքում դատարանը վերացնում է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը:

Ինչպես տեսնում ենք, անզույշ կամ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարելու

դեպքում պայմանական դատապարտությունը վերացնելու հարցը թողնված է դատարանի հայեցողությանը, իսկ միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր դիտավորյալ հանցագործության դեպքում ինչպե՞ստիվ է:

Կարծում ենք՝ հարցի լուծման հիշյալ մոտեցումն այդքան էլ հաջողված չէ: Ինչպես գիտենք, պայմանական դատապարտությունը կիրառվում է, եթե անձն ուղղվելու համար պատիժը կրելու կարիք չի գգում: Ինչը նշանակում է, որ եթե անձը դրանից հետո կատարում է որևէ հանցավոր արարք անկախ ծանրության աստիճանից կամ մեղքի ձևից, ապա նրա ուղղվելու նպատակի մասին խոսելն ավելորդ է, հետևաբար դատարանի հայեցողական լիազորությունը պետք է սահմանափակել:

Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ միջազգային պրակտիկայում այս հարցի առնչությամբ առավել խիստ մոտեցում է ցուցաբերված:

Բելառուսի քրեական օրենսգրքի 78-րդ հոդվածը սահմանում է երկու իրավական ռեժիմ: Եթե անձը փորձաշրջանի ընթացքում չի կատարում իր վրա դրված պարտականությունների կատարումը՝ նույնիսկ պաշտոնական նկատողության, կամ պարբերաբար խախտում է հասարակական կարգը, որի կապակցությամբ նրա նկատմամբ երկու անգամ կիրառվել է վարչական պատասխանատվություն, ապա այս դեպքում հսկողություն իրականացնող մարմնի միջնորդությամբ դատարանը կարող է վերացնել պայմանական դատապարտությունը և անձին ուղարկել պատիժը կրելու: Եթե փորձաշրջանի ընթացքում անձը կատարում է այնպիսի հանցանք՝ դիտավորյալ կամ անզույշ, որի համար դատապարտվում է ազատազրկման, ապա պայմանական դատապարտությունը վերացվում է և անձի նկատմամբ նշանակվում է պատիժ՝ դատավճիռների համակցության կանոններով:

Տաջիկստանի քրեական օրենսգրքը նույնպես տարբերակում է երկու ռեժիմ պայմանական դատապարտությունը վերացնելու դեպքում: Այս դեպքում նույնպես, եթե ան-

ծը չի կատարում իր պարտականությունները կամ կատարում է վարչական իրավախատում, որի համար ենթարկվում է պատասխանատվության, ապա համապատասխան միջնորդության դեպքում դատարանը կարող է վերացնել պայմանական դատապարտությունը: Իսկ հանցանք կատարելու դեպքում՝ անկախ մեղքի ձևից կամ պատժի տեսակից, որը նշանակվում է անձի նկատմամբ, դատարանը վերացնում է պայմանական դատապարտությունը:

Այս նույն տրամաբանությամբ է կառուցված նաև Ուզբեկստանի քրեական օրենսդրությունը:

Չինաստանի քրեական օրենսգրքի 77-րդ հոդվածը սահմանում է, որ եթե հանցանք կատարած անձը, որի նկատմամբ կիրառվել է պայմանական դատապարտություն, փորձաշրջանի ընթացքում կատարում է նոր հանցագործություն կամ պարզվում է, որ մինչև դատավճիռ կայացնելը նրա կողմից կատարված է եղել այլ հանցանք, ապա պայմանական դատապարտությունը վերացվում է, ընդ որում, նոր հանցագործության կամ նախկինում կատարված նոր պարզված հանցագործության համար անձը պետք է դատապարտվի: Ավելին, եթե պայմանական դատապարտության դատապարտված անձը փորձաշրջանի ընթացքում խախտում է օրենքները, վարչական կանոնները կամ հասարակական անվտանգության կանոնները, ապա կատարված արարքի հանգամանքների լրջությունից կախված պայմանական դատապարտությունը վերացվում է և նախկին պատիժը կատարվում է:

Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքի 132-35-րդ, 132-36-րդ հոդվածները կանոնակարգում են պայմանական դատապարտության վերացման հարցերը, որոնց համաձայն՝ պայմանական դատապարտությունը վերանում է, եթե անձը հինգ տարվա ընթացքում չի կատարում որևէ ընդհանուր քրեական հան-

ցանք կամ զանցանք, որը կհանգեցնե՞ր նոր դատապարտման առանց պայմանական կիրառման: Յուրաքանչյուր նոր դատապարտում բանտարկության փոխում է նախկինում կիրառված պայմանական դատապարտումը՝ անկախ նրանից, թե ինչ պատժի է անձը դատապարտվում:

Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ եթե դատապարտյալը փորձաշրջանի ընթացքում կատարում է նոր հանցանք կամ զանցանք, գործում է դատարանի ցուցումների հակառակ՝ անկախ պաշտոնական նախազգուշացումից, համառորեն խուսափում է պահպանիչ հսկողությունից կամ այլ կերպ չարաշահում է վստահությունը, ապա դատարանը որոշում է կայացնում պատիժը կիրառելու մասին: Եթե առկա է հիմնավորված մոտեցում պայմանական դատապարտման, ապա առավել թեթև դեպքերում՝ կախված հանգամանքներից, դրա փոխարեն կարող է նախազգուշացնել դատապարտյալին, նրա նկատմամբ նշանակել լրացուցիչ միջոցներ և երկարացնել դատավճռով սահմանված փորձաշրջանի ժամկետը:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է սահմանել, որ եթե անձը չի կատարում իր վրա դրված պարտականությունները, ապա դատարանը կարող է նրա նկատմամբ նշանակել լրացուցիչ պարտականություններ՝ երկարացնելով փորձաշրջանի ժամկետը: Եթե անձը կատարում է նոր հանցագործություն կամ պարզվում է, որ նա մինչև դատապարտվելը կատարել է հանցանք, ապա դատարանը վերացնում է պայմանական դատապարտումը և անձի նկատմամբ պատիժ է նշանակում հանցանքների կամ դատավճիռների համակցության կանոններով: Կարելի է քննարկել նաև պայմանական դատապարտված անձի կողմից վարչական պատասխանատվության ենթարկվելու դեպքում նույնպես պայմանական դատապարտումը վերացնելու հարցը:

1. Այսուհետ՝ պայմանական դատապարտություն:

2. Այստեղ նկատի ունենք նաև կալանքը, կարգապահական գումարտակում պահելը:

ՄՐՅԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Մրջագային իրավական ակտերում և ՀՀ միջազգային պայմանագրերում մրցակցության հասկացությունը տրված չէ: Այն՝ որպես դատավարության (այդ թվում՝ քրեական դատավարության) ինքնուրույն սկզբունք, չի առանձնացվում և քննարկվում է որպես իրավաբանական բոլոր ընթացակարգերի (սահմանադրական, քաղաքացիական, քրեական և վարչական դատավարությունների) կառուցման ու կազմակերպման համընդհանուր սկզբունք-կառուցակարգ, դատավարության կարգի միասնացման նախասկիզբ, հիմունք, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության դատական կառուցակարգի բաղկացուցիչ մաս, սահմանադրական, քաղաքացիական, քրեական և վարչական գործերի հանգամանքների հետազոտման և վեճերի (կոնֆլիկտների) արդյունավետ լուծման փոխկապակցված մեթոդների (եղանակների) համակցություն-նմուշօրինակ, մի խոսքով՝ արդար դատաքննության կարևորագույն երաշխիք¹, որը որոշարկում է գործին մասնակցող անձանց և գործը լուծող դատարանի կարգավիճակը, նրանց միջև գործառույթների բաժանումը, նրանց իրավունքներն ու պարտականությունները²:

Այսօր իրավաբանական գրականության մեջ անվիճելի է այն փաստը, որ ընթացակարգային իրավունքի չորս ճյուղերում էլ մրցակցության բովանդակությունը,

բաղկացուցիչ տարրերը, կառուցվածքը և ներքին կարգավորվածությունն ըստ էության նույնն են, իհարկե, որոշակի առանձնահատկություններով հանդերձ: Ըստ որում՝ մրցակցության սկզբունքի էության արտահայտման եղանակ հանդիսացող մրցակցության բովանդակության հիմնական տարրերն են՝ 1) դատավիճող կողմերի (քրեական դատավարությունում՝ մեղադրանքի և պաշտպանության) իրավունքներն ու պարտականությունները, որոնք որոշված են ընթացակարգային իրավունքի ճյուղերի նորմերով, 2) կողմերի իրավահավասարությունը, որը ևս շեշտված է համապատասխան օրենքների նորմերում, 3) ապացուցման պարտականությունը (նույնպես նշված է օրենքներում), 4) մրցակցային դատավարությունում դատարանի՝ որպես իշխանական լիազորություններով և պարտականություններով օժտված պետական իշխանության մարմնի դիրքորոշումը, ըստ որի՝ դատարանը մրցակցությանը չի մասնակցում, բայց նա իրավունք ունի անխոչընդոտ ձևով արդար լուծել գործը, ուստի դատավարությունում կարող է կողմերի խնդրանքով օժանդակել նրանց ապացույցներ ձեռք բերելու հարցում, 5) մրցակցության սկզբունքի իրացման սահմանները, ըստ որի՝ չի կարելի կողմերին ստիպել ներկայացնելու ապացույցներ, որոնք նրանք չունեն և որոնք կարող են ձեռք բերել միմիայն դատարանի օժանդակությամբ³:

Քրեական դատավարություն

Մրցակցության սկզբունքի վերը նշված տարրերը քրեական դատավարության նկատմամբ կոնկրետացնելու արդյունքում պարզ է դառնում, որ ամբողջ քրեական դատավարությունն այսօր ընթանում է կողմերի մրցակցության հիման վրա, և որ քրեական դատավարությունում այդ սկզբունքի բովանդակությունն առաջին հերթին և գլխավորապես հենց մեղադրանքի, պաշտպանության և գործի լուծման գործառույթները տարանջատելն է (Քր. դատ. օր. 23-րդ հոդ.):

Քրեական դատավարությունում մրցակցության սկզբունքը 1860-ականներից մինչ օրս շարունակում է մնալ ոչ միայն իրավունքի ընդհանուր տեսության ներկայացուցիչների և դատավարագետների ուշադրության կենտրոնում, այլ նաև իրավաստեղծ, իրավակիրառ և իրավամեկնաբանում իրականացնող սուբյեկտների լայն քննարկման առարկա է: Դա, անշուշտ, կապված է իրավունքի այդ ճյուղի ավելի բարձր հանրային նշանակության հետ: Այն առավել չափով է շոշափում ՀՀ բաղադրացիների՝ միջազգային և սահմանադրական իրավունքներով երաշխավորված հիմնական իրավունքները և ազատությունները: Այսօր, ինչպես և 1860-ականների դատական բարեփոխումների ժամանակ, ռուս և հայ իրավագետները դարձյալ վիճում են այն հարցերի շուրջ, թե մրցակցությունը գործում է քրեական դատավարությունում, թե՞ խորթ է նրան, եթե այո, ապա դատարանի մեղադրական դերի ժխտման ներկա պայմաններում որո՞նք են այդ սկզբունքի էությունը, հասկացությունն ու բովանդակությունը, մրցակցային դատավարության շրջանակներում քննչական սկզբունքն ի՞նչ սահմաններում կարող է գործել, տարածվո՞ւմ է այն նախնական քննության փուլերի վրա, ժամանակակից մրցակցային դատավարությունն ապահովո՞ւմ է արդարադատության արդարացիությունը, ի՞նչ փոխհարաբերության մեջ է գտնվում մրցակցությունը քրեական դատավարության մյուս սկզբունքների

հետ, որո՞նք են այդ սկզբունքի իրացման առանձնահատկությունները քրեական դատավարությունում ընդհանրապես և առանձին դատավարական գործողությունների կատարման ժամանակ՝ մասնավորապես, դատարանի ակտիվ դերը պե՞տք է արդյոք հակադրել արդարադատության իրականացման մրցակցության սկզբունքին կամ ինչպե՞ս ապահովել կողմերի լիարժեք մրցակցությունը և նրանց իրավահավասարությունը դատավարությունում, անհրաժե՞շտ է քրեական կոնկրետ գործով վարույթում անպայմանորեն ապահովել նյութաիրավական (օբյեկտիվ) ճշմարտության բացահայտումը, թե կարելի է բավարարվել սոսկ դատական (ձևական) ճշմարտության բացահայտմամբ և դատավճիռ կայացնել՝ բավարար հստակությամբ չհիմնավորելով այն փաստարկները, որոնք ընկած են այդ որոշումների հիմքում:

Գտնում ենք, որ մեկ հոդվածի սահմաններում հնարավոր չէ համապարփակ վերլուծել քրեական դատավարության բնագավառում հիշյալ բոլոր հարցերին վերաբերող գիտական տեսությունները, հայեցակետերը, թեկուզև՝ դատավարական օրենսդրությունն ու դրա կիրառման պրակտիկան, նաև՝ նույն հարցերի վերաբերյալ արտահայտված ՀՀ սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումները: Ուստի փորձենք, պատասխաններ գտնել այդ հարցերից երկուսի՝ ա) մրցակցության և օբյեկտիվ ճշմարտության սկզբունքների փոխհարաբերակցության, և որ այսօր էլ առավել կարևոր է, բ) այն հարցին, թե տարածվո՞ւմ է արդյոք այդ սկզբունքը քրեական գործերի քննության մինչդատական փուլերի վրա:

Իրավագիտության զարգացման արդի փուլում, անշուշտ, վերև արված հարցադրումներն իրենց պատասխանները պետք է ստանան Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության կառուցման, դատական բարեփոխումների իրականացման ժամանակակից նվաճումներ

րի՝ իրավական, ժողովրդավարական պետության անբաժանելի մաս կազմող անկախ դատարանի կողմից անհատի, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունն ամրապնդելու տեսանկյունից, սակայն, ելնելով այդ սկզբունքի կիրառման պատմական փորձից: Մրցակցության սկզբունքի սահմանների հարցն այսօր ճշտելու և հասարակական-իրավական հարաբերությունների ժամանակակից զարգացման միտումները նոր (նորացված) օրենսդրության մեջ արտացոլելու նպատակով մեծ կարևորություն ունեն մաս ՀՀ կառավարության 2011թ. մարտի 10-ի թիվ 9 որոշմամբ հաստատված «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգ»-ի⁴ դրույթները, որոնք մշակվել են ՀՀ դատաիրավական բարեփոխումների երրորդ (2009-2011թթ.) ծրագրին համապատասխան: Հայեցակարգն առանձին-առանձին և ընդարձակ դրույթներ է նախատեսել մինչդատական վարույթում, այդ թվում՝ պարզեցված նախաքննության, ապացույցների աղբյուրների զարգացման, նախնական դատական լուսնների և բուն դատաքննության ընթացքում մրցակցության տարրերի ուժեղացման, մինչդատական վարույթի վրա դատական վերահսկողության, ապացուցման պրոցեսում կողմերի իրական իրավահավասարության ապահովման, գործը նոր հանգամանքներով վերանայելու հիմքերի ընդլայնման վերաբերյալ (Հայեցակարգի 2.32-2.42-րդ, 5.2-5.3-րդ, 6.2-6.25-րդ, 7.12-7.18-րդ, 8.1-8.9-րդ, 8.15-րդ, 8.17-րդ, 8.21-8.22-րդ, 8.25-8.31-րդ, 9.13-9.16-րդ կետեր):

Ա. Տեսական և հատկապես՝ գործնական առումով մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե գործող օրենսդրությամբ ի՞նչ փոխհարաբերության մեջ են գտնվում (պետք է գտնվեն) մրցակցության և օբյեկտիվ (մյութաիրավական) ճշմարտության կանխադրույթները, որոնք միաժամանակ գործել են

քրեական դատավարությունում մինչև վերջերս: Բանն այն է, որ օբյեկտիվ ճշմարտության սկզբունքը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրության մեջ այսօր ուղղակիորեն ամրապնդված չէ, բայց այն անուղղակիորեն բխում է դատավարության իրավունքի մի շարք նորմերի բովանդակությունից և իրականում դեռևս հանցագործությունից տուժած քաղաքացիների և կազմակերպությունների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության կարևորագույն միջոց է: Ինչպես իրավագիտերն նշվում է գրականության մեջ. «Եվ քանի որ հանցավոր գործունեության առանձին դեպքերը, հանցագործության մասնակիցներին չբացահայտելը միշտ էլ խախտում է նշված իրավունքները և օրինական շահերը, ապա նախնական քննության մարմինները, դատախազը, պարտավոր են ձեռնարկել օրենքով նախատեսված բոլոր միջոցները հանցագործությունների բացահայտման և դրանք կատարող անձանց մերկացնելու համար»: ՀՀ քր. դատ. օր. 2-րդ հոդվածն այդ կապակցությամբ սահմանում է. «Քրեական դատավարություն իրականացնող մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր միջոցառումները, որպեսզի իրենց գործունեության արդյունքում՝ 1) քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարած յուրաքանչյուր ոք բացահայտվի և քրեական օրենքով նախատեսված դեպքերում և սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով պատասխանատվության ենթարկվի...»: Իսկ դա հնարավոր չէ առանց հանցավոր արարքը, հանցագործության դեպքը և կատարողին պարզելու, որոնց հիման վրա է միայն պատիժ նշանակվում:

Մրցակցային արդարադատության հայեցակետը մշակող մինչեղափոխական շրջանի գրեթե բոլոր իրավագետներն այն կարծիքին էին, որ և՛ քրեական, և՛ քաղաքացիական դատավարությունում դատավարական սկզբունքները կազմում են դրանց քննչական կամ մրցակցային ձևով պայմանավորված դիա-

Քրեական դատավարություն

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

54

լեկտիվական միասնություն: Դրա համար էլ մրցակցության սկզբունքի և նյութաիրավական ճշմարտության հասնելու երաշխիքը նրանք տեսնում էին դատավարության հրապարակայնության, բանավորության և անմիջականության սկզբունքների մեջ: Մրցակցային դատավարությունում նյութական ճշմարտության խնդիրը նրանք քննարկում էին մրցակցային ձևի դատավարությունում դատարանի և կողմերի ակտիվ դերի անխզելի կապի մեջ, որը բազմաթիվ դատավարագետների այսօր էլ է թույլ տալիս իրար չհակադրել մրցակցության և օբյեկտիվ ճշմարտության սկզբունքները, ժամանակակից քրեական դատավարությունում ևս պահպանել նյութական ճշմարտության սկզբունքը: Հեղինակների այս խմբի կարծիքով. «Մրցակցության և օբյեկտիվ ճշմարտության կապի դիալեկտիկական պետք է արտացոլի ոչ թե նրանց հակամարտության փոխբացառումը, այլ հակառակը՝ նրանց փոխգործողությունը և փոխլրացումը, ըստ որում՝ նյութական ճշմարտությունն առաջին հերթին պետք է քննարկվի որպես դատավարության նպատակ, իսկ մրցակցությունը՝ որպես դրան հասնելու միջոց»:

Խորհրդային քրեական դատավարության իրավունքում դատավարության մրցակցային ձևը չէր կարևորվում, բայց գործով օբյեկտիվ ճշմարտությունը պարզելու պարտականությունը համարվում էր հանցագործությունների դեմ պայքարող պետական բոլոր մարմինների (նախնական քննության, դատախազության, դատարանի) համատեղ պարտականությունը: Իշխանությունը ձևականորեն էր ընդունում նաև մրցակցությունը և այն համապատասխան բովանդակությամբ լցնելու փորձեր չէր անում:

Մրցակցության սկզբունքի հիման վրա քրեական գործով առաջին հերթին օբյեկտիվ ճշմարտությունը բացահայտելու և միայն դրանից հետո դատական ակտ կայացնելու վերաբերյալ մինչհետափոխական ռուս և հայազգի ռուսա-

կան դատավարագետների կողմից առաջ քաշված կանխադրույթն այսօր, փաստորեն, իրացված է ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքում: Այն է՝ «Քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինը պարտավոր է ձեռնարկել սույն օրենսգրքով նախատեսված բոլոր միջոցառումները՝ գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման համար, պարզել ինչպես կասկածյալի և մեղադրյալի մեղավորությունը հիմնավորող, այնպես էլ նրանց արդարացնող, ինչպես նաև նրանց պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները» (Քր. դատ. օր. 17-րդ հոդ. 3-րդ մաս):

Ելնելով այն հանգամանքից, որ մրցակցության սկզբունքը կոչված է ապահովելու դատավարության նպատակի՝ օբյեկտիվ ճշմարտության բացահայտմանը և հիմնավորված դատավճիռների կայացմանը, բայց մինչդրսական վարությամբ (հետաքննություն, նախաքննություն) կողմերն իրավահավասար չեն ապացույցների հավաքման, հետազոտման և գնահատման հարցում, որ պաշտպանության կողմն այստեղ շարունակում է մնալ սոսկ որպես լիիշխան քննիչի միջնորդ (բարեխոս), առաջարկվում է այսօրվա քրեական դատավարությունը «մրցակցային» կոչել միայն դատաքննության փուլի համար, իսկ մինչդրսական փուլն անվանել «խառը» (մրցակցային-քննչական՝ **Գ.Պ.**)՝ դրանում պահպանելով քրեական հետապնդման հանրային երաշխիքները, պարտավորեցնել նախնական քննության մարմիններին լրիվ, բազմակողմանիորեն և օբյեկտիվորեն պարզելու գործի հանգամանքները: Մեր կարծիքով, եթե քրեադատավարական օրենսդրությունը մնալու է այսօրվա վիճակում և պաշտպանության կողմին հնարավորություն չի ընձեռվելու ապացույցների հավաքման, հետազոտման և գնահատման հարցում մինչդրսական փուլում կատարելու «զուգահեռ քննություն», կամ Հայաստանում ևս, եվրոպա-

կան մի շարք երկրների նման, չի մտցվելու դատական քննիչի ինստիտուտը (իսկ դրանք պահանջում են էական վերափոխումներ դատական համակարգում և քրեադատավարական օրենսդրության մեջ), ապա այս առաջարկը կարելի է և ընդունել:

Ելնելով այն փաստից, որ քրեական դատավարությունում կատարված է գործառույթների բաժանում, և դատարանը հանդես չի գալիս մեղադրանքի կամ պաշտպանության կողմում, այլ միայն նրանց համար ստեղծում է գործի հանգամանքների բազմակողմանի և լրիվ հետազոտման անհրաժեշտ և հավասար պայմաններ, որոշ դատավարագետներ դրանում տեսնում են դատարանի դերի էական նվազում և նրան վերագրում պասիվ դիտորդի դեր: Այս հեղինակները նախ՝ մոռանում են, որ մրցակցության սկզբունքը կարգավորող Քր. դատ. օր. 23-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ պարբերության համաձայն. «Դատարանը կաշկանդված չէ կողմերի կարծիքներով և իրավունք ունի սեփական նախաձեռնությամբ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել քրեական գործով ճշմարտությունը բացահայտելու համար», որը դատարանին կարող է մղել ակտիվ գործողությունների, եթե մրցակցող կողմերն անձամբ չեն կարողանում ներկայացնել իրենց դիրքորոշումը հաստատող անհրաժեշտ հանգամանքներ, ապացույցներ, երկրորդ՝ դատարանի ակտիվությունը չի կարող ուղղվել կամ մեկնաբանվել մեղադրական թեքումով, երրորդ՝ ճշմարտությունը չորոնող պասիվ դատարանը չի կարող լիարժեք պատշպանել մարդու իրավունքները, պետական-հասարակական շահերը և կայացնել օրինական, հիմնավորված ու պատճառաբանված դատավճիռներ, որոնք կարող են հետագայում բեկանվել վերադաս դատարանի կողմից, չորրորդ՝ հենց դատարանը և ոչ թե պետական մեղադրողը կամ պաշտպանն են պատասխանատվություն կրում ընդունված դատավճիռի համար, ուստի դատարանը չի

կարող բավարարվել միայն կողմերի ներկայացրած ապացույցներով: Այսպիսով, դատարանը, կամա, թե ակամա, անհրաժեշտ դեպքերում պետք է օրենքով նախատեսված սահմաններում ակտիվություն դրսևորի գործի հանգամանքները պարզելու հարցում, իհարկե, հստակ սահմանագիծ անցկացնելով արդարադատության իրականացման և մեղադրանքի գործառույթների միջև: Հակառակ դեպքում ո՛չ օրենսդրությունը և ո՛չ էլ դատական պրակտիկան չեն կարող որոշել դատարանի ակտիվության ուղղվածությունը: Հայ դատավարագետներն իրավացիորեն գտնում են. «Մեղադրանքի և պաշտպանության ինստիտուտների պարզացման այսպիսի պայմաններում (նկատի է առնվում օրենսդրության և դատական պրակտիկայի այսօրվա վիճակը՝ **Գ.Պ.**) վճռորոշ է դառնում դատարանի դերը, որի ձեռքին է գտնվում դատական ճանաչողության բանալին, քանի որ մրցակցային դատավարությունում դատարանի ակտիվությունից, նախաձեռնությունից և կամքից է, փաստորեն, կախված քրեական գործի ճակատագիրը, գործով օրինական և հիմնավոր դատավճիռի կայացումը»:

Քրեական գործերի քննության և լուծման ընթացքում դատարանի ակտիվ դերի օգտին են խոսում այն դատավարական գործողությունները, որոնք կարող է կատարել դատարանը. նա իրավունք ունի առաջ քաշել և ստուգել գործով իր վարկածները, քննչական գործողություններ անցկացնել առկա ապացուցողական տեղեկատվության ստուգման ուղղությամբ, ամբաստանյալի հարցաքննության ժամանակ հանել գործին չառնչվող հարցերը, պարտավոր է ընդունել կողմերի ներկայացրած լրացուցիչ ապացույցները և կցել գործին, ապացույցները, դրանց վերաբերելիությունը, թույլատրելիությունը և բավարար լինելը գնահատել օրենքով նախատեսված չափանիշների տեսանկյունից, անթույլատրելի ապացույցները հանել գործի քննություն-

Քրեական դատավարություն

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵՍԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

56

նից, որից հետո պաշտպանը, իհարկե, իրավունք ունի հայտարարել, որ մնացած ապացույցները բավարար չեն մեղադրանքը հաստատելու համար, և միջնորդել կարճելու վարույթը, դատախազը կարող է միջնորդել գործը վերադարձնելու լրացուցիչ քննության և այլն: Այնպես որ, մրցակցության սկզբունքն ամրագրելուց հետո ևս կողմերի հետ միասին դատարանը հանդես է գալիս որպես ապացուցման սուբյեկտ: Նման պարագայում «ճանաչողության բանալին» իրոք գտնվում է դատարանի ձեռքում, և պետք է խոսել ոչ թե դատարանի պասիվության, այլ նրա «հարաբերական» կամ «սահմանափակ» ակտիվության մասին:

Վերը նշվածները հիմք են տալիս եզրակացնելու, որ այսօր անընդունելի պետք է համարել մրցակցային դատավարության, այսպես կոչված, «դասական» տարբերակը, որի էությունն է՝ մրցակցության սկզբունքի ամրապնդմամբ քրեական դատավարությունում կողմերի և դատարանի գործառույթների բացարձակ տարանջատման հետևանքով դատարանը վեճում դառնում է սոսկ իրավաբար: Նման մրցության մեջ գործը վարելու բոլոր փուլերում ակտիվ դերը և նախաձեռնությունը պատկանում է կողմերին կամ մեղադրվողի պաշտպանին: Դատական քննության ժամանակ մրցակցության սկզբունքի ընդլայնումն ապացուցման մեջ տեղ չի թողնում դատարանի ակտիվ դերի համար: Դատական քննության և դատավճիռ կայացնելու ընթացքում դատավորը, գրեթե չմիջամտելով կողմերի մրցակցությանը, իրականացնում է սոսկ կողմերի ներկայացրած և հետագոտած ապացույցների գնահատում, ուստի «Չգտելով գործի արդարացի լուծման՝ դատարանը չպետք է կողմերին փոխարինի ապացույցների որոնման և հետագոտման մեջ»:

Հայրենական դատավարությունում, այսպես կոչված, «մաքուր» և «անխառն» մրցակցային դատավարության ներդրման կողմնակիցները հենվում են անգ-

լիական և ամերիկյան իրավագետների՝ արդեն հարյուրավոր տարիներ գործառող տեսական սխեմաների վրա, որոնց համաձայն. «Անգլիական դատավորը վեճի դատաքննության ընթացքում ավանդաբար ներկայացվում է որպես ամեն ինչի նկատմամբ անտարբեր դիտորդ, որը պարտավոր է անել մեկ բան՝ հետևել կողմերի վեճի լուծման կանոնների պահպանմանը: Նրա խնդիրն է որոշել, թե որ կողմն է ներկայացրել ավելի համոզիչ ապացույցներ և «հայտարարել տեղի ունեցող վեճի իրավական հետևանքները»: Սակայն դատավորները միշտ չէ, որ կտրված են «երկրային մոլորություններից»: Նրանք օժտված են լիազորություններով, որոնք թույլ են տալիս ակտիվորեն ներագդել դատաքննության ընթացքի վրա...»: Ամերիկյան իրավագետներն արդեն հաստատում են, որ դատավորի պասիվ դիրքի առավելություններից մեկը. «Նրան պետք չէ որոշել, թե երբ պետք է դադարեցվի ապացույցների հավաքումը և ներկայացումը, քանի որ դա մտնում է կողմերի խնդիրների մեջ: Պատճառներ գոյություն ունեն սակ ենթադրելու, որ կողմերը կկատարեն ավելի մանրակրկիտ քննություն, քանի որ նրանք, ինչպես ոչ ոք, շահագրգռված են իրենց օգտին ապացույցների հավաքման մեջ»: Այս բոլորից հետևություն անելով, որ մրցակցային դատավարությունում դատարանն այլևս նախկին իմաստով պատասխանատվություն չի կրում քրեական գործի բազմակողմանիության և լրիվության համար, իսկ նախաքննական մարմինը, հավաքելով ապացույցներ և դրանք ներկայացնելով դատարան, նրան նախապես համոզում է ամբաստանյալի մեղավորության մեջ և դրանով առաջացնում է մեղադրական թեքում, ուրեմն. «Դատարան պետք է մտնի ոչ թե քրեական գործն ամբողջությամբ, այլ ներկայացվող մեղադրանքի էությունը պարունակող առանձին նյութեր, ըստ որում՝ առանց ապացուցողական բազայի: Միայն այդ դեպքում դա-

տարանում մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի միջև խկասպես տեղի կունենա մրցություն, որը, պահպանելով օբյեկտիվություն և անաչառություն, մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերին կապահովի նրանց իրավունքների իրացման անհրաժեշտ պայմաններ, իսկ մեղադրանքի կողմը պետք է քրեական հետապնդման մարմնից (որը ձեռնարկել է օրենքով նախատեսված քրեական գործի բոլոր հանգամանքները բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննելու համար բոլոր միջոցները, հավաքել է մեղադրյալին ինչպես մերկացնող, այնպես էլ արդարացնող ապացույցներ, պարզել է գործի ճիշտ լուծման, քրեական գործին մասնակցող անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները) ստացված նյութերի հիման վրա կատարի մեղադրանքի ապացուցման իր պարտականությունը»:

Մեր կարծիքով, դատաքննության կարգը հիմնավորապես փոփոխող վերը նշված առաջարկն անընդունելի է առաջին հերթին հենց նրա համար, որ այն քրեական գործերով նախնական քննությունը, փաստորեն, դարձնում է աննպատակ: Եթե մեղադրանքի կողմը դատարանում ստացված նյութերի հիման վրա պետք է ապացուցի մեղադրանքը, ապա էլ ի՞նչ իմաստ ունի գործի քննության վրա դատավարական ղեկավարում իրականացնող դատախազի հսկողությամբ հետաքննիչի կամ քննիչի կատարած նախորդ ամբողջ աշխատանքը, որոնց արդյունքները նրանք ամփոփում են դատարան ուղարկվող մեղադրական եզրակացության մեջ, կամ ի՞նչ հիմունքով ենք մենք կասկածանքի տակ առնում (մի կողմ դնում) հիշյալ պաշտոնատար անձանց ողջ գործունեությունը և կրկնում այն դատարանում: Այդ անելու համար պետք է փոփոխվի նաև հետաքննության և նախաքննության ողջ կարգը, որին նաև հասարակությունը, իրավապահայան և արդարադատության մարմիններն ան-

ծանոթ են և, բացի նոր օրենսդրության մշակման անհրաժեշտությունից, չեն բացառվում նաև այդ օրենսդրության յուրացման և տևական ժամանակաշրջանում իրավաբանական սխալներ թույլ տալու հնարավորությունները: Մի խոսքով՝ նշված առաջարկի ընդունումը, մեր կարծիքով, մեկ քայլ հետ կտանի մեզ, ուստի անհրաժեշտ է մշակել մրցակցության կազմակերպման այնպիսի միջոցներ, որոնք կապահովեն դրա լիարժեքությունը հենց հետաքննության և նախաքննության փուլերում:

Բ. Քր. դատ. օր. 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական դատավարությունն իրականացվում է մրցակցության սկզբունքի հիման վրա: Եվ չնայած ՀՀ քր. դատ. օրենսգրքում ՌԳ քր. դատ. օր. 5-րդ հոդվածի 56-րդ կետի նման «Քրեական դատավարություն» հասկացությունը՝ որպես քրեական գործերի մինչդատական և դատական վարույթների միասնություն, տրված չէ, մենք անվիճելի ենք համարում այն հանգամանքը, որ ՀՀ օրենսդիրը և «Քրեական դատավարություն» հասկացության մեջ մտցնում է և՛ մինչդատական, և՛ դատական վարույթները: Դա են ապացուցում դատավարության տարբեր փուլերը և ինստիտուտները կարգավորող, հատկապես՝ ապացույցներին և ապացուցմանը, ինչպես նաև մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությանը վերաբերող Քր. դատ. օր. նորմերի ուսումնասիրությունը, ողջ դատական պրակտիկան և ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները: Այնպես որ Քր. դատ. գործող օրենսգրքի ընդունումից հետո տվյալ հարցի վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ և օրենսդրության կիրառման պրակտիկայում եղած վեճերին, ինչպես իրավամբ նշում են դատավարագետները, վերջակետ դրվեց⁵:

Ներկայումս մինչդատական վարույթն իրականացնում են հետաքննության և նախաքննության մարմինները,

Քրեական դատավարություն

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

58

իսկ նրանց գործողությունների օրինականության նկատմամբ հսկողություն է իրականացնում դատախազը, սահմանափակ դատավարական գործողությունների նկատմամբ վերահսկողություն՝ դատարանը: Ըստ որում՝ նախնական քննության նկատմամբ վերահսկողությունը դատարանն իրականացնում է երկու ուղղությամբ. առաջին՝ քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքները սահմանափակող քննչական գործողությունների կատարման թույլտվության վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու միջոցով (ՀՀ քր. դատ. օր. 41-րդ հոդ. 2-րդ մասի 1-ին կետ, 282-286-րդ հոդվածներ), երկրորդ՝ կասկածյալի, մեղադրյալի, պաշտպանի, տուժողի, քրեական դատավարության մասնակիցների և այլ անձանց կողմից իրենց իրավունքները և օրինական շահերը խախտող հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների անօրինական և անիմն որոշումների դեմ բողոքներն ընդունելու և լուծելու միջոցով (ՀՀ քր. դատ. օր. 290-րդ հոդ.): Նշված երկու դեպքերում էլ դատարանի համար դժվար չէ ապահովել մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության սկզբունքի կիրառումը՝ ղեկավարվելով Քր. դատ. օր. 23-րդ հոդվածով, ապացույցների ձեռքբերման, հետազոտման և գնահատման ու քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված մյուս կանոններով: Սակայն դատարանը քրեական գործերի նախնական քննության փուլում այսօր էլ չի օժտվել մրցակցության սկզբունքի ապահովման լիարժեք իրավունքներով:

Նախնական քննության փուլում ապացուցման հարցում մեղադրանքի կողմին հավասար իրավունքներով չի օժտվել նաև պաշտպանության կողմը: Վերջինս, ինչպես որ 1960-ականների խորհրդային քրեական դատավարությամբ էր նախատեսված, այդպես էլ լի-իշխան քննիչի առջև սուկ միջնորդի դե-

րում մնաց: Չէ՞ որ այսօր էլ կենտրոնական դեմքը նախնական քննության մեկ՝ քրեական հետապնդման կողմն է, որ օժտված է իր հայեցողությամբ հարկադրանքի բոլոր միջոցները կիրառելու իրավունքով: Վերջինս է որոշում քննության ողջ ընթացքը, օժտված է իշխանական լիազորություններով և լուծում է խափանման միջոց ընտրելու, պաշտպանության կողմի միջնորդությունները մերժելու, բացարկների լուծման, միջնորդությունների ընդունման, քաղաքացիական հայցի ապահովման և այլ հարցերը, գործի ճակատագիրը (կարճելը, կասեցնելը, քննության ժամկետները երկարաձգելը, գործը դատարան ուղարկելը և այլն), որպիսի իրավունքներ պաշտպանը կամ մեղադրյալը չունեն: Մեղադրանքի կողմն ունի ապացույցներ հավաքելու մեծ զինանոց, իսկ պաշտպանին մնում է միայն բացահայտել նրա սխալները կամ միջնորդել իր կողմից ձեռք բերված նյութերը (իրականում՝ տեղեկատվությունը) գործին կցելու մասին, որը կարող է նաև մերժվել քննիչի կողմից և այլն: Կամ ո՞վ պետք է պարզի այն հարցը, թե պաշտպանը ջանացե՞լ է արդյոք պարզել մեղադրյալին արդարացնող կամ նրա պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանքները, կամ նա դրանք պարզելու բավարար միջոցներ ունի՞, թե ոչ: Եթե ավելացնենք նաև, որ հետաքննիչը կամ քննիչը դատավարական առումով գտնվում են դատախազի հսկողության և քննչական վարչության կամ բաժնի պետի վարչական ենթակայության տակ, ապա ստացվում է, որ նրանք ևս դատավարական լիարժեք անկախությամբ օժտված չեն: Այս ամբողջը վկայում է, որ մեղադրյալը մրցակցում է քննիչի հետ, և նա նախնական քննության փուլում լայն առումով դեռևս անօգնական և անպաշտպան է, որ այստեղ մրցակցությունը կրում է ձևական բնույթ:

Բացի նշվածներից՝ հենց Քրեական դատավարության օրենսգրքում մրցակցության սկզբունքին վերաբերող հակա-

սական նորմեր են պարունակվում: Այսպես՝ Քր. դատ. օր. 23-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է քրեական հետապնդման, պաշտպանության և գործի լուծման գործառույթների տարանջատումը: Ուրեմն դրանք չեն կարող դրվել միևնույն մարմնի կամ պաշտոնատար անձի վրա: Այս կապակցությամբ Քր. դատ. օր. 124-րդ հոդվածի 2-րդ մասն իրավացիորեն սահմանում է, որ մեղադրյալի մեղքի և պատասխանատվությունը խստացնող հանգամանքի ապացուցման պարտականությունը կրում են քրեական հետապնդման մարմինները: Մինչդեռ, նույն օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի 5-րդ կետն ապացուցման ենթակա հանգամանք է համարում նաև քրեական օրենքով նախատեսված պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ խստացնող հանգամանքները՝ առանց տարանջատելու, թե ով պետք է ապացուցի դրանք: Քանի որ գործի քննությունը կատարում է հետաքննիչը կամ քննիչը, ապա ստացվում է, որ նրանք պարտավոր են ապացուցել նաև պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանքները: Հետևաբար, անհրաժեշտություն կա օրենսգրքում հստակեցնել, թե ո՞վ է պարտավոր ապացուցել մեղմացնող և ո՞վ՝ խստացնող հանգամանքները, որպեսզի քննիչը չհամատեղի իրարից լրիվ տարբեր, մրցակցության սկզբունքին հակասող այդ գործառույթները: Բնական է, որ մեղմացնող հանգամանքների ապացուցումը պետք է հստակ նորմով վերապահվի պաշտպանին:

Քրեական դատավարության նախնական քննության փուլում մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի իրական մրցակցություն ապահովելու համար դատավարագետներն առաջարկում են մի քանի եղանակներ: Այսպես՝ Ռուսաստանի ԳԱ Պետության և իրավունքի ինստիտուտի արդարադատության խնդիրների բաժանմունքի վարիչ պրոֆ. Ի.Լ. Պետրովսկին առաջարկում է քրեական հետապնդման մարմիններին օժտել միայն

մեղադրանքի գործառույթով, իսկ դրան զուգահեռ մտցնել փաստաբանական նախնական քննություն՝ քրեական գործին պարտադիր կցելով ձեռք բերված ապացույցները, հնարավորություն տալ քննչական մարմինների ցանկացած որոշում կամ գործողություն (անգործություն) բողոքարկելու դատարան, ինչպես նաև կանոն սահմանել, որ այս կամ այն դատավարական գործողությունը կատարելու մասին պաշտպանության կողմի միջնորդությունը ենթակա է պարտադիր բավարարման՝ դրանով իսկ հավասարեցնել մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի դատավարական հնարավորությունները⁶:

Դատավարագետ Ս.Ա. Մուկասեևան, ով իրավացիորեն մրցակցության սկզբունքը քննարկում է սահմանադրական, քաղաքացիական, վարչական և քրեական դատավարություններում ընդհանրապես ու քրեական դատավարության նախնական քննության փուլում մասնավորապես, մրցակցության սկզբունքի հիմնական իրավաբանական երաշխիք համարում է նորմատիվ իրավական ակտերի կոնկրետ հոդվածներում դատավարական ձևերի կատարելագործումը և նշում է. «Դրանում հատուկ տեղ է զբաղեցնում իրավաբանական պաշտպանության իրավունքի ապահովման սկզբունքը ... Կողմերի իրավական հնարավորությունների հավասարությունն անհնար է առանց որակյալ իրավաբանական օգնություն ցույց տալու: Սակայն ներկայումս քաղաքացիների մեծամասնության համար դա անմատչելի է»⁷: Մեր կարծիքով, պաշտպանության կողմին սուկ իրավաբանական օգնություն ցույց տալու մասին այս առաջարկը բավարար չէ կողմերի իրավահավասարություն ապահովելու համար թեկուզև այդ առաջարկի վերջին նախադասության մեջ նշված իրավաբանական օգնության անմատչելիության պատճառով: Օրենսդրության և դատավարական ձևերի կատարելագոր-

Քրեական դատավարություն

ծումը, մեղադրյալին իրավաբանական օգնություն ցույց տալը, անշուշտ, դրական դեր կարող են խաղալ մրցակցության ապահովման հարցում, սակայն դրա համար պետք է ունենալ մաս ավարտուն ժողովրդավարական և իրավական պետություն, որտեղ մրցակցության սկզբունքի իրականացման համար առկա կլինեն հասարակության կենսագործունեության քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, կազմակերպական և այլ նախադրյալներ: Նախնական քննության փուլում կողմերի իրավական վիճակը հավասարեցնելու համար անհրաժեշտ է նրանց կարգավիճակի կտրուկ փոփոխություն իրականացնել:

Անդրադառնալով պաշտպանին նախնական քննության ընթացքում հետաքննիչին կամ քննիչին «զուգահեռ քննություն» կատարելու, իր կողմից կազմված պաշտպանական եզրակացության մեջ մեղադրյալին արդարացնող կամ նրա պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանքները շարադրելու և, դատախազի մեղադրական եզրակացության մասն ու նույն կարգով դատարան ներկայացնելու իրավունք վերապահելու հարցին, դատավարագետ Ռ. Բաղդասարովը փաստում է, որ նախնական քննության փուլում այն մրցակցության նշանակալից բաղադրատարր է, որը համաշխարհային պրակտիկայում դիտարկվում է որպես «ուժերի հաշվեկշիռ ապահովելու»⁸, այսինքն՝ մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի ուժերը հավասարակշռելու համար: Վերլուծելով պաշտպանության կողմի նկատմամբ քննիչի խտրական լիազորությունները (փորձաքննություն նշանակելու, փորձարարություն անցկացնելու և այլն), ինչպես նաև պաշտպանի կողմից ձեռք բերված նյութերը ներկայացնելու, քրեական գործին կցելու և հետագոտելու իրավունքը (Քր. դատ. օր. 73-րդ հոդ. 1-ին մասի 5-րդ կետ), Ռ. Բաղդասարովը միաժամանակ մատնանշում է Քր. դատ. օր. 122-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ըստ որի՝ այդ փաս-

տաթղթերն ապացույց են ճանաչվում վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ, այլ կերպ՝ դրանք գործին կցելն, ըստ օրենքի, պարտադիր չէ: Ելնելով այն հանգամանքից, որ գործող կարգի համաձայն՝ քրեական հետապնդման կողմն է հավաքում, ստուգում, զննահատում ապացույցները և դրա հիման վրա ընդունում որոշումներ առանց հաշվի առնելու պաշտպանության կողմի կարծիքը և գտնելով, որ դա հակասում է անհատի իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ սահմանադրական նորմերին՝ Ռ. Բաղդասարովն առաջարկում է. «Հավանաբար, այդ կապացույթամբ առավել արդյունավետ է խոսել դատական քննիչների ինստիտուտի ներդրման կարևորության մասին»⁹: Բնական է, որ դատական քննիչների ինստիտուտի ներդրմամբ մեղադրանքի կողմը կգրկվի ապացույցներ հավաքելու իրավունքից, նրա իրավունքները կհանձնվեն կողմերից անկախ մարմնին՝ դատական քննիչին, որը և կիրականացնի նախնական քննությունը, կողմերն այդ դեպքում կարող են միայն միջնորդել նրան անհրաժեշտ գործողություններ կատարելու մասին, իսկ մեղադրյալին արդարացնող կամ նրա պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանքների պարզումը կրղվի պաշտպանի վրա:

Դատավարագետներ Յու. Կուրոխտինը և Ա. Բարաբաշը ևս գտնում են, որ չնայած նախնական քննության վարույթում հռչակված է մրցակցության սկզբունքը, սակայն քրեական դատավարությունը դրանից իրական մրցակցային չի դարձել օրենքի անկատարության պատճառով, և, ելնելով պրակտիկայի պահանջներից, անհրաժեշտ է այդ վարույթը լրամշակել առանձին մանրամասներում՝ մոռացության չտալով մաս բազմակողմանիության, լրիվության և օբյեկտիվության սկզբունքը, որի մասին հիշատակումներ կան գործող Քր. դատ. օրենսգրքում (ՌԴ քր. դատ. օր. 154-րդ հոդ. 2-րդ մաս, 206-րդ հոդ., որոնց համապատաս-

խանում է ՀՀ քր. դատ. օր. 23-րդ հոդ. 4-րդ մասը)¹⁰:

Հայ դատավարագետներ Գ. Ղազինյանը և Ա. Հարությունյանը կարծում են. «Նախնական քննության փուլում «կողմեր» հասկացության կիրառումը մրցակցության սկզբունքի լիարժեք իրականացում չի ենթադրում, որովհետև այդ փուլում կողմերն իրավահավասար չեն»: Ըստ նրանց՝ նախնական քննության փուլում մրցակցության սկզբունքը կիրառվում է մասնակիորեն, և այս փուլում առկա են ընդամենը մրցակցության առանձին տարրեր: Հենվելով Ա. Բոյկովի կարծիքին՝ նշված հեղինակները նաև ժխտում են «փաստաբանական քննության» անցկացման գաղափարը՝ գտնելով, որ այն չի կարող նպաստել քրեական դատավարության խնդիրների արդյունավետ իրականացմանը¹¹:

Կարծում ենք, որ քրեական դատավարության նախնական քննության փուլում կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքի լիարժեք ներդրման անհնարինության կամ աննպատակահարմարության վերաբերյալ դատողությունները մնացել են անցյալում, հանրապետության իրավաբանների մի պատկառելի խումբ արդեն ձեռնամուխ է եղել ՀՀ քր. դատ. օր. հիմնովին վերակառուցմանը: Նոր օրենսգրքի առանցքում դրվելու է մրցակցության սկզբունք-կառուցակարգը, սկզբունք-մեթոդն արդարադատության ոլորտում հենք-համակարգաստեղծ գործոն դարձնելու միտումը: Մասնավորապես՝ նշվում է, որ Հայեցակարգը նպատակ ունի քրեական դատավարության ոլորտում բարձրացնել դատական իշխանության և դատարանի դերն ու նշանակությունը, ստեղծել արդարադատության արդյունավետությունն ապահովող և արդար դատաքննության տարրերի, այդ թվում՝ մրցակցության, իրականացումը երաշխավորող գործուն համակարգեր, դատավարական իրավահարաբերություն-

ների և գործողությունների հիմքում դնել գործառության լիարժեք տարանջատման սկզբունքը, դատավարության սուբյեկտների համար սահմանել բացառապես նրանց դերից, նշանակությունից և կարգավիճակից բխող գործառույթներ ու լիազորություններ, իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքների հիման վրա երաշխավորել քրեադատավարական ոլորտ ներգրավված անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը և այլն, որոնք միասնաբար ապահովելու են քրեական դատավարությունում մրցակցության սկզբունքի և ընդհանրապես մրցակցության գաղափարախոսությունը վերախմաստավորելու, այն դատավարական սկզբունքից դատավարության ձևի (ռեժիմի) վերաձելու, քրեական դատավարությունում կիսամրցակցային (իսկ առանձին դրվագներում՝ նաև ինկվիզիցիոն) դատավարությունից դեպի լրիվ մրցակցայինի անցման իրականացումը (Հայեցակարգի 1.16-րդ կետ): Հայեցակարգը ենթադրում է նաև մրցակցության և կողմերի հավասարության սկզբունքի առավել բարձր երաշխավորվածության ապահովում, ապացուցների թույլատրելիության և հավաստիության երաշխիքների ընդարձակում, պաշտպանության կողմին մինչդատական վարույթում և դատաքննության ժամանակ ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքի վերապահում, մրցակցության և կողմերի հավասարության պայմաններում մինչդատական վարույթի արդյունքների ամփոփմանը նվիրված նոր դատական փուլի հիմնադրում, ապացուցման գործընթացում դատարանին պասիվ արբիտրի դերի վերագրում և այլն (Հայեցակարգի 1.14-1.18-րդ կետեր):

Այն հարցը, թե ինչպիսին կլինի ՀՀ քր. դատ. օր. մոտեցումը նախնական քննության փուլում մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության ապահովման վերաբերյալ, թե վերը նշված որ առաջարկները կիրացվեն լրիվ կամ մասնակիորեն, կդրսևորվի դրա մշակման, քն-

Քրեական դատավարություն

նարկման և ընդունման ընթացքում, սակայն հիմնական մոտեցումն արդեն պարզ է. օրենսդրության ընդհանուր կատարելագործումից բացի, առաջին հերթին և գլխավորապես պետք է լուծվի նախնական քննության փուլում մրցակցության լրիվ գործողությունն ապահովելու հարցը՝ ամրապնդելով անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության երաշխիքներ, մասնավորապես՝ պաշտպանության կողմի իրավունքների ընդլայնում, դատական վերահսկողության ինստիտուտի ուժեղացում և հստակացում (Հայեցակարգի 1.17-րդ կետի «ա» ենթակետ):

Հասկանալի է՝ գիտական մեկ հողվածի շրջանակներում հնարավոր չէ թվարկել Քր. դատ. նոր օրենսգրքում կատարվելիք ձևակերպումներն ու մի քանի տասնյակ հողվածների կատարելագործման առաջարկները, ուստի կանգ առնենք դրանցից միայն մի քանիսի վրա: Առաջին հերթին անհրաժեշտ է՝

ա. ճշգրտումներ մտցնել օրենսգրքի 73-րդ հողվածի 1-ին մասի 5-րդ կետում և լրացում՝ 125-րդ հողվածում փաստաբանի կողմից ձեռք բերված նյութերը հետաքննիչին, քննիչին, դատախազին և դատարանին ներկայացնելու դեպքում դրանք քրեական գործին կցելու պարտադիրության մասին:

բ. օրենսգրքի 106-րդ հողվածի 2-րդ մասում կատարել փոփոխություն, որի համաձայն՝ ինչպես պաշտպանության, այնպես էլ մեղադրանքի կողմերի հավաքած ապացույցների անթույլատրելիության հարցի լուծումը վերապահել դատարանի բացառիկ իրավասությանը, իսկ հետաքննիչին, քննիչին, դատախազին վերապահել միայն մեղադրող ապացույցների անթույլատրելիությունը որոշելը:

գ. Քր. դատ. օրենսգրքի մեջ նախատեսել նոր գլուխ և դրանում լուծել պաշտպանի կողմից քրեական գործին կցելու և հետագոտելու համար նյութեր

(առարկաներ, փաստաթղթեր, տեղեկություններ, հարցումների պատասխաններ և այլն) ձեռք բերելու և ձևակերպելու (ֆիքսելու) ձևերը և բովանդակությունը:

դ. պաշտպանին իրավունք վերապահել հրավիրելու վկաներ կամ նշանակելու փորձաքննություն, սահմանելու քրեական գործերով պարտադիր փորձաքննության սպառիչ դեպքերը, պահանջելու լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննության նշանակում և այլն: Մի խոսքով՝ քանի որ կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության հարցում քրեական դատավարության հետագա զարգացումն օրենսդիրը նոր Հայեցակարգում կապում է օրենսդրության կատարելագործման և «փաստաբանական քննության» (և ոչ թե դատական քննիչների ներդրման) հետ, ապա օրենսդիրը պարտավոր է հանրային-մրցակցային քրեական դատավարության բոլոր փուլերում, բոլոր ինստիտուտներում ամրագրել պաշտպանական կողմի հավասարությունը մեղադրական կողմի հետ և գործնականում ապահովել դրա իրացումը:

Հիշյալ բարեփոխումների հիման վրա կատարվելիք օրենսդրական փոփոխություններն ու լրացումները Հայաստանում մրցակցությունը կհանգեցնեն միջազգային չափանիշներով դրա ընկալմանն ու գործառնմանը:

Օրենսդրական բարեփոխումներից հետո մրցակցությունը, ընթացակարգային իրավունքի ճյուղերի մյուս սկզբունքների հետ համատեղ, կորոշի իրավաբանական գործընթացի կազմակերպման կարգը և արտասահմանյան դատավարական դոկտրինի նման մեզանում ևս կդիտարկվի (կքննարկվի) ոչ թե որպես դատավարության սկզբունք, այլ որպես դատավարության կազմակերպման հիմք, վեճի արդյունավետ լուծումն ապահովող փոխկապակցված մեթոդների համակցություն:

1. 1984թ. դեկտեմբերի 10-ի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 10-րդ, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950թ. նոյեմբերի 4-ի կոնվենցիայի 6-րդ, 7-րդ, 13-րդ և վերջինիս կից թիվ 4-րդ և 7-րդ արձանագրությունների 1-ին և 2-4-րդ հոդվածները, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին 1966թ. դեկտեմբերի 16-ի միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 1-ին կետը:

2. Սահմանադրական դատարանի մասին ՀՀ օրենքի 21-րդ, ՀՀ դատական օրենսգրքի 17-րդ, ՀՀ քաղ. դատ. օր. 6-րդ, ՀՀ քր. դատ. օր. 17-րդ և 23-րդ, ՀՀ ՎԳՕ 5-րդ և գործով ապացուցման պարտականությունը դատավիճող կողմերի վրա բաշխելուն վերաբերող նշված օրենքի և օրենսգրքերի բազմաթիվ այլ հոդվածները:

3. **Курохтин Ю.А.** Конституционно-правовое регулирование и реализация принципа состязательности судопроизводства в Российской Федерации. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2007, с. 17.

4. moj.am/am/download/plp?view.369, wjwshhkn` Հայեցակարգ:

5. **Шумилова Л.Ф.** Принципы состязательности и объективной истины как фундаментальные начала правоприменительной практики. Журнал российского права, 2005, N11, с. 58-59.

6. **Щеглова Е.С.** Концепция состязательности в Российской правовой мысли конца XIX — начала XX веков. Автореф. ... канд. юрид. наук, Владимир 2007, с. 11, 19.

7. **Курохтин Ю.А.** Конституционно-правовое регулирование и реализация принципа состязательности судопроизводства в Российской Федерации. Дисс. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Российская академия правосудия. Рос. гос. библио-ка. М., 2007, с. 141-142.

8. **Багдасаров Р.В.** Принцип состязательности в уголовном процессе России и стран Европейского Союза. М., Юрлитинформ, 2008, с. 13-26.

9. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Ընդհանուր մաս: Հեղ.

խմբի ղեկ. և խմբագիր պրոֆ. Գ.Ս. Վազինյան: Եր. համալս. հրատ.: Երևան-2006, էջ 188-189:

10. **Багдасаров Р.В.**, там же, с. 147-148, 151.

11. Նույն տեղում, էջ 148-149:

12. **Бернем У.** Суд присяжных заседателей / Каф. ЮНЕСКО по правам человека и демократии. М., изд. Моск. незав. ин-та межд. права, 1994, с. 95-98.

13. **Печерский В.В.** Принцип состязательности требует коренного изменения уголовного процесса. Альманах журнала «Вопросы адвокатуры», 2005, вып. 12.

14. **Подшибякин А.С.** Принцип состязательности и его реализация при проведении уголовно-процессуальных действий по УПК Российской Федерации / А.С. Подшибякин // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации - Проблемы практической реализации: Материалы Всероссийской научно-практической конференции Г. Сочи, 11-12 октября, 2002г. Краснодар. Изд. Кубанского гос. ун-та, 2002, с. 36-52.

15. **Петрухин И.Л.** От инквизиции к состязательности / Гос. и право, 2003, N7, с. 28-36.

16. **Мукасева С.А.** Принцип состязательности в юридической практике. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук — Ярославль, 2006, с. 25.

17. **Багдасаров Р.В.**, там же, с. 110-111.

18. Նույն տեղում, էջ 113:

19. **Курохтин Ю.А.**, там же, с. 25. **Барабаш А.С.** Состязательность — её прошлое и настоящее в теории российского уголовного процесса и в законодательстве // Сибирские юридические записки. Ежегодник ассоциации юридических вузов. «Сибирь». Выпуск 3, Краснояр. гос. ун-та. Красноярск, 2003, с. 17.

20. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Ընդհանուր մաս: Հեղ. խմբի ղեկ. և խմբագիր պրոֆ. Գ.Ս. Վազինյան: Եր. համալս. հրատ.: Երևան-2006, էջ 184-185:

Գրեւտա ԱՐՁՈՒՄԱՆՅԱՆ

ԼՂՀ վերաքննիչ դատարանի դատավոր,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՌԻԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԼՂՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի¹ (այսուհետ՝ նաև ՔԴՕ) 121-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանի վճիռը պետք է լինի օրինական և հիմնավորված: Դատարանը վճիռը հիմնավորում է միայն դատական նիստում հետազոտված ապացույցներով:

Դատական ապացույցների սահմանումը և ապացույցների տեսակների լրիվ թվարկումը տրված է «Ապացույցների հասկացությունը և տեսակները» վերտառությամբ ՔԴՕ 43-րդ հոդվածում: Նշված հոդվածի համաձայն. «1. Գործով ապացույցներ են սույն օրենսգրքով և այլ օրենքներով նախատեսված կարգով ձեռք բերված տեղեկությունները, որոնց հիման վրա դատարանը պարզում է գործին մասնակցող անձանց պահանջները և առարկությունները հիմնավորող, ինչպես նաև վեճի լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը: Այդ տեղեկությունները հաստատվում են՝ 1) գրավոր և իրեղեն ապացույցներով, 2) փորձագետների եզրակացություններով, 3) վկաների ցուցմունքներով, 4) գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներով: 2. Օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցներն իրավաբանական ուժ չունեն և չեն կարող դրվել դատարանի վճռի հիմքում»:

Նշված հոդվածի ամբողջական վերլուծությունից հետևում է, որ քաղաքացիական դատավարության օրենքն ապացույցներին առաջադրում է հետևյալ միա-

ժամանակյա պահանջները (հատկանիշները)՝

1) Ապացույցները տեղեկություններ են, այն էլ՝ կոնկրետ տեղեկություններ իրավաբանական փաստերի մասին: Այսինքն՝ դրանք չպետք է հանդիսանան վերացական, գնահատողական դատողություններ, կարծիքներ:

Այս պահանջը, արտացոլելով ապացույցի էությունը, ցույց է տալիս կապը ապացույցների և ապացուցման առարկայի՝ ապացուցման ենթակա փաստերի շրջանակի մեջ մտնող փաստերի միջև:

2) Ապացույցները տեղեկություններ են, որոնց հիման վրա դատարանը պարզում է՝ ա) գործին մասնակցող անձանց պահանջները և առարկությունները հիմնավորող, բ) վեճի լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը:

Այս պահանջն արտացոլում է ապացուցման առարկայի հասկացությունը և ապացույցի այնպիսի հատկանիշը, ինչպիսին վերաբերելիությունն է: Ընդ որում, առաջին խմբում ընդգրկվում են ապացուցման առարկայի մեջ մտնող և հայցադիմումում ու հայցադիմումի պատասխանում (պատասխանողի առարկությունում) նշված նյութաիրավական բնույթի փաստերը, իսկ երկրորդ խմբում ընդգրկվող «այլ հանգամանքները» կարող են լինել տեղեկատվության արժանահավատությունը կամ ոչ արժանահավատությունը բնութագրող հանգամանքները: Շատ դեպքերում դրանք անուղղակի

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
64

ապացույցներ են: Այդպիսին կարող է լինել, օրինակ, առանձին դատավարական գործողությունների (հայցի ապահովման, ժամկետների վերականգնման, գործի վարույթի կասեցման և այլն) կատարման համար անհրաժեշտ հանգամանքների առկայությունը: Այսպես, հայցի ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու համար հարկավոր է պարզել, թե արդյո՞ք մնան միջոցներ չձեռնարկելն անհնարին կարող է դարձնել վճռի կատարումը: Քաղաքացիական դատավարությունում որոշ փաստեր ընդհանրապես ապացուցման ենթակա չեն: «Ապացուցելուց ազատելու հիմքերը» վերտառությամբ ՔԴՕ 48-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Հանրահայտ հանգամանքներն ապացուցման կարիք չունեն: 2. Նախկինում քննված քաղաքացիական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց միջև այլ գործ քննելիս կրկին չեն ապացուցվում: 3. Քրեական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի դատավճիռը պարտադիր է դատարանի համար միայն այն փաստերով, ըստ որոնց հաստատված են որոշակի գործողություններ և դրանք կատարած անձինք»:

3) Ապացույցների տեսակներն են գրավոր և իրեղեն ապացույցները, փորձագետների եզրակացությունները, վկաների ցուցմունքները, գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները, որոնք պետք է ձեռք բերվեն օրենքով նախատեսված կարգով, այսինքն՝ օրենսդրությամբ նախատեսված պահանջների պահպանմամբ:

Լեռնային Դարաբաղի Հանրապետության Սահմանադրության 47-րդ հոդվածի համաձայն՝ արգելվում է օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործումը: Ապացույցների թույլատրելիության այս կանոնն ընդհանուր է ինչպես քաղաքացիական, այնպես էլ քրեական և վարչական դատավարության համար ու իր ամրագրումն է ստացել նաև ՔԴՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում,

որի համաձայն. «Օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցներն իրավաբանական ուժ չունեն և չեն կարող դրվել դատարանի վճռի հիմքում»: Ապացույցների վերոնշված տեսակների (տեսության մեջ դրանք անվանվում են նաև «ապացուցման դատավարական միջոցներ կամ ձևեր») այդ թվարկումը սպառնիչ է: Դատարանն իրավունք չունի օգտագործել ՔԴՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով չնախատեսված որևէ այլ ապացույցի տեսակ, օրինակ, երդումը, որը մինչև հիմա կիրառվում է մի շարք պետություններում,³ կամ «կողմերի բացատրությունը», որը հայրենական իրավունքում կիրառվում էր ոչ վաղ անցյալում:

Հարկ է նշել, որ ի տարբերություն քրեական դատավարության, քաղաքացիական դատավարությունում ապացույցների թույլատրելիությունը հասկացվում է լայն և նեղ առումներով: Լայն առումով ապացույցների թույլատրելիության տակ հասկացվում են միայն այն ապացույցները, որոնք սահմանված են ՔԴՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով: Նեղ առումով ապացույցների թույլատրելիության կանոնը սահմանված է ՔԴՕ 47-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որի համաձայն. «Գործի հանգամանքները, որոնք, օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի համաձայն, պետք է հաստատվեն միայն որոշակի ապացույցներով, չեն կարող հաստատվել այլ ապացույցներով»:

Այսպես, ԼԴՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն. «1. Բացառությամբ նոտարական վավերացում պահանջող գործարքների, հասարակ գրավոր ձևով պետք է կնքվեն 1) իրավաբանական անձանց՝ միմյանց միջև և քաղաքացիների հետ գործարքները, 2) քաղաքացիների միջև աշխատավարձի սահմանված նվազագույն չափի քսանապատիկ գումարը գերազանցող, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ անկախ գումարի չափից, գործարքները: 2. Հասարակ գրավոր ձևը չի պահանջվում այն գործարք-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

ների համար, որոնք, սույն օրենսգրքի 295-րդ հոդվածի համաձայն, կարող են կնքվել բանավոր»: Կամ նույն օրենսգրքի 298 հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ արտաքին տնտեսական գործարքի հասարակ գրավոր ձևը չպահպանելը հանգեցնում է դրա անվավերության: Կամ քաղաքացուն անգործունակ ճանաչելու գործերով քաղաքացու հոգեկան խանգարման փաստը կարող է հաստատվել միայն դատահոգեբուժական փորձաքննության եզրակացությամբ (ՔԳՕ 154-րդ հոդ.): Քսանի որ թույլատրելիության այս կանոնը սահմանափակում է ապացույցների օգտագործման դաշտը և որոշ դեպքերում կողմերին գրկում գործի իրական հանգամանքները պարզելու հնարավորությունից, ուստի այն կարող է կիրառվել միայն օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված դեպքերում:

Ապացույցներին ներկայացվող վերոնշյալ բոլոր պահանջները պետք է լինեն համակցության մեջ, դրանցից թեկուզ մեկի բացակայությունը վերացնում է տեղեկությունը որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորությունը:

Ապացույցի յուրաքանչյուր առանձին տեսակի ՔԳՕ-ն միևնույն ժամանակ հատկացրել է մի շարք նորմեր, որոնք կարգավորում են դրանց ձեռք բերման, ամրագրման, օգտագործման կարգը: Սահմանված է, օրինակ, թե ո՞վ կարող է կամ չի կարող լինել վկա, ինչպե՞ս նշանակել փորձաքննություն, ի՞նչ ձևով գննել և հետազոտել շուտ փչացող իրեղեն ապացույցները և այլն:

Ապացույցների տեսությունը և գործող քաղաքացիական դատավարության օրենքն ապացույցի որևէ տեսակի մյուս տեսակի համեմատությամբ առավելություններ չեն տալիս: ՔԳՕ 49-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Դատարանը յուրաքանչյուր ապացույց գնահատում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտության վրա հիմնված ներքին համոզմամբ: 2. Դատարանի համար որևէ ապացույց

նախապես հաստատվածի ուժ չունի, բացառությամբ սույն օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերի»:

Ինչպես արդեն նշվել է, ապացույցների վերոնշյալ տեսակները նախատեսված են հենց օրենսդրությամբ: Քաղաքացիական դատավարության իրավունքի տեսության մեջ նույնպես ապացույցները ենթարկվում են դասակարգման, որն ունի ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական կարևոր նշանակություն:

Այսպես, տարբերվում են անձնական, իրեղեն և խառն ապացույցները: Անձնական ապացույցների աղբյուրը մարդիկ են՝ գործին մասնակցող անձինք, վկաները, փորձագետը: Իրեղեն ապացույցների աղբյուրն իրերն են: Ըստ այդմ՝ կողմերի, երրորդ անձանց և վկաների ցուցմունքները, ինչպես նաև փորձագետի եզրակացությունը համարվում են անձնական ապացույցներ, գրավոր և իրեղեն ապացույցները համարվում են իրեղեն ապացույցներ: Փորձագետի եզրակացությունը միևնույն ժամանակ համարվում է խառն ապացույց:

Ըստ ապացույցի և ապացուցվող փաստի միջև կապի բնույթի՝ ապացույցները բաժանվում են ուղղակի և անուղղակի ապացույցների: Այսպես, որոշ փաստեր թույլ են տալիս ուղղակի հետևություններ անել որոնվող փաստերի մասին: Օրինակ՝ բնակարանի հանձնման-ընդունման ակտը, երկու կողմերի ստորագրած առուվաճառքի պայմանագիրն ուղղակիորեն հաստատում են վաճառողի կողմից պարտավորության կատարման փաստը: Իսկ դրամական գումարը ստանալու մասին փոխատուի ստացականն ուղղակիորեն հաստատում է փոխառուի կողմից գումարը վերադարձնելու փաստը: Ուղղակի ապացույց է նաև դատական նիստում կողմի խոստովանությունը, առուծախի առարկան, որն ունի թերություններ և այլն:

Մյուսները թույլ են տալիս որոնվող փաստերի մասին դատել միայն անուղ-

Քաղաքացիական դատավարութուն

ղակի: Անուղղակի ապացույցներով հավանական համարվող մի քանի հետևությունները ստուգմամբ աստիճանաբար պակասելուց հետո, վերջապես կարող է մնալ միայն այն ենթադրությունը, որն իսկապես կապ ունի որոնվող փաստի հետ և նրանով կարող է հաստատվել ապացուցման առարկան:

Ճիշտ օգտագործելու դեպքում անուղղակի ապացույցները նույնպես դատարանին կարող են տալ հավաստի և լիարժեք տվյալներ, ինչպես որ ուղղակի ապացույցները, սակայն անուղղակի ապացույցներն ստուգելը կապված է լուրջ դժվարությունների հետ և ճշմարտությունը բացահայտելու համար դատարանից մեծ ջանքեր են պահանջվում:

Ըստ գոյացման աղբյուրների՝ ապացույցները դասակարգվում են սկզբնական և ածանցյալ ապացույցների: Սկզբնական են այն ապացույցները, որոնք

անմիջականորեն ստացվում են ապացույցների սկզբնական աղբյուրից: Ածանցյալ են այն ապացույցները, որոնք վերարտադրում են սկզբնական ապացույցի բովանդակությունը: Քանի որ ածանցյալ ապացույցներն անմիջական պատկերացում չեն կարող տալ որոնվող փաստերի վերաբերյալ, ուստի, համեմատած սկզբնական ապացույցների հետ, դրանք պակաս արժանահավատ են: Այդ պատճառով էլ, որպես կանոն, մախապատվությունը տրվում է սկզբնական ապացույցներին, իսկ ածանցյալ ապացույցները կարող են օգտագործվել որպես միջոց՝ սկզբնական ապացույցները հայտնաբերելու և ներկայացնելու համար:

Քացի դրանից, ածանցյալ ապացույցները կարող են օգտագործվել սկզբնական ապացույցներով հայտնված տեղեկությունները ստուգելու և ճշտելու համար:

1. Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2008թ. դեկտեմբերի 17-ին, ուժի մեջ է մտել 2009թ. փետրվարի 10-ից: Դա Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության՝ հայկական նորակախ պետության քաղաքացիական դատավարության առաջին օրենսգիրքն է: Միաժամանակ ընդունվել են քրեական դատավարության, վարչական դատավարության ու դատական օրենսգրքերը: Այդ օրենսգրքերի ընդունումն անկախ պետականության հաստատման, երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքում տեղի ունեցած փոփոխությունների ու երկրի հիմնական օրենքի՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Սահմանադրության ընդունման (2006թ. դեկտեմբերի 10) արդյունք են: Լեռնային Ղարաբաղը ինքնավար մարզի կարգավիճակով Ադրբեջանին բռնակցվելուց հետո (1921 թ. հուլիսի 5) այստեղ հայ իրավունքը՝ որպես ինքնուրույն իրավական համակարգ, չի գործել: Անկախության հռչակումից հետո (1992թ. հունվարի 6) ԼՂՀ տարածքում այլ պետությունների գործող օրենսդրական ակտերը, որոնք չեն հակասում

ԼՂՀ Անկախության հռչակագրին, ժամանակավորապես գործել են որպես ԼՂՀ օրենսդրական ակտեր, ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի 1992թ. հունիսի 6-ի որոշմամբ մինչև սեփական Սահմանադրության և օրենքների ընդունումը ԼՂՀ տարածքում կիրարկման մեջ է դրվել ՀՀ օրենսդրությունը, իսկ ՀՀ օրենսդրությամբ չկարգավորված հարաբերությունների համար՝ նաև նախկին ԽՍՀՄ այն օրենսդրական ակտերը, որոնք չեն հակասում ԼՂՀ անկախության հռչակագրին՝ այդ ակտերի կիրառման ընթացքում «Հայաստանի Հանրապետություն» կամ «Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միություն» բառերը փոխարինելով «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն» բառերով, հետագայում ընդունվել են ԼՂՀ հողային, անտառային, ընտրական օրենսգրքերը և բազմաթիվ այլ օրենքներ:

2. *Коршунов Н.М., Мареев Ю.Х.* Гражданский процесс. Изд. Норма, М., с. 104.

3. *Պետրոսյան Ռ. Գ.* Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն: Եր. համալս. հրատ., Ե., 2007, էջ 82: Гражданское процессуальное право России: Под ред. Шакарян М.С. «Былина», 1998, с. 93.

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանութուն 2011 11 - 12 (148 - 149)

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ՀԱՍԱԿԱՐԳԸ

Եվրոպական միության իրավունքը՝¹ որպես նոր իրավակարգ, կարճ պատմություն ունի, սակայն իր գոյության ընթացքում ձևավորել է աղբյուրների ուրույն համակարգ, որը և՛ նմանություն ունի, և՛ էականորեն տարբերվում է ազգային ու միջազգային իրավունքի աղբյուրներից: Սույն տարբերությունը պայմանավորված է ԵՄ-ի որպես **տնտեսական** (նշենք, որ ի սկզբանե Եվրոպական ընկերակցությունը տնտեսական ուղղվածություն ունեցող կառույց էր, որն իր գործունեությունը ծավալում էր աճխի և պողպատի, այնուհետև՝ տնտեսության այլ ոլորտներում նաև), **քաղաքական** (հանդիսանալով տնտեսական բնույթի կառույց՝ 1992 թվականից սկսած՝ սույն կառույցն իր գործունեությունը սկսեց ծավալել նաև այլ ոլորտներում, մասնավորապես՝ արտաքին քաղաքականության, դատական մարմինների, ոստիկանության, այլ կերպ ասած՝ դարձավ նաև քաղաքական բնույթի կառույց), **եզակի** (մինչ այդ վերաբերական լիազորություններով օժտված որևէ կառույց, գոյություն չունեի) **միավորման** (ընդգծումը՝ հեղ.)² բնույթով: Բացի այդ, ինչպես ԵՄ-ն իր ամբողջությամբ, այնպես էլ վերջինիս իրավական համակարգը (իրավական ձեռքբերումները, *acquis communautaire*) բարդ իրավակազմավորում են³:

Ընդհանուր առմամբ, իրավունքի աղբյուրների հիմնական տեսակներն են՝ իրավական սովորույթը, դատական նախադեպը, նորմատիվ ակտը, նորմատիվ պայմանագիրը (իրավունքի տարբեր սուբյեկտների միջև կնքված համաձայնագիրը, որը պարունակում է գործող իրավունքի նոր նորմեր. այսպիսի պայմանագրեր կան և՛ հանրային, և՛ մասնա-

վոր իրավունքի ոլորտում)⁴: Թեպետև պետք է փաստենք, որ իրավունքի աղբյուրը ձևական առումով իրավունքի նորմերի դրսևորման, արտահայտման արտաքին ձևն է, այսինքն՝ գործող իրավունքի դրույթների արտաքին դրսևորման ձևը: Ուստի այստեղից կարող ենք եզրահանգել, որ իրավունքի աղբյուրը իրավունքի բովանդակության արտաքին դրսևորման պաշտոնապես որոշակի ձև է:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է տալ ԵՄ իրավունքի աղբյուրների սահմանումը. *եվրոպական իրավունքի նորմերի արտաքին արտահայտման այն պաշտոնապես որոշակիությունն ստացած իրավական երևույթները⁵, որոնք սահմանում են իրավունքի նորմեր և ԵՄ իրավաստեղծ գործունեության ներքին ձևերը*: ԵՄ իրավունքի բոլոր աղբյուրները ձևավորում են փոխկապակցված մի համակարգ, որոնք կառուցված են հիերարխիկ դասակարգման սկզբունքի վրա, որի էությունը հետևյալն է՝ ավելի բարձր կանգնած իրավական ակտն ունի ավելի մեծ իրավաբանական ուժ, քան ստորին իրավական ակտը: Իրավաբանական գրականության մեջ ԵՄ իրավունքի աղբյուրների վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ, տարբեր հեղինակներ ԵՄ իրավունքի աղբյուրների դասակարգման հարցում տարբեր մոտեցումներ են ցուցաբերում, ինչը, սակայն, մեր կարծիքով էական նշանակություն չի կարող ունենալ, քանի որ դա ավելի շատ տեսական խնդիր է, հեղինակի մտածելակերպի յուրատիպ դրսևորում, որը պրակտիկ կիրառության համար խոչընդոտներ չի ստեղծում: Մասնավորապես՝ ԵՄ իրավական համակարգը դիտարկելով որպես հիե-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)
ՂԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանություն
 68

Միջազգային իրավունք

րարխիկ համակարգ՝ որոշ հեղինակներ առանձնացնում են ընկերակցության իրավունքի աղբյուրների հետևյալ դասակարգումը՝ առաջնային իրավունքի աղբյուր, երկրորդային իրավունքի աղբյուր, միջազգային պայմանագիր, չգրված իրավունք⁶: Սույն տեսակետի հետ համահիտ չենք, քանի որ ըստ ներկայացվածի՝ իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները մտնում են չգրված իրավունքի մեջ, ինչն անհնաստ է, քանի որ այդ սկզբունքների միայն մի մասն է չգրված իրավունքի մաս: Պրոֆեսոր Էնտինը, օրինակ, եվրոպական առաջարկում է իրավունքի աղբյուրների չորս խումբ՝ նորմատիվ իրավական ակտ, իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներ, ԵՄ դատարանի որոշումներ, միջազգային պայմանագրեր⁷:

Երբեմն էլ իրավաբանական գրականության մեջ ԵՄ իրավունքի աղբյուրների հետևյալ դասակարգումն են առաջարկում՝ առաջնային իրավունքի աղբյուր, երկրորդային իրավունքի աղբյուր, լրացուցիչ իրավունքի աղբյուր⁸: Սույն տեսակետի հետ համահիտ չենք, քանի որ հեղինակը չի անդրադառնում Արդարադատության եվրոպական դատարանի դատական ակտերին, ինչը, մեր կարծիքով, ոչ առաջնային, ոչ երկրորդային, ոչ էլ լրացուցիչ իրավունքի աղբյուր է:

Այժմ անդրադառնանք եվրոպական իրավունքի աղբյուրներին առանձին-առանձին: Այն փաստաթղթերը, որոնք օժտված են բարձրագույն իրավաբանական ուժով ԵՄ իրավական համակարգի մեջ կազմում են առաջնային իրավունքի աղբյուրներ: Դրանք սահմանում են ԵՄ-ի՝ որպես քաղաքական և տնտեսական կազմակերպության գործունեության, սկզբունքները, իրավասությունների ոլորտը, նրա մարմինների և ինստիտուտների իրավական կարգավիճակը: Առաջնային իրավունքի աղբյուրներն ունեն հիմնարար բնույթ⁹ ԵՄ իրավական համակարգում և օժտված են բարձրագույն իրավաբանական ուժով: Պետություններում

նմանատիպ հիմնարար բնույթ ունեցող ակտ է երկրի մայր օրենքը՝ Սահմանադրությունը, իսկ ԵՄ-ում Սահմանադրության դեր են կատարում ԵՄ հիմնադիր պայմանագրերը¹⁰: ԵՄ շրջանակներում տվյալ պայմանագրերը միջազգային պայմանագրեր են, որոնք ստորագրվել և վավերացվել են անդամ բոլոր պետությունների կողմից: Առաջնային աղբյուրների շարքին են դասվում նաև անդամակցության պայմանագրերը, օրինակ, 1972 թվականի Մեծ Բրիտանիայի, Դանիայի, Իռլանդիայի Եվրոպական ընկերակցությանն անդամակցության պայմանագիրը¹¹, 1985 թվականի Իսպանիայի և Պորտուգալիայի անդամակցության պայմանագիրը¹² և այլն:

Առաջնային աղբյուրների հիման վրա ԵՄ ինստիտուտներն ընդունում են նորմատիվ ակտեր և այլ ակտեր, որոնք երկրորդային իրավունքի կամ ածանցյալ իրավունքի աղբյուրներ են և պետք է համապատասխանեն առաջնային իրավունքի աղբյուրներին, իսկ հակասության դեպքում գերակայում է առաջնային իրավունքի աղբյուրը: Պետք է նաև փաստել, որ համապարտադիր վարքագծի կանոնների ճնշող մեծամասնությունը հենց նման աղբյուրներում է սահմանվել:

Երկրորդային իրավունքը եվրոպական իրավունքի նորմերի ամբողջություն է, որի աղբյուրների (կանոնակարգ, դիրեկտիվ՝ բացառություններով, որոշում) իրավական ռեժիմին բնորոշ են հետևյալ գլխավոր հատկանիշները (սույն հատկանիշները բնորոշ են նաև առաջնային իրավունքի աղբյուրներին)՝ ազգային իրավակարգավորման հանդեպ գերակայությունը, ուղղակի գործողությունը, ազգային իրավունքում ինտեգրվածությունը, իրավական պաշտպանության ապահովվածությունը, ուղղակի կիրառելիությունը¹³: Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ առաջարկում ենք ԵՄ-ի երկրորդային իրավունքի աղբյուրների հետևյալ դասակարգումը՝

Միջազգային իրավունք

1. Երկրորդային իրավունքի աղբյուրների առաջին կատեգորիա, որոնք նորմատիվ ակտեր են: Դրանք են կանոնակարգերը, դիրեկտիվները, շրջանակային որոշումները, ընդհանուր որոշումները:

2. Երկրորդային իրավունքի աղբյուրների երկրորդ կատեգորիա, որոնք անհատական բնույթի ակտեր են: Դրանցից են որոշումները:

3. Երկրորդային իրավունքի աղբյուրների երրորդ կատեգորիա, որոնք խորհրդատվական բնույթի ակտեր են: Դրանցից են եզրակացությունները և խորհրդատվությունները:

Երկրորդային իրավունքի աղբյուրների հաջորդ տեսակն ընդհանուր արտաքին և անվտանգության քաղաքականության, ինչպես նաև քրեաիրավական ոլորտում ոստիկանության և դատական մարմինների համագործակցությանը վերաբերող ակտերն են: Մասնավորապես՝ երկրորդ հենասյան շրջանակում¹⁴ ընդունվել են՝ ընդհանուր դիրքորոշումներ, ընդհանուր գործողություններ, ընդհանուր դիրքորոշումներ, իսկ երրորդ հենասյան շրջանակում՝ **ընդհանուր դիրքորոշումներ, շրջանակային որոշումներ, որոշումներ**:

Մեր կարծիքով երկրորդային իրավունքի աղբյուրների թվին են պատկանում sui generis ակտերը¹⁵, այսինքն՝ իրավունքի ոչ օֆիցիալ ձևերը, որոնք հիմնադիր պայմանագրերով չնախատեսված ակտեր են և ընդունվում են ԵՄ մարմինների կողմից, օրինակ՝ բանաձևը:

Լիսաբոնի պայմանագրի (ԵՄԳՄ) 288-րդ հոդվածն անդրադառնում է ԵՄ ինստիտուտների կողմից ընդունվող ակտերին, որոնք կապ չունեն ոչ ազգային, ոչ միջազգային իրավական ակտերի հետ: Այս ակտերը կարող են ընդունվել միայն ԵՄ ինստիտուտների կողմից, եթե վերջիններս իրավասու են դա ընդունելու: Մակայն եթե պայմանագրով ուղղակի նախատեսված չէ ԵՄ ինստիտուտի կոնկրետ իրավասության և դրանից բխող

ակտ ընդունելու իրավասությունը, ապա պետք է առաջնորդվել 352-րդ հոդվածով, որը վերաբերում է ենթադրյալ լիազորությունների տեսությանը, որի էությունը հետևյալն է՝ եթե ինստիտուտն ունի իր առջև դրված նպատակ, խնդիր, սակայն այդ նպատակին հասնելու համար կոնկրետ իրավասություն չունի, ապա վերջինս, ելնելով իր առջև դրված նպատակից, իր առջև ծառայած խնդրից, համապատասխան քայլեր է ձեռնարկում:

Պետք է փաստենք, որ 288-րդ հոդվածով սահմանված ակտերը սպառնչ չեն, կարող են ընդունվել բանաձևեր, հռչակագրեր, ծրագրեր և այլն: Կարևոր նշանակություն ունեն մաև սպիտակ և դեղին թղթերը, գործողությունների ծրագրերը¹⁶:

Լիսաբոնի պայմանագրի 288-րդ հոդվածով ամրագրված ակտերից են կանոնակարգը, դիրեկտիվը, որոշումը, կարծիքը և խորհրդատվական եզրակացությունը:

Կանոնակարգերի համար չի պահանջվում ներպետական իրավական ակտի ընդունում և ուժի մեջ մտնելուց հետո դառնում են ազգային իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մաս: Դրանք կոչված են ապահովելու անդամ բոլոր պետություններում ընկերակցության իրավունքի միատեսակ կիրառությունը: Միևնույն ժամանակ դրանք արգելում են ազգային ակտի գործողությունը, որը հակասում է կանոնակարգին:

Կանոնակարգին համապատասխան անդամ պետության կողմից ընդունված որևէ ակտ չի կարող փոփոխել կանոնակարգի արդյունավետության շրջանակը, սակայն, կարծում ենք, որ կարող է **լրացնել**, իհարկե որոշակի պայմանների առկայության դեպքում միայն: Խոսքը կարող է վերաբերել միայն այն պայմաններին, որոնք չեն նենգափոխի կանոնակարգի իմաստը և մասնավոր սուբյեկտների համար առավել բարենպաստ իրավիճակ կստեղծեն:

Կանոնակարգը և դիրեկտիվը ԵՄ իրավական համակարգում կարևոր դե-

Միջազգային իրավունք

րակատարություն ունեն, որոնք բխում են ԵՄ իրավական համակարգի կառուցման երկու հիմնարար մեթոդներից՝ ունիֆիկացման և ներդաշնակեցման:

Գիրեկտիվը նորմատիվ ակտ է, որը պետության համար պարտավորություն է առաջացնում՝ ներքին իրավունքը համապատասխանեցնելու դիրեկտիվի կարգադրագրերին: Այդ միջոցառումները պետք է իրականացվեն կոնկրետ ժամանակահատվածի ընթացքում: Եթե պետությունը սահմանված ժամկետում չի կատարում կամ թերի է կատարում դիրեկտիվի պահանջները, ապա տվյալ պետությանը կարելի է պատասխանատվության ենթարկել: Այսինքն՝ ԵՄ անդամ պետությունները, ԵՄ ինստիտուտները կարող են պարտավորության չկատարման դեմ ուղղված հայցապահանջ ներկայացնել տվյալ պետության դեմ¹⁷:

Գիրեկտիվով անհատներին (մասնավոր սուբյեկտներ) իրավունքներ կարող են ընձեռվել կամ վերջիններիս վրա պարտականություններ դրվել միայն այն պարագայում, երբ դիրեկտիվն ինկորպորացված է ազգային իրավունքում: Կարծում ենք, այդ ինկորպորացման գործընթացում անդամ պետությունները հնարավորինս այնպիսի տարբերակ պետք է ընտրեն, որն առավել կապահովի ընկերակցության իրավունքի արդյունավետ կիրառությունը: Միևնույն ժամանակ գտնում ենք, որ դիրեկտիվը պետք է ինկորպորացվի որպես պետության պարտադիր իրավական ակտ՝ բավարարելով իրավական որոշակիության և իրավական մատչելիության սկզբունքներին՝ միևնույն ժամանակ ստեղծելով իրավիճակ, երբ մասնավոր սուբյեկտը կարող է հույսը դնել այդ դիրեկտիվից բխող իր իրավունքին:

Ընդհանուր առմամբ, դիրեկտիվն ուղղակի կիրառելի ակտ չէ, սակայն դատարանը նշել է¹⁸, որ դիրեկտիվի անհատական դրույթները հնարավոր է որոշակի իրավիճակներում ունենան ուղղակի

արդյունք առանց ներպետական իրավական ակտի ընդունման: Սակայն այս սկզբունքը բացարձակ չէ, և անհրաժեշտ են որոշակի տարրեր, որոնց առկայության դեպքում այն կստանա ուղղակի գործողության ուժ: Դրանք են՝ 1. տրանսֆորմացիայի ենթարկելու ժամկետը սպառվել է, և դիրեկտիվը չի տրանսֆորմացվել կամ տրանսֆորմացվել է ոչ ճիշտ, 2. դիրեկտիվի դրույթները իմպերատիվ են, հրամայական, հստակ և ճշգրիտ, 3. դիրեկտիվի դրույթները վերաբերում են մասնավոր սուբյեկտի իրավունքներին: Եթե վերոնշյալ չափանիշներն առկա են, ապա մասնավոր սուբյեկտը բոլոր պետական հաստատությունների հետ իր հարաբերություններում կարող է վկայակոչել չինկորպորացված դիրեկտիվից բխող իր իրավունքի առկայության մասին¹⁹: Նախադեպային իրավունքն այս իրավիճակն արդարացնում է «effet utile» սկզբունք՝ կարևորելով ընկերակցության իրավունքի միատեսակ կիրառության խնդիրը: Սակայն միևնույն ժամանակ, եթե դիրեկտիվը բավարարում է ոչ թե վերոնշյալ երեք կետերը, այլ դրանցից երկու կետը, ապա դատարանը նշել է, որ անդամ պետության իշխանություններն իրավական պարտավորություն պետք է ունենան իրենց գործողությունները դիրեկտիվի չտրանսֆորմացված մասի հետ համապատասխանեցնելու²⁰: Գիրեկտիվները չունեն ուղղակի կիրառելիություն, և չտրանսֆորմացված դիրեկտիվի ուժը կիրառելի է միայն ուղղահայաց հարաբերություններում, իսկ հորիզոնական հարաբերություններում այն կիրառելի չէ²¹:

Որոշումը ևս ԵՄ ինստիտուտների կողմից ընդունված ակտ է, որն ունի պարտադիր բնույթ այն սուբյեկտների համար, ում հասցեագրված է, այսինքն՝ ի տարբերություն կանոնակարգի և դիրեկտիվի՝ որոշումն անհատական իրավական ակտ է, որում առկա իրավակարգավորումը վերաբերում է կոնկրետ պետու-

Միջազգային իրավունք

թյան կամ պետությունների համախմբին, մասնավոր սուբյեկտներին: Որոշումները կարող են լինեն ուղղակի կիրառելի այն պայմանների առկայությամբ, ինչը դիրեկտիվի դեպքում է: Ինչպես դիրեկտիվները, որոշումները ևս կարող են պետության համար պոզիտիվ պարտավորություն առաջացնել՝ մասնավոր սուբյեկտների համար առավել բարենպաստ իրավական կարգավիճակ ստեղծելու:

Կարծիքները և խորհրդատվական եզրակացությունները պարտադիր չեն, այսինքն՝ նրանք իրավունք չեն ստեղծում և պարտավորություն չեն առաջացնում այն սուբյեկտների համար, որոնց ուղղված են, բայց կարևոր նշանակության ունեն ընկերակցության իրավունքի մեկնաբանման գործընթացում, այլ կերպ ասած՝ ուղենիշ են իրավունքն առավել մատչելի, հստակ, կիրառելի դարձնելու գործընթացում:

Կարծիքները և խորհրդատվական եզրակացությունները հանդիսանում են soft law, որոնք միշտ պետք է հաշվի առնվեն պետության կողմից²²:

Լիսաբոնի պայմանագիրը (ԵՄԳՄ) երկրորդային իրավական ակտերի առաջարկում է հետևյալ դասակարգումը՝ 1. օրենսդրական ակտ, 2. դեկլարացիա, պատվիրակված ակտ, 3. իմպլեմենտացնող ակտ²³:

Օրենսդրական ակտն այն իրավական փաստաթուղթն է, որն ընդունվում է սովորական կամ հատուկ օրենսդրական ընթացակարգով:

Պատվիրակված ակտերն օրենսդրական ակտեր չեն լայն առումով, սակայն կոչված են փոփոխելու կամ լրացնելու օրենսդրական ակտի որոշակի ոչ կարևոր մասերը:

Իմպլեմենտացնող ակտ ընդունելու իրավասությունը վերապահված է հանձնաժողովին, որն իր գործառույթն իրականացնում է իրավաբանորեն պարտադրող ակտ ընդունելու միջոցով: Օրենսդրական, դեկլարացիա կամ իմպլեմենտացնող ակ-

տերը կարող են ընդունվել որպես կանոնակարգեր, դիրեկտիվներ, որոշումներ:

Լիսաբոնի պայմանագրով միակ բացառությունն ընդհանուր արտաքին, անվտանգության և պաշտպանության ոլորտում ընդունվող ակտերն են, որոնցով ընդհանուր ռազմավարությունը, ընդհանուր գործողությունը և ընդհանուր դիրքորոշումը փոխարինվեցին ընդհանուր ուղենիշներով, որոշում սահմանող գործողություններով:

Ինչպես նշում է պրոֆեսոր Հարտլին, քիչ թե շատ կարևոր հատկանիշը, որը բացահայտվում է ընկերակցության իրավունքի աղբյուրներն ուսումնասիրելիս, գրված և չգրված կանոնների տարբերակումն է²⁴:

Հավելենք, որ առանձին կատեգորիա է աղբյուրների երրորդ խումբը, այսինքն՝ նախադեպային իրավունքի աղբյուրները, որն իր մեջ պարունակում է և՛ առաջնային, և՛ երկրորդային իրավունքի տարրեր, այլ կերպ ասած՝ զբաղեցնում է միջանկյալ տեղ այդ երկուսի միջև: Մի կողմից կարելի է ասել, որ այդ որոշումները չեն կարող վերաբերել երկրորդային իրավունքի աղբյուրներին, քանի որ ձևականորեն ԵՄ դատարանը իրավաստեղծ մարմին չէ, նրա դերը ընկերակցության իրավունքի միատեսակ կիրառման և մեկնաբանման ապահովումն է: Սակայն իր գործունեության ընթացքում ԵՄ դատարանն ստեղծել է ընկերակցության իրավական նորմերի համակարգ, որը կազմում է նախադեպային իրավունքը, որը լրացնում և հարստացնում է ինչպես առաջնային, այնպես էլ երկրորդային իրավունքը: Երբեմն էլ, սակայն, իրավաբանական գրականության մեջ նշվում է, որ դատարանի իրավաստեղծ գործունեության արդյունքը ևս համարվում է ԵՄ իրավունքի աղբյուր, որի ներքո հասկացվում է ոչ միայն բուն դատական ակտը, այլ նաև ընդհանուր սկզբունքները, արտահայտված կարծիքները, որքանով դրանք վերաբերելի են ընկերակցության իրավունքին²⁵:

Միջազգային իրավունք

ԵՄ իրավունքի աղբյուրներից են նաև նորմատիվ պայմանագրերը՝ միջազգային պայմանագրերը, համաձայնագրերը և կոնվենցիաները կնքված ԵՄ շրջանակում բոլոր անդամ պետությունների կամ դրանց մի մասի հետ²⁶:

ԵՄ իրավունքի աղբյուրների շարքում իրենց ուրույն տեղն ունեն ԵՄ իրավունքի սկզբունքները, որոնք ամրագրված են հիմնադիր պայմանագրերում, ԵՄ դատարանի որոշումներում: Հավելենք, որ հաճախ ԵՄ իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները համարում են ընկերակցության չգրված իրավունք²⁷, իսկ երբեմն ոչ այլ ինչ, քան սովորույթ²⁸: Հատկապես շատ է կարևորվում դատարանի դերն այդ սկզբունքների դասակարգման գործընթացում, մասնավորապես՝ վերջինս սահմանում է այն չափանիշը, որի հիման վրա պետք է գործի և զարգանա ԵՄ իրավական համակարգը, այդ թվում՝ ԵՄ իրավունքի սկզբունքները: ԵՄ իրավունքի սկզբունքները կարելի է դասակարգել հետևյալ խմբերի՝

1. իրավունքի հատուկ սկզբունքներ, որոնք որոշում են ԵՄ իրավունքի աղբյուրների և իրավանորմերի իրավաբանական ուժը, դրանց հարաբերակցությունը ներպետական ազգային իրավունքի աղբյուրների և իրավանորմերի հետ, օրինակ, գերակայության և ուղղակի գործողության, ուղղակի կիրառության սկզբունքները, որոնք կոչված են ապահովելու բոլոր նորմատիվ ակտերի ամբողջովին և միատեսակ կիրառումը²⁹:

2. իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներ, օրինակ, իրավաչափ ակնկալիքների, համաչափության, սուբսիդիար իրավասության, հավասարության, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության սկզբունքը (վերջինս բխում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ ՄԻԵԿ) և անդամ պետությունների սահմանադրական

ավանդույթներից, ինչը ԵՄ մակարդակում ճանաչվել է որպես ընդհանուր, գլխավոր սկզբունք, Լիսաբոնի պայմանագրի՝ Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 6-րդ հոդված), պաշտպանության իրավունքը, մասնավոր կյանքի հարգման սկզբունքը և այլն:

Ամփոփելով ԵՄ իրավունքի աղբյուրների վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ առկա տարբեր դիրքորոշումների, տեսակետների ուսումնասիրությունը՝ առաջարկում ենք ԵՄ իրավունքի աղբյուրների դասակարգման հետևյալ տարբերակը՝ ԵՄ իրավունքի աղբյուրներն ուսումնասիրել, դիտարկել տարբեր հարթություններում, որի համաձայն՝ դասակարգումը կունենա հետևյալ տեսքը՝ 1. իրավունքի աղբյուր նորմատիվ մակարդակում, 2. իրավունքի աղբյուր դոկտրինալ մակարդակում, 3. իրավունքի աղբյուր սոցիալական մակարդակում:

Նորմատիվ մակարդակում իրավունքի աղբյուր է նորմատիվ ակտը՝ հիմնադիր պայմանագիրը, ԵՄ-ին անդամակցության պայմանագիրը, ԵՄ ինստիտուտների կողմից ընդունվող ոչ դատական ակտերը:

Գոկտրինալ մակարդակում իրավունքի աղբյուր են դոկտրինաները, գիտական վարկածները: Սոցիալական մակարդակում, այսինքն՝ առանց նորմաստեղծ մարմնի միջամտության գիտական վարկած չհանդիսացող երևույթների իրավական կարգավորման, իրավունքի իրացման գործընթացում կիրառվող ռեգուլյատիվ կանոնը: Նմանատիպ իրավունքի աղբյուր են նախադեպը, դատական պրակտիկան, նորմատիվ պայմանագիրը, սովորույթը և այլն:

Մեր կարծիքով՝ իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները պատկանում են և՛ նորմատիվ մակարդակին, և՛ սոցիալական մակարդակին: Մասնավորապես՝ այդ սկզբունքների մի մասն ունեն նորմատիվ ամրագրում, օրինակ, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատու-

Միջազգային իրավունք

թյունների պաշտպանության, սուբսիդիար իրավասության, համաչափության սկզբունքները, որոնք ամրագրված են Լիսաբոնի պայմանագրում, սակայն կան նաև սկզբունքներ, որոնք ամրագրված չեն նորմատիվ մակարդակում, բայց կի-

րառելի են ԵՄ իրավունքում, օրինակ, լավամ լինելու իրավունքը, իր տեսակետն արտահայտելու իրավունքը (right to hearing), որի մասին առաջին անգամ խոսվել է նախադեպային իրավունքում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Սույն հոդվածում «ԵՄ իրավունք» եզրույթին համարժեք կօգտագործվեն նաև «ընկերակցությունների իրավունք» «Եվրոպական իրավունք» եզրույթները: Դա պայմանավորված է իրավաբանական գրականության մեջ առկա տարբեր մոտեցումներով, որոնք ունեն և՛ օբյեկտիվ, և՛ սուբյեկտիվ հիմքեր:
2. Իրավաբանական գրականության մեջ առկա են տարբեր տեսակետներ Եվրոպական միության իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ. վերջինս առանձին պետություն է, պետությունների համախումբ (կոնֆեդերացիա), թե միջազգային կազմակերպություն: Ընդհանուր առմամբ, Եվրոպական ինտեգրացիայի, ընկերակցությունների իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ հարցերը մանրամասն քննարկվում են Ա. Գ. Ղազինյանի «Եվրոպական հանձնաժողով» ուսումնական ձեռնարկում (Երևան, 2003, էջ 14):
3. <http://europa.eu.int>.
4. Հավելենք նաև, որ իրավական հուշարձանները ևս իրավունքի աղբյուր են, սակայն տարբեր իրավական համակարգերում վերջիններս տարբեր դրսևորումներ ունեն:
5. Իրավական երևույթներ ասելով՝ կարելի է հասկանալ իրավական սովորույթը, նորմատիվ համաձայնագիրը և այլն: Իրավական երևույթն ավելի լայն հասկացություն է, քան իրավական ակտը:
6. <http://www.uscheba.ru>.
7. *Европейское право, 2-е издание, Л.М. Энтин. М., 2007, с. 101.*
8. <http://www.wikipedia.org>.
9. <http://www.europa.eu.int>.
10. ԵՄ հիմնադիր պայմանագրեր են «Ածխի և պողպատի եվրոպական ընկերակցության հիմնադրման մասին» (**Treaty establishing the European Coal and Steel Community** (1951)), «Եվրոպական տնտեսական ընկերակցության հիմնադրման մասին» (**Treaty establishing the European Economic Community** (1957)), «Եվրոպական ատոմային ընկերակցության հիմնադրման մասին» (**Treaty establishing the European Atomic Energy Community** (1957)), «Եվրոպական միության ստեղծման մասին» (**Treaty on European Union** (1992)) պայմանագրերը: Միևնույն ժամանակ փաստենք, որ 2007 թվականին ստորագրվել և 2009 թվականին ուժի մեջ է ստել Լիսաբոնի պայմանագիրը (**Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union Official Journal C 83 of 30.3.2010**), որով վերոնշյալ պայմանագրերը կորցրին իրենց ուժը, և այժմ ԵՄ մակարդակում առկա է մեկ հիմնադիր պայմանագիր՝ Լիսաբոնի պայմանագիրը: Լիսաբոնի պայմանագիրը բաղկացած է երկու

- մասից, ուստի միմյանցից զանազանելու համար կօգտագործենք հետևյալ տարբերակումը՝ **1. Լիսաբոնի պայմանագիր (ԵՄՍ)**, այսինքն՝ Լիսաբոնի պայմանագիր Եվրոպական միության մասին, **2. Լիսաբոնի պայմանագիր (ԵՄԳՄ)**, այսինքն՝ Լիսաբոնի պայմանագիր Եվրոպական միության գործունեության մասին:
11. **Accession of Denmark, Ireland and the United Kingdom** (1972), *Official Journal L 73 of 27 March 1972.*
12. **Accession of Spain and Portugal** (1985), *Official Journal L 302 of 15 November 1985.*
13. <http://europa.eu.int>.
14. Մինչև Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելը առկա էր տեսական մոտեցում, որի համաձայն՝ Ընկերակցությունը կառուցված է երեք հենասյուների վրա՝ առաջին հենասյունը երեք ընկերակցություններն էին, երկրորդը՝ ընդհանուր արտաքին և անվտանգության ոլորտում համագործակցությունը, երրորդը՝ քրեափրավական և դատական ոլորտում համագործակցությունը:
15. <http://www.dictionary.reference.com> (**sui generis** means constituting a class alone: unique or particular to itself sui generis case has the potential to mislead).
16. <http://europa.eu.int>.
17. **Մարգարյան Ա.** Եվրոպական միության ինստիտուտներ և ընթացակարգեր, ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, 2009, էջ 122.
18. *Cases 26/62, 2/74, C-188/89.*
19. *Case 103/88 Fratelli Costanzo, 22 June 1989.*
20. *Case (Von Colson and Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen, Case 14/83, (1984) ECR 1891).*
21. *Case Faccini Dori, 1994.*
22. *Understanding European Union law, third edition, Karen Davics, 2007, p. 51.*
23. 289-291-րդ հոդվածներ:
24. **Харпиш Т.К.** Основы права Европейского Сообщества. М., 1998, с. 100.
25. *EU law, ninth edition, Josephine Steiner, 2006, p. 61.*
26. Սովորաբար այն հարցերով են անդամ պետությունները համաձայնագրեր կնքում, որոնք չեն մտնում ԵՄ ինստիտուտների իրավասության մեջ:
27. *EU law, ninth edition, Josephine Steiner, 2006, p. 116.*
28. *Европейское право, 2-е издание, Л.М. Энтин. М., 2007, с. 112.*
29. **Кашикин С. Ю.** Основы права Европейского Союза, Белые альвы, 1997.

ԱՆԴԱՄԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆԸ

Եվրոպական միասնության գաղափարներն ունեն բազմադարյա պատմություն: Ամեն անգամ, երբ Եվրոպական դառնում էր արյունահեղ հակամարտությունների և բախումների խաղասալարեզ, առաջ էին քաշվում խաղաղության վերականգման և հաստատման բազմաթիվ նախագծեր: Այս բոլոր նախագծերի հիմքում ընկած էր եվրոպական պետությունների միասնության անհրաժեշտության գաղափարը: Միասնության գաղափարն ավելի կարևորվեց Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, երբ փլատակների տակ մնացին տասնյակ եվրոպական պետությունների ազգային տնտեսությունները: Այս իրավիճակում եվրոպական պետությունների միասնության աջակիցների շարժումը մասսայական բնույթ սկսեց կրել, քանզի հաղթահարել պատերազմի ծանր հետևանքները հնարավոր էր միայն՝ համախմբելով եվրոպական ժողովուրդների ջանքերը: Այսպես, 1951թ. ապրիլի 18-ին Փարիզում վեց պետություններ՝ Ֆրանսիան, Գերմանիան, Իտալիան, Բելգիան, Լյուքսեմբուրգը և Նիդեռլանդներն ստորագրում են պայմանագիր՝ Քարածխի և պողպատի եվրոպական միավորման ստեղծման մասին, որը ուժի մեջ մտավ 1952թ¹: Այս նույն վեց պետությունները 1957թ. մարտի 25-ին Հռոմում (Իտալիա) ստորագրում են ևս երկու պայմանագիր՝ Ատոմային էներգետիկայի եվրոպական համայնքի (Եվրատոմ) և Եվրոպական տնտեսական համայնքի ստեղծման մասին: Հենց այս միջազգային կազմակերպությունների միավորման արդյունքում ստեղծվեց Եվրոպական միությունը (այսուհետ՝ ԵՄ), որը մինչև 1993թ. անվանվում էր Եվրոպական համայնքներ: Եվրոպական

համայնքների կատարելագործման երկարատև գործընթացը շարունակվեց 1992թ. փետրվարի 7-ին Մասստրիխտում (Նիդեռլանդներ) Եվրոպական միության մասին պայմանագրի ստորագրմամբ:

1993թ. նոյեմբերի 1-ին այս պայմանագիրն ուժի մեջ մտավ, և Եվրոպական միությունը, փաստորեն, ձեռք բերեց իրավաբանական կարգավիճակ: Միևնույն ժամանակ համայնքները, որոնք ԵՄ ստեղծման հիմք էին հանդիսացել, պահպանեցին իրենց կարգավիճակը՝ որպես ինքնուրույն միջազգային կազմակերպություններ:

Եվրոպական միությունը խոշոր ինտեգրացիոն միավորում է, որը, փաստորեն, չունի նմանօրինակ: Այն միջազգային կազմակերպություն է, բայց գոյություն ունեցող կազմակերպություններից տարբերվում է մի շարք առանձնահատկություններով: Ստորև թվեն դրանցից հիմնականները՝

1. Եվրոպական միությունն ունի անձնական մարմինների համակարգ, որոնք ինքնուրույն են իրականացնում իրենց լիազորությունները.

2. Եվրոպական միությունն ունի ինքնավար բյուջե.

3. Եվրոպական միությունն ունի անձնական արտարժութային համակարգ.

4. Եվրոպական միությունն ունի անձնական քաղաքացիություն: ԵՄ քաղաքացիությունն աճանցյալ է անդամ պետությունների ազգային քաղաքացիությունից: Յուրաքանչյուր անձ, ով անդամ պետության քաղաքացի է, ավտոմատ կերպով ձեռք է բերում ԵՄ քաղաքացիություն.

5. Եվրոպական միությունն ունի սեփական տարածք: ԵՄ տարածքն են կազմում անդամ պետությունների ազգային տարածքները:

Միջազգային իրավունք

Անդամ պետությունները ԵՄ-ին են փոխանցել իրենց սուվերեն իրավունքների և լիազորությունների որոշ մասը՝ ընդհանուր միասնական քաղաքականություն իրականացնելու նպատակով: Այսօր Եվրոպական միության անդամ է 27 պետություն՝ Ֆրանսիա, Գերմանիա, Իտալիա, Բելգիա, Լյուքսեմբուրգ, Նիդերլանդներ, Դանիա, Իռլանդիա, Մեծ Բրիտանիա, Հունաստան, Պորտուգալիա, Իսպանիա, Ավստրիա, Ֆինլանդիա, Շվեդիա, Լեհաստան, Չեխիա, Լատվիա, Լիտվա, Էստոնիա, Հունգարիա, Սլովակիա, Սլովենիա, Կիպրոս, Բուլղարիա, Ռումինիա: Թեկնածու անդամ են՝ Թուրքիան, Սակեդոնիան (նախկին Հարավսլավիայի Հանրապետություն), Իսլանդիան, Խորվաթիան և Մոնտենեգրոն:

Մասատրիխտի պայմանագրի 49-րդ հոդվածի համաձայն՝ Եվրոպական միության անդամ կարող է դառնալ յուրաքանչյուր եվրոպական պետություն, որը հարգում է ազատության, ժողովրդավարության, մարդու իրավունքների պաշտպանության, ինչպես նաև իրավունքի գերակայության սկզբունքները: Սակայն նման միակողմանի ցանկության առկայությունը կարող է լինել անդամակցության պայմաններից մեկը, բայց դեռևս չի կանխորոշում նման ցանկություն հայտնաձգելու պետության մուտքը Եվրոպական միություն: Գոյություն ունի պահանջների և պայմանների շարասյուն, միազումար շարադրված Կոպենհագենի (Դանիա) գազաթափոցների որոշումներում, որոնք և սահմանում են Եվրոպական միությանն անդամակցության պայմանները²: Նախևառաջ ԵՄ անդամ կարող են լինել միայն եվրոպական պետությունները: Ըստ շատ հեղինակների՝ «եվրոպական» բառն այստեղ վերաբերում է պետությունների տարածքային, այլ ոչ թե քաղաքական պատկանելիությանը: Համապատասխանաբար չմերժվեց Թուրքիայի անդամակցության հայտը, դեռ ավելին, սկսվեցին բանակցություններ այս երկրի անդամակցության վերաբերյալ:

Եվրոպական միությանն անդամակցելու համար թեկնածու պետությունը պետք է

համապատասխանի նաև հետևյալ հիմնական չափանիշներին՝

1. **Քաղաքական** - ժողովրդավարությունը, օրենքի գերակայությունը, մարդու իրավունքների պաշտպանությունը և փոքրամասնությունների պաշտպանությունն ապահովող կառույցների կայունություն:

Գործնականում այս պահանջի կատարումը կապված է ԵՄ կառույցների կողմից համապատասխան ստուգումների, մոնիտորինգի անցկացմամբ, իսկ թեկնածու պետության կողմից՝ դատական համակարգում ժողովրդավարության սկզբունքների ներդրմամբ, իշխանության կառուցվածքում բարեփոխումների իրականացմամբ, կաշառակերության վերացմամբ և այլն: Այս խնդրի լուծմանն է ուղղված նաև ազգային իրավական կառուցվածքի համապատասխանեցումը Եվրոպական միության պահանջներին: Իրականում սա շատ քրոնաջան աշխատանք է, որի արդյունքում թեկնածու պետության բոլոր ազգային իրավունքի նորմերը պետք է ստուգվեն և համապատասխանեցվեն ԵՄ իրավունքի նորմերին:

2. **Տնտեսական** - ազատ գործող շուկայական տնտեսության առկայություն, ինչպես նաև ազգային տնտեսության կարողությունը՝ ԵՄ անդամակցելու դեպքում դիմակայելու մրցակցության ճնշմանը և տնտեսական այլ խնդիրներին:

Հարկ է նշել, որ ազատ շուկայական տնտեսության առկայությունը դեռևս բավարար հիմք չէ ԵՄ-ին անդամակցելու համար: Անհրաժեշտ է, որպեսզի թեկնածու պետությունը հասած լինի պահանջվող որոշակի տնտեսական զարգացածության աստիճանին, որը կապահովի նրա ազգային տնտեսության կենսունակությունը՝ ինտեգրման պայմաններում: Վերջին տասներկու պետությունների մուտքը Եվրոպական միություն կապված էր մինչ օրս չհաղթահարված դժվարությունների հետ հենց այն պատճառով, որ այս պետությունների տնտեսական զարգացածության աստիճանը ցածր է ԵՄ միջին չափանիշներից: Եվ որպես հետևանք, անդամակցու-

Միջազգային իրավունք

թյան վերաբերյալ բավականին դժվար բանակցություններ, վերապահումներ, սահմանափակումներ (լրավճարների գումարների, աշխատանքի տեղավորման և մի քանի այլ հարցերում):

Այսինքն՝ յուրաքանչյուր պետություն, մուտք գործելով Եվրոպական միություն, ավտոմատ կերպով դառնում է Համայնքների մասնակից, ինչպես նաև մասնակցում է Ընդհանուր արտաքին քաղաքականության և անվտանգության քաղաքականության և Ոստիկանությունների ու դատարանների քրեախրավական բնագավառի համագործակցության միջոցառումներին: Տնտեսական և արտարժույթային միության նպատակների իրականացումը, գործնականում նշանակում է, որ անդամ պետությունները և համայնքների կառույցները համատեղ են սահմանում այն ընդհանուր նպատակները, որոնց համապատասխան պետք է սահմանվեն և համակարգվեն անդամ պետությունների տնտեսական քաղաքականությունները:

Եվրոպական միությանն անդամակցելու կարևորագույն պայմաններից է նաև թեկնածու պետության մասնակցությունը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիային:

Անդրադառնալով այսօրվա ԵՄ հինգ թեկնածու պետություններին՝ կարելի է ասել, որ, հավանաբար, առաջիկայում ԵՄ շարքերը կհամալրեն Իսլանդիան և Խորվաթիան: Իսլանդիան ԵՄ անդամակցության հայտ ներկայացրեց Եվրոպայի խորհրդին 2009թ. հուլիսին, իսկ պաշտոնական բանակցություններն անդամակցության վերաբերյալ այս երկրի հետ սկսվեցին 2010թ. հուլիսին: Հարկ նշել, որ Իսլանդիան 1994թ. միացել է Եվրոպական տնտեսական տարածությանը (European Economic Area, EEA), 2000թ-ից Շենգենյան համաձայնագրի անդամ է, ինչը թույլ է տալիս Իսլանդիայի քաղաքացիներին ազատ շրջագայել, աշխատել և ապրել ԵՄ տարածքում: Իսլանդիայի ուղին դեպի Եվրոպական միություն կլինի հավանաբար

ավելի դյուրին, քան մյուս թեկնածուներինը, քանի որ այս երկրի օրենսդրական նորմերը հիմնականում համապատասխանում են ԵՄ օրենսդրական նորմերին, և ինչպես նշվել է Եվրոպական հանձնաժողովի՝ 2010թ. նոյեմբերի 9-ին հրապարակած «ԵՄ ընդլայնման ռազմավարություն և առաջընթացի տարեկան զեկույցներ» փաստաթղթում⁴, Իսլանդիան պետություն է՝ գործող ժողովրդավարական կառույցներով, որտեղ արդարադատությունը և մարդու իրավունքների պաշտպանությունը դրված են շատ բարձր մակարդակի վրա: Դրական է գնահատվել նաև Իսլանդական խորհրդարանի և կառավարության աշխատանքը, որոնք ջանքեր են գործադրում ծանր տնտեսական ճգնաժամի հետևանքները հաղթահարելու ուղղությամբ: Միևնույն ժամանակ վերոհիշյալ փաստաթղթում նշվել են այն ոլորտները, որտեղ Իսլանդիան պետք է իրականացնի բարեփոխումներ. դրանք վերաբերում են բանկային համակարգի կայունացմանը, գործազրկության տոկոսի նվազեցմանը, սննդի ապահովության, անասնաբուժական, սանիտարական վերահսկողության ուժեղացմանը, իսկ ձկնորսության, գյուղատնտեսության, շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտները, ինչպես նշվել է զեկույցում, պահանջում են լուրջ կառուցվածքային փոփոխություններ:

Իսլանդիան որոշում ընդունեց անդամակցել ԵՄ գլոբալ տնտեսական ճգնաժամից հետո, որի արդյունքում փլուզվեցին այս երկրի տնտեսական և բանկային համակարգերը, և արժեզրկվեց ազգային արտարժույթը՝ իսլանդական կոնը: Ստեղծված պայմաններից միակ ելքը Իսլանդիայի կառավարությունը և խորհրդարանը՝ Ալտիգը, տեսնում են ԵՄ անդամակցելու մեջ, թեև անդամակցելու վերաբերյալ վերջնական որոշումը կկայացնի իսլանդական ժողովուրդը՝ հանրաքվեի արդյունքում: Սակայն իսլանդացիներն այնքան էլ միակարծիք չեն ԵՄ անդամակցելու հարցում. բանն այն է, որը ձկնորսությունն այս երկրի տնտեսության կարևորագույն ճյուղն է, և ձկնորսությամբ զբաղվողները մտավախու-

Միջազգային իրավունք

թյուն ունեն, որ ԵՄ անդամակցելու դեպքում, նրանք ստիպված կլինեն ենթարկվել ԵՄ գործող սահմանափակումներին ու նորմերին:

Հաջորդ թեկնածու երկիրը՝ Խորվաթիան, անդամակցության հայտ է ներկայացրել 2003թ. փետրվարին, իսկ պաշտոնական բանակցություններն անդամակցության վերաբերյալ այս երկրի հետ սկսվել են 2005թ. հոկտեմբերին, իսկ 2011թ. հունիսի 30-ին ԵՄ անդամ պետությունները որոշում կայացրին ավարտել բանակցությունները և, փաստորեն, 2013թ. հուլիսի 1-ին Խորվաթիան կդառնա Եվրոպական միության 28-րդ անդամ պետությունը: Ինչ վերաբերում է Եվրոպական հանձնաժողովի 2010թ. նոյեմբերի 9-ին հրապարակված «ԵՄ ընդլայնման ռազմավարության և առաջընթացի տարեկան զեկույցներ» փաստաթղթին, ապա այստեղ ևս նշվել է, որ շատ բնագավառներում, մասնավորապես՝ օրենսդրական, մարդու իրավունքների և փոքրամասնությունների պաշտպանության, կաշառակերության դեմ պայքարի, տնտեսական Խորվաթիան արձանագրել է զգալի առաջընթաց: Միևնույն ժամանակ Խորվաթիայի վերաբերյալ զեկույցում նշվել է, որ Խորվաթիան պետք է շարունակի ջանքեր գործադրել արդարադատության, պետական կառավարման, փոքրամասնությունների և փախստականների պաշտպանության, պատերազմի հանցագործությունների բացահայտման ոլորտներում՝ բարեփոխումներ իրականացնելու ուղղությամբ:

Անդրադառնալով ԵՄ-ին Թուրքիայի անդամակցությանը՝ կարելի է ասել, որ, ի տարբերություն Իսլանդիայի և Խորվաթիայի, հեռանկարները հուսադրող չեն Թուրքիայի համար. այս երկրի անդամակցությանը դեմ են մի շարք ԵՄ անդամ պետություններ, այդ թվում՝ Գերմանիան, Ֆրանսիան և Կիպրոսը, որը 1974թ. թուրքական զորքերի ներխուժումից հետո առ այսօր մնում է բաժանված երկու մասի: Թուրքիայի ԵՄ անդամակցության հակառակորդների մի մասը գտնում է, որ այս երկրի անդամակցությունն այնքան կընդլայնի ԵՄ տա-

րածքը, որ տեսականորեն հնարավոր կդարձնի ԵՄ անդամակցությունը նաև Իսրայելի, Մարոկկոյի, ԱՊՀ և մի շարք այլ պետությունների համար, իսկ մնան հեռանկարը կզրկի ԵՄ-ին իր ինքնատիպությունից և վերջնականապես կջնջի ԵՄ նպատակների ուրվագծերը: Միևնույն ժամանակ մտավախություն կա, որ եթե 70-80 միլիոն բնակչություն ունեցող Թուրքիայում տնտեսական լուրջ խնդիրներ ծագեն, ապա ԵՄ-ն չի կարողանա իր ռեսուրսներով ճգնաժամից դուրս բերել մնաց խոշոր պետություն: Ինչ խոսք, Թուրքիան ունի նաև ԵՄ անդամակցության իր կողմնակիցները, մշտապես կողմ է արտահայտվում Թուրքիայի անդամակցությանը Մեծ Բրիտանիան: Թուրքիայի կողմնակիցները գտնում են, որ Թուրքիան կդառնա ռազմավարական հաղթանակ ԵՄ-ի համար, քանի որ կտա ԵՄ լրացուցիչ ռազմավարական տարածություն և կհեշտացնի ԵՄ երկխոսությունը մուսուլմանական աշխարհի հետ: Ինչ վերաբերում է վերը նշված Եվրոպական հանձնաժողովի 2010թ. նոյեմբերի 9-ին հրապարակված փաստաթղթին, ապա այստեղ նշվել է, որ թեև Թուրքիան արձանագրել է որոշ առաջընթաց, մասնավորապես՝ սահմանադրական բարեփոխումների փաթեթի ընդունմամբ, միևնույն ժամանակ, ինչպես նշվել է այս փաստաթղթում, Թուրքիան պետք է լուրջ ջանքեր գործադրի հիմնարար իրավունքների ոլորտում կառուցվածքային բարեփոխումներ իրականացնելու ուղղությամբ: Ինչպես ասվել է զեկույցում, Թուրքիայում դեռևս հետապնդում են լրագրողներին, ճնշման են ենթարկվում լրատվամիջոցները, զգալի առաջընթաց չի նկատվում քրդական խնդրի լուծման հարցում, ճնշման են ենթարկվում ոչ մուսուլմանական և Ալկի կրոնները, բարեփոխումներ են պահանջվում կանանց, երեխաների իրավունքների և շատ այլ բնագավառներում: Այո, թեև Թուրքիան վաղուց է «փակում Եվրոպայի դուռը»՝ 1999թ. ստանալով թեկնածու երկրի կարգավիճակ, իսկ 2005թ. սկսելով բանակցությունները ԵՄ-ի հետ անդամակցության վերաբերյալ, բայց, մի-

անշանակ, դեռևս հեռու է եվրոպական չափանիշներից և մոտ ապագայում դժվար թե անդամակցի այս կառույցին, եթե, իհարկե, երբևէ անդամակցի:

Չորրորդ թեկնածու պետությունը՝ Մակեդոնիան (նախկին Հարավսլավիայի Հանրապետություն), ստացել է թեկնածու պետության կարգավիճակ 2005թ. դեկտեմբերին, 2009թ. հոկտեմբերին Հանձնաժողովը խորհուրդ է տվել սկսել անդամակցության վերաբերյալ բանակցություններն այս երկրի հետ, սակայն առ այսօր բանակցություններն սկսված չեն: Մյուս հետաձգման պատճառ է Մակեդոնիայի (նախկին Հարավսլավիայի Հանրապետություն) անվանման հետ կապված առկա վեճը մակեդոնացիների և Հունաստանի միջև: Բանն այն է, որ Հունաստանը դեմ է, որպեսզի հարևան երկիրը կրի «Մակեդոնիա» անվանումը՝ համարելով, որ այս անվանումը պատկանում է գուտ հունական պատմությանը և մշակութային ժառանգությանը և ոչ մի կապ չունի հարևան սլավոնական երկրի հետ: Այսօր Նախկին Հարավսլավիայի Հանրապետություն Մակեդոնիան ՄԱԿ-ի հովանու ներքո բանակցություններ է վարում անվանման հետ կապված խնդիրը լուծելու համար:

2010թ. նոյեմբերի 9-ին Նախկին Հարավսլավիայի Հանրապետություն Մակեդոնիայի վերաբերյալ «Առաջընթացի զեկույցի», ընդունումից հետո հանձնակատար Ֆյուլեն իր խոսքում ասել է. «Վերոհիշյալ զեկույցը հաստատում է, որ այս երկիրը պատրաստ է սկսել անդամակցության վերաբերյալ բանակցությունները: Եվ մենք հուսով ենք, որ անվանման հետ կապված խնդիրը կլուծվի, և մենք կկարողանանք սկսել բանակցությունների գործըն-

թացը, որը շատ բախտորոշիչ կլինի այս երկրի համար»: Ինչ վերաբերում է Մոնտենեգրոյին, ապա այս պետությանը Եվրոպայի խորհուրդը թեկնածու պետության կարգավիճակ է շնորհել 2010թ. դեկտեմբերին, իսկ 2011թ. հոկտեմբերի 12-ին Հանձնաժողովն իր հավանությունը տվեց՝ սկսել անդամակցության վերաբերյալ բանակցությունները այս պետության հետ: Այսպիսով, 2011թ. դեկտեմբերին Եվրոպայի խորհուրդը պետք է հանձնաժողովի առաջարկի վերաբերյալ որոշում կայացնի:

Այսպիսով, յուրաքանչյուր պետություն, որը ցանկանում է անդամակցել Եվրոպական միությանը.

1. Անդամակցության վերաբերյալ հայտ է ներկայացնում Եվրոպայի խորհրդին, որը կարող է հանձնարարել հանձնաժողովին անցկացնել նախնական բանակցությունները թեկնածու պետության հետ:

2. Եվրոպայի խորհուրդը պետք է այդ հայտին միաձայն հավանություն տա:

3. Եվրոպական խորհրդարանը պետք է ձայների ճնշող մեծամասնությամբ իր համաձայնությունը տա թեկնածու պետության անդամակցության վերաբերյալ:

4. Թեկնածու պետության հետ ԵՄ անդամակցության վերաբերյալ պայմանագիր է (անգլ. «Act of accession») կնքվում:

5. Անդամակցության վերաբերյալ պայմանագիրը պետք է վավերացվի բոլոր անդամ պետությունների և թեկնածու պետության կողմից համապատասխան այդ պետություններում գործող վավերացման ընթացակարգերի: Վերը նշված բոլոր փուլերը հաջորդականությամբ անցնելուց հետո միայն պետությունը դառնում է Եվրոպական միության լիիրավ անդամ:

1. Ջարախի և պողպատի եվրոպական միավորումը լուծարվեց 2002թ., քանի որ այն ստեղծվել էր 50 տարի ժամկետով, և 2002թ. լրացավ նրա հիմնադրման պայմանագրի գործողության ժամկետը:

2. Accession criteria (Copenhagen criteria). Հասանելի է http://europa.eu/scadplus/glossary/accession_criteria_copenhagen_e_en.htm կայքում 6.12.2010թ. դրությամբ:

3. Անդամակցությունը համայնքներին. Անդամակցող

պետությունը պետք է պատրաստ լինի կրել անդամակցությունից բխող պարտականությունները, այդ թվում նաև իրականացնել քաղաքական և Տնտեսական ու արտաբժոթային միության նպատակները:

4. 4. Enlargement Strategy and Progress Reports 2010: http://ec.europa.eu/enlargement/press_corner/key-documents/reports_nov2010_en.htm կայքում 20.12.2010թ. դրությամբ:

Արմեն ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՀՀ ԿԱ պետական եկամտուտների միջազգային հարաբերությունների բաժնի պետի ժ/պ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ

ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԾԵՐԸ

Եվրոպական միությունը Հայաստանի Հանրապետության հիմնական առևտրային գործընկերներից մեկն է: Տարեց տարի ավելանում են փոխադարձ առևտրի ծավալները: Հայաստանյան ձեռնարկությունները փորձում են դուրս գալ եվրոպական շուկա: Բացի դրանից, տնտեսական ինտեգրման տարբեր ձևաչափերին՝ ՀՀ հնարավոր մասնակցությունը, օրակարգի խնդիր է դարձնում համապատասխան կառույցների փորձի ուսումնասիրությունը: Այս պայմաններում առանձնահատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում Եվրոպական միության (ԵՄ) ընդհանուր մաքսային իրավունքը, քանի որ կանոնակարգում է միասնական եվրոպական շուկա մուտք գործելու պայմանները և ընթացակարգերը: Ստորև ներկայացնում ենք Եվրոպական միասնական մաքսային քաղաքականության հիմնական բնութագիրը և առաձևահատկությունները:

ԵՄ մաքսային իրավունքն իրավական նորմերի ամբողջություն է, որը կարգավորում է Եվրոպական մաքսային միության շրջանակներում առաջացող հարաբերությունները: Մաքսային միությունը Եվրոպական տնտեսական ընկերակցության ստեղծման առաջին իսկ պահից հանդիսացել է ընդհանուր շուկայի հիմքերից մեկը: Ընկերակցությունների շրջանակներում Մաքսային միության ստեղծումն առաջին անգամ ամրագրվել է Եվրոպական տնտեսական ընկերակցության հիմնադիր պայմանագրի 9-րդ հոդվածում (ներկայումս Եվրոպական միության մասին պայմանագրի կոնսոլի-

դացված տեքստի 28-րդ հոդվածն է), որի համաձայն՝ Ընկերակցությունը պետք է հիմնվի մաքսային միության վրա, որը պետք է իր մեջ ընդգրկի ողջ առևտուրը և մաքսային վճարների, ինչպես նաև անդամ պետությունների միջև հավասարաբաժնի ազդեցություն ունեցող բոլոր տեսակի գանձումների արգելումը արտահանման և ներմուծման համար, այդ թվում՝ պետք է նախատեսի ընդհանուր սակագնի ընդունում միմյանց և երրորդ պետությունների միջև հարաբերություններում:¹ Այս դրույթը թույլ է տալիս առանձնացնել մաքսային կարգավորման երկու հիմնական ոլորտ, որոնք ենթարկվում են եվրոպական իրավունքի նորմերի կարգավորմանը: Դրանք են՝ 1. հարաբերություններ, որոնք առաջանում են մաքսային միության ներսում անդամ պետությունների միջև, 2. հարաբերություններ, որոնք առաջանում են երրորդ պետությունների հետ:

Անդրադառնալով մաքսային միությանը՝ հետազոտողներից մեկը՝ Ն.Մուսիսը, այն սահմանել է որպես տնտեսական տարածություն, որի մասնակիցները պայմանագրի հիման վրա համաձայնվել են հրաժարվել միմյանց նկատմամբ ցանկացած մաքսային վճարներ, հավասարաբաժնի ազդեցություն ունեցող գանձումներ կամ քանակական սահմանափակումներ սահմանելուց և ընդունել են ընդհանուր մաքսային տարիֆ երրորդ պետությունների նկատմամբ:²

Իրավաբանական գրականության մեջ մաքսային միությունը ներկայացվում է որպես տնտեսական ինտեգրացիայի

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
80

Միջազգային իրավունք

փուլերից մեկը, որը հաջորդում է ազատ առևտրի գոտու ստեղծմանը: Այս փուլերի դասակարգման հիմքում ընկած է անդամ պետությունների միջև տնտեսությունների ներքաշվածության աստիճանը: Ինչպես վերը նշվեց, տնտեսական ինտեգրացիայի առաջին ձևն ազատ առևտրային գոտու ստեղծումն է, որը պահանջում է ավելի քիչ ներքաշվածություն: Այն պետությունների միջև այնպիսի համաձայնություն է, ըստ որի՝ վերացնում են միմյանց միջև մաքսային վճարները: Սակայն այդպիսի համաձայնության ցանկացած մասնակից պահպանում է իրավունք միակողմանիորեն սահմանել մաքսային վճարներ այն ապրանքների նկատմամբ, որոնք ներկրվում են երրորդ պետություններից: Հենց այս հատկանիշով տնտեսական ինտեգրացիայի առաջին փուլ հանդիսացող ազատ առևտրային գոտին տարբերվում է վերջինիս հաջորդող մաքսային միությունից: Այստեղ անդամ պետությունների միջև առևտրային հարաբերություններում նույնպես գոյություն չունեն վճարներ և քվոտաներ, սակայն այս փուլի առանձնահատկությունն այն է, որ անդամ պետությունները գալիս են համաձայնության դրսից ներկրվող ապրանքների նկատմամբ միասնական մաքսային վճար սահմանելու վերաբերյալ: Այդ վճարը կոչվում է ընդհանուր մաքսային կամ ընդհանուր արտաքին տարիֆ:

Ինտեգրացիոն գործընթացների հաջորդ փուլն ընդհանուր շուկան է, որի պայմաններում Մաքսային միության սահմաններում ապրանքների ազատ տեղաշարժի հետ մեկտեղ սկսում է գործել նաև արտադրական գործոնների ազատ տեղաշարժը: Այդ գործոններն են աշխատուժի և կապիտալի ազատ տեղաշարժը և հիմնադրման ազատությունը:

Միասնական եվրոպական մաքսային քաղաքականության հիմքն է Եվրոպական Մաքսային օրենսգիրքը, որի նախագիծը կազմվել է 1990 թվականին Եվրո-

պական հանձնաժողովի կողմից: Համապատասխան բացատրական հուշագրում այն ներկայացվում էր որպես ամենաարմատական իրավական նորմերի կոնսոլիդացում, որը երբևէ նախաձեռնվել է Ընկերակցության իրավունքի ոլորտում: Այդ նախագիծն ընդունվեց ԵՄ խորհրդի որոշմամբ 1992 թվականի հոկտեմբերի 12-ին և ուժի մեջ մտավ 1994թ. հունվարի մեկից:³ Սակայն մինչ այդ կանոնակարգի ուժի մեջ մտնելը Եվրոպական Հանձնաժողովի կողմից 1993թ. հունիսի 2-ին ընդունվել էր թիվ 2452/93 կանոնակարգը, որն այլ կերպ անվանվում է Մաքսային օրենսգրքի կիրառման մասին կանոնակարգ: Այս փաստաթղթի ընդունման նպատակն էր կարգավորել Ընկերակցության Մաքսային օրենսգրքի նորմերի գործողության մեջ մտնելու և դրանց կիրառման հետ կապված հարցերը:

Վերը նշված փաստաթղթերի ընդունմամբ հաջողվեց համակարգել մաքսային իրավունքի ոլորտում գործող բազմաթիվ կանոնակարգերն ու դիրեկտիվները մեկ ակտի մեջ և ավելի հեշտացնել դրանց կիրառումը: Մաքսային օրենսգրքի և դրան սպասարկող Կիրառման կանոնակարգի ընդունումը հանգեցրին մեկ փաստաթղթում 100-ից ավելի մաքսային հարաբերությունների կարգավորման ոլորտում գործող կանոնակարգերի և դիրեկտիվների կոնսոլիդացմանը:

Մաքսային օրենսգրքի առանձնահատկությունն այն է, որ կարգավորում է միայն Ընկերակցության և երրորդ պետությունների հետ առևտրի ոլորտում առաջացող հարաբերություններ: Ինչպես նկատեցինք, ապրանքների շրջանառությունը ԵՄ անդամ պետությունների միջև չի մտնում Մաքսային օրենսգրքի կարգավորման շրջանակների մեջ: Այդ հարաբերությունները կարգավորվում են բազմաթիվ կանոնակարգերով և դիրեկտիվներով:

Անդրադառնալով Եվրոպական ընկերակցության Մաքսային օրենսգրքի կառուցվածքին՝ պետք է ասել, որ այն բաղ-

Միջազգային իրավունք

կացած է 9 մասից՝ 253 հոդվածից: Ինչ վերաբերում է իրավական նորմերի կառուցվածքին, ապա դրանք կարելի է բաժանել երեք հիմնական խմբի: Դրանք են՝

1. ընդհանուր պայմաններ սահմանող դրույթներ, որոնք վերաբերում են Օրենսգրքի կիրառման ոլորտի, Ընկերակցության մաքսային տարածքի սահմանման, մաքսային իրավունքի հիմնական տերմինների բնութագրման, մաքսային իրավահարաբերությունների կողմերի իրավունքների և պարտականությունների ամրագրման, մաքսային իշխանության մարմինների որոշումների բողոքարկման կարգի և մի շարք այլ հարցերին և զետեղված են Մաքսային օրենսգրքի առաջին, ութերորդ, ինչպես նաև իններորդ մասերում:

2. վճարների որոշման մեթոդները սահմանող դրույթներ, որոնք զետեղված են Օրենսգրքի երկրորդ, վեցերորդ ու յոթերորդ մասերում, որոնց հիման վրա կարգավորվում են մաքսային վճարների գանձման, մաքսային պարտքի և արտոնյալ ծառայությունների հետ կապված հարաբերությունները:

3. մաքսային հսկողությանը և ձևակառուցումների համակարգին վերաբերող դրույթներ, որոնք համախմբված են Օրենսգրքի երրորդ, չորրորդ և հինգերորդ մասերում, ընդհանուր առմամբ, Օրենսգրքի հիմքն են՝ կարգավորելով ԵՄ մաքսային տարածք ապրանքների ներկրման, արտահանման, ինչպես նաև մաքսային ռեժիմների սահմանման և տարբեր ընթացակարգերի կիրառման հետ կապված հարաբերություններ:

ԵՄ ընդհանուր շուկայի հիմք Մաքսային միությունը կառուցված է որոշակի ելակետային դրույթների, գաղափարների հիման վրա, որոնք սովորաբար կոչվում են սկզբունքներ: Եվրոպական մաքսային միության սկզբունքներն են՝

1. անդամ պետությունների միջև մաքսային և դրան համարժեք վճարների վերացում,

2. անդամ պետությունների միջև փո-

խադարձ առևտրային հարաբերություններում քանակական սահմանափակումների և դրանց համարժեք միջոցների վերացում,

3. անուղղակի հարկադրման ոլորտում որոշակի պայմանների ընդունում, որոնք կազդեն Ընկերակցության ներսում ապրանքաշրջանառության վրա,

4. ընդհանուր արտաքին սակագնի ընդունում:

Փորձենք վերլուծել այս սկզբունքներն առանձին-առանձին:

Անդամ պետությունների միջև մաքսային և դրան համարժեք վճարների վերացում. Դեռևս Հռոմի պայմանագիրն անդամ պետություններին պարտադրում էր անցումային շրջանում միջոցներ ձեռնարկել միմյանց միջև ներմուծվող ապրանքների համար նախատեսված մաքսային վճարների, ինչպես նաև դրանց համարժեք այլ վճարների աստիճանական վերացման ուղղությամբ: Միաժամանակ նույն պայմանագրով անդամ պետություններին պարտադրվում էր վերացնել արտահանվող ապրանքների համար նախատեսված մաքսային և դրանց համարժեք այլ վճարները:

Այս պահանջներն ուղղակիորեն նախատեսված էին Ընկերակցության մասին պայմանագրի 25-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների համար նախատեսված վճարները և դրանց համարժեք այլ վճարները պետք է վերացվեն: Այս արգելքը տարածվում է նաև հարկային բնույթի մաքսային վճարների վրա: Այս ամենն ուղղված էր միասնական մաքսային սակագին սահմանելուն:

Ինչ վերաբերում է այն վճարներին, որոնք ունեն համարժեք ազդեցություն, ապա վերջիններիս դասակարգումը հնարավոր է դարձել ԵՄ դատարանի գործունեության հետևանքով, քանի որ հիմնադիր պայմանագրերն այդ հասկացության սահմանումը չէին տալիս: Բազմաթիվ գործերի քննության ընթացքում դատարանը սահմանել է հետևյալ ձևակերպու-

մը, որի համաձայն՝ համարժեք ազդեցություն ունեցող վճարներ են համարվում բոլոր վճարները՝ անկախ իրենց չափից, նպատակից և գանձման մեթոդից, որոնք սահմանը հատելու փաստի ուժով միակողմանիորեն նշանակվում են ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների նկատմամբ՝ չհանդիսանալով ուղղակի իմաստով մաքսային վճարներ:⁴ Բացի այդ, նմանատիպ վճարները դատարանի կողմից մաքսային վճարներին համարժեք վճարներ կարող են համարվել նաև այն դեպքերում, եթե դրանք չեն գանձվում հոգուտ պետության, չեն կրում խտրական կամ հովանավորչական բնույթ և նշանակվում են ապրանքների նկատմամբ, որոնք չունեն ներքին արտադրության մրցակից ապրանքներ:

Վերը նշվածի հիման վրա կարող ենք նշել, որ գործնականում ցանկացած դրամական վճար, որը նշանակվում է անդամ պետությունների սահմանը հատելու փաստի ուժով և մաքսային վճար չէ՝ համաձայն Ընկերակցության իրավունքի, կարող է որակվել, որպես Ընկերակցության մասին պայմանագրով արգելված վճար: Սակայն ԵՄ դատարանը, այս ընդհանուր կանոնից բացի, սահմանել է նաև բացառություններ և դատարանի կարծիքով այդ բացառությունների կիրառումը հնարավոր են միայն վճարների համար, որոնք բավարարում են հետևյալ պայմաններից որևէ մեկը՝

1. վճարը անդամ պետության ազգային հարկային համակարգի մի մասն է և հավասարապես վերաբերում է ներքին և նմանատիպ ներմուծվող ապրանքներին (1993 թվականից անդամ պետությունների ներքին սահմանների վրա անուղղակի հարկերը չեն գանձվում):

2. վճարը տնտեսական գործունեություն իրականացնող սուբյեկտին փաստացի ցուցաբերվելիք ծառայության համար փոխհատուցում և գանձվում է այդ ծառայությանը համամասնորեն (ապրանքի նմուշների վերլուծություն և փորձագիտական գնահատական, սահման-

ված ժամկետներում ապրանքների ժամանակավոր պահման համար նախատեսված պահեստներում ապրանքների պահում և այլն):

3. վճարը հանդես է գալիս որպես տեսչական/վերահսկողական միջոցառումների համար փոխհատուցում, որը ընկերակցությունների իրավական ակտերով նախատեսված է որպես Ընկերակցության անդամ պետությունների պարտականություն (սննդամթերքի որակի նկատմամբ վերահսկողություն, հեղինակային իրավունքների և արդյունաբերական սեփականության նկատմամբ վերահսկողություն և այլն):

Քանակական սահմանափակումների վերացում. Այս սկզբունքը մաքսային միության համար նույնպես ունի առանցքային նշանակություն, քանի որ անդամ պետությունների պրոտեկցիոն (հովանավորչական) առևտրային քաղաքականությունը կարող է իրականացվել ոչ միայն սակագնային, հարկային և այլ ֆինանսական միջոցներով, այլ նաև ներմուծվող և արտահանվող ապրանքների քանակական սահմանափակումներ սահմանելու միջոցով: Քանակական սահմանափակումներին վերաբերում են բոլոր այն օրենսդրական և վարչական նորմերը, որոնք նախատեսում են արտահանվող և ներմուծվող ապրանքների ծավալային կամ արժեքային սահմաններ: Քանակական սահմանափակումներին և դրանց հավասարեցված միջոցներին են վերաբերում, մասնավորապես, Ընկերակցության պայմանագրի 28-30-րդ հոդվածները: 28-րդ հոդվածի համաձայն՝ արգելվում են ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ քանակական սահմանափակումները և դրանց համարժեք ազդեցություն ունեցող միջոցները, իսկ 29-րդ հոդվածը նույնանման բովանդակությամբ վերաբերում է ԵՄ մի անդամ պետությունից մյուս անդամ պետություն արտահանվող ապրանքներին: Ինչ վերաբերում է «քանակական սահմանափակումներ» հասկացությանը, ապա այն ոչ մի դժվար

Միջազգային իրավունք

րություն ԵՄ ինստիտուտների և ազգային իշխանության մարմինների համար չի առաջացնում և տրված է դատարանի համապատասխան որոշմամբ: Դատարանը «քանակական սահմանափակումներ» հասկացությունը սահմանել է հետևյալ կերպ. «Քանակական սահմանափակումներ են համարվում բոլոր այն միջոցները, որոնք հանգեցնում են լրիվ կամ մասնակի սահմանափակման՝ կախված ներմուծման, արտահանման կամ ապրանքների փոխադրման հանգամանքներից»:⁵

Ինչ վերաբերում է քանակական սահմանափակումներին հավասարաբեռն ազդեցություն ունեցող միջոցներին, ապա պետք է ասել, որ դրանց վերաբերյալ ԵՄ դատարանի մոտեցումը հստակ կերպով արտահայտված է Dassonville-ի գործով կայացված որոշման մեջ, որը վերաբերում է Ֆրանսիայի և Բելգիայի միջև շտաբանական վիսկու առևտրին, այն ժամանակ, երբ Սիագյալ Թագավորությունը անդամ պետություն չէր: Այդ որոշման մեջ տրված է հետևյալ ձևակերպումը. «Քանակական սահմանափակումներին հավասարաբեռն ազդեցություն ունեցող միջոցներ են Ընկերակցության ցանկացած անդամ պետության կողմից ընդունվող այն առևտրային կանոնները, որոնք կարող են ուղղակի կամ անուղղակի, իրապես կամ պոտենցիալ կերպով վնաս հասցնել առևտրին Ընկերակցության ներսում»: ԵՄ դատարանի այս ձևակերպումից երևում է, որ հավասարաբեռն միջոցների սահմանման հարցում վճռական գործոն է այդ միջոցների ազդեցությունը, իսկ այդպիսի միջոցների խտրական բնույթի առկայությունը պարտադիր գործոն չէ:

Քանակական սահմանափակումների ամենատարածված ձևը քվոտավորումն է: Սակայն այս ընդհանուր կանոններից կարող են թույլ տրվել նաև բացառություններ՝ որոշակի հանգամանքներից ելնելով, որոնք սահմանված են Ընկերակցության պայմանագրի 30-րդ հոդվա-

ծում: Այդ հոդվածի համաձայն՝ Ընկերակցության պայմանագրի 28-րդ և 29-րդ հոդվածները չեն ընդգրկում այն արգելքները և սահմանափակումները, որոնց կիրառումն արդարացված է՝ հասարակական բարոյականության, հասարակական կարգի կամ հասարակական անվտանգության ապահովման, մարդկանց, կենդանիների կամ բույսերի առողջության և կյանքի պաշտպանության, ազգային հարստություն հանդիսացող արվեստի, պատմական կամ հնէաբանական արժեքների պաշտպանության, արդյունաբերական և տնտեսական սեփականության պաշտպանության շահերից ելնելով: Նմանատիպ արգելքների և սահմանափակումների կիրառումը չի համարվի կամայական խտրականություն սահմանող միջոցների կամ քուղարկված սահմանափակման կիրառում անդամ պետությունների միջև առևտրային հարաբերություններում: Փաստորեն, այդպիսի միջոցների կիրառումը կարող է իրավաչափ համարվել, եթե դրանք կոչված են ծառայելու վերը նշված շահերին: 30-րդ հոդվածում նշված քանակական սահմանափակումները և դրանց հավասարեցված միջոցների կիրառումն արդարացնող հիմքերի հասկացությունը տրված է Ընկերակցության դատարանի կոնկրետ գործերով: Մասնավորապես՝ այդպիսի գործեր են՝

- հասարակական բարոյականություն (Henn and Darby, Conegate վերաբերյալ դատարանի որոշումները),

- հասարակական կարգ (Spanish strawberries, Schmidberger վերաբերյալ դատարանի որոշումները),

- հասարակական անվտանգություն (Campus Oil, Commission v. Greece 2001 վերաբերյալ դատարանի որոշումները),

- մարդկանց, կենդանիների կամ բույսերի առողջության և կյանքի պաշտպանություն (Beer Purity վերաբերյալ դատարանի որոշումը),

- ազգային հարստություն հանդիսացող արվեստի, պատմական կամ հնէա-

բանական արժեքների պաշտպանություն (Commission v. Italy, art treasures վերաբերյալ դատարանի որոշումը),

- արդյունաբերական և տնտեսական սեփականության պաշտպանություն:

Միջոցներ անուղղակի հարկման ոլորտում. Ինչպես ցանկացած սկզբունք, այնպես էլ այս սկզբունքն ունի իր ներհատուկ իմաստն ու բովանդակությունը: Անդամ պետությունների միջև մաքսային վճարների և դրանց համարժեք տուրքերի արգելման հետ միաժամանակ Ընկերակցության մասին պայմանագիրը նպատակ է հետապնդում նաև Ընկերակցության ներքին առևտրի վրա ազդող հարկահանման ոլորտում սահմանել միատեսակ կարգավորում, ինչը նշանակում է բոլոր անդամ պետություններում միատեսակ մոտեցումների կիրառում, միատեսակ ձևաչափերի սահմանում: Ազգային հարկահանությունն ուղղակի, անմիջական ազդեցություն է ունենում չորս հիմնական ազատություններից մեկի՝ ապրանքների ազատ տեղաշարժի ազատության նկատմամբ: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ անուղղակի հարկերը խտրական բնույթ չեն կրում, քանի որ պետք է հավասարապես տարածվեն ինչպես ներմուծվող, այնպես էլ ներքին արտադրության ապրանքների նկատմամբ, սակայն անդամ պետությունները, օգտվելով հարկային օրենսգրքի նրբություններից, կարող են որոշ ներմուծվող ապրանքների նկատմամբ սահմանել անբարենպաստ հարկային ռեժիմ: Այդպիսի նկրտումները կարող են հետապնդել թե՛ կարգավորիչ (ներքին շուկա ներթափանցելու համար լրացուցիչ բարդությունների ստեղծում), թե՛ հարկային (դեպի բյուջե ուղղվող եկամուտների ավելացում) նպատակներ: Փաստորեն, հարկային միջոցների կիրառմամբ ԵՄ անդամները կարող են հասնել հիմնադիր պայմանագրերի՝ ապրանքների ազատ շրջանառությանը վերաբերող նորմերի գործողության արդյունավետության նվազեցմանը: Ապրանքներն ազգային սահմանն անցկաց-

նելու փաստի ուժով գանձվող տուրքերի համեմատությամբ խտրական բնույթի հարկային միջոցների առանձնահատկությունն այն է, որ կարող է կիրառվել նաև անդամ պետությունների ներսում ներմուծված ապրանքների շրջանառության ժամանակ: Այդպիսի անցանկալի իրավիճակներից խուսափելու համար Պայմանագիրը պարունակում է հարկադրման ոլորտին վերաբերող մի շարք հոդվածներ: Մասնավորապես՝ Պայմանագրի 90-րդ հոդվածը սահմանում է. «Որևէ անդամ պետություն ուղղակի կամ անուղղակի կերպով չպետք է ներպետական ցանկացած բնույթի հարկերով հարկադրի այլ անդամ պետությունների արտադրանքն այն չափերով, որոնք գերազանցում են ուղղակի կամ անուղղակի հարկադրումը, որին ենթարկվում է համանման ազգային արտադրանքը: Բացի այդ, որևէ անդամ պետություն չպետք է մեկ այլ արտադրանք անուղղակի պաշտպանության նպատակով հարկադրի այլ անդամ պետությունների արտադրանքը ներքին հարկերով: Այս հոդվածն ուղղակիորեն գործում է՝ սկսած 1962 թվականի հունվարի 1-ից և նպատակ ունի կանխարգելել հարկային խտրականությունն անդամ պետությունների ներքին ապրանքաշրջանառության ոլորտում:⁶ Բացի այդ, հարկային օրենսդրությունը ներդաշնակեցնելու համար ԵՄ խորհրդի կողմից ընդունվել են մի շարք դիրեկտիվներ, որոնցից հատկապես կարևոր է 1977 թվականի մայիսի 17-ին վերջինիս կողմից ԱԱՀ-ի վերաբերյալ ընդունված վեցերորդ դիրեկտիվը, որով ներդրվեցին ԱԱՀ-ի հարկման միասնական կանոններ, և վերացվեցին ձևականությունները Ընկերակցության ներքին սահմաններում: Միասնական շուկա կազմավորելուց հետո 1993 թվականի հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտավ վեցերորդ դիրեկտիվի փոփոխությունը, որը հանգեցրեց Ընկերակցության հարկային սահմանների վերացմանը:

Ընդհանուր մաքսային սակագին. Այս

Միջազգային իրավունք

սկզբունքի էությունն այն է, որ ամբողջ ԵՄ տարածքում ներդրվում է միասնական, բոլոր անդամ պետությունների համար ընդհանուր մաքսային սակագին երրորդ պետությունների հետ առևտրային հարաբերություններում: Ընդհանուր մաքսային սակագինն ընդհանուր առևտրային քաղաքականության կարևորագույն տարրն է: Ընդհանուր մաքսային սակագինը հիմնադրվել է 1968 թվականի հուլիսի 1-ին Եվրոպական տնտեսական ընկերակցության հիմնադիր պայմանագրի անցումային ժամանակաշրջանն ավարտվելուց ավելի քան մեկ տարի առաջ: ԵՄ դատարանի կարծիքով հենց այս պահին է, որ տեղի է ունեցել անդամ պետությունների լիազորությունների փոխանցում Ընկերակցությանը մաքսային կարգավորման ոլորտում: Ընդհանուր մաքսային սակագինն Ընկերակցության անդամ պետությունների տվյալ պահին գոյություն ունեցող չորս սակագների բանաբաղումն է (Գերմանիա, Իտալիա, Ֆրանսիա և Բենելյուքսի երկրներ): Սակագնի կառուցման համար հիմք է հանդիսացել ապրանքները մաքսային սակագների դասակարգելու անվանացանկի մասին Բրյուսելի 1950 թվականի կոնվենցիան: Սակայն այդ ապրանքների անվանացանկը և մաքսային վճարների դրույքաչափերը կարող են փոփոխվել Խորհրդի կողմից՝ համաձայն Եվրոպական տնտեսական ընկերակցության մասին պայմանագրի 28-րդ հոդվածի: Սկզբնական շրջանում մաքսային վճարների դրույքաչափերը սահմանվում էին՝ սովորական, միջին թվաբանական հաշվարկման միջոցով:

Բրյուսելի անվանացանկի հիման վրա ստեղծված մաքսային սակագինը գործել է ընդհուպ մինչև 1988թ. հունվարի մեկը: 1987թ. սեպտեմբերի Ընկերակցությունը միացավ ապրանքների բնութագրման և ծածկագրման համակարգի ներդաշնակեցման մասին եվրոպական կոնվենցիային, որը փոխարինեց Բրյուսելի կոնվենցիային:

Այս հարձուգված համակարգի

շնորհիվ միանման ապրանքները նույն կերպ էին դասակարգվում բոլոր անդամ պետություններում, որոնք միացել էին կոնվենցիային:

ԵՄ մաքսային դրույքաչափը բաղկացած է երկու մասից, որով պայմանավորվում է նրա ձևը և չափը:

1. Ապրանքային անվանացանկ (նոմենկլատուրա):

Այն համակարգված և դասակարգված ապրանքների ցանկ է, ուր ապրանքները բաժանված են տարբեր խմբերի և ենթախմբերի՝ որոշակի թվային կոդով: Օրինակ՝ 04- կաթնային ապրանքներ, 0406-պանիր և կաթնաշոռ, 04064010- ռոկֆոր տեսակի պանիր:

ԵՄ-ում կիրառվում է երկու տեսակի ապրանքային նոմենկլատուրա՝

1. համակցված - սա ընդհանուր մաքսային դրույքաչափի հիմքն է և պարունակում է 8 միջանոց ապրանքային կոդ:

2. TARIC - դա նախատեսում է 10 միջանոց կոդ և հիմնականում կիրառվում է ապրանքների արտահանման դեպքում:

Ապրանքային նոմենկլատուրան օգտագործվում է ոչ միայն մաքսային վճարների, այլ նաև ակցիզների, ավելացված արժեքի հարկի, ներմուծման, արտահանման սահմանափակումների և վիճակագրության նպատակների համար:

2. Մաքսային վճարների դրույքաչափեր կամ մաքսային վճարներից ազատում, որոնք վերաբերում են ապրանքային նոմենկլատուրայի առանձին ապրանքների խմբերին, երթախմբերին և առանձնահատուկ ապրանքներին:

Բացի նշված երկու հիմնական մասերից, ԵՄ ընդհանուր մաքսային դրույքաչափը պարունակում է նաև հետևյալ բաղկացուցիչ մասերը՝

1. Ոչ պրեֆերենցիալ բացառումներ և բվտաներ,

2. Պրեֆերենցիալ դրույքաչափեր,

3. Այլ դրույքաչափային միջոցներ,

Միջազգային իրավունք

որոնք կարող են նախատեսված լինել ընկերակցության օրենսդրությամբ:

Մաքսային դրույքաչափի բացառումը ժամանակավոր և նպատակային մաքսային դրույքաչափերի իջեցումն է, որը կիրառվում է ընկերակցության կողմից ավտոնոմ կերպով՝ առանձին նորմատիվ ակտերի հիման վրա (ռեգլամենտներ):

Ոչ պրեֆերենցիալ քվոտաները դրույքաչափային բացառումների տրամադրումն են ապրանքների սահմանափակ շրջանակի համար, որոնք կիրառվում են միայն որոշակի ժամկետով:

Այս միջոցառումները հիմնականում կիրառվում են առևտրի համաշխարհային կազմակերպության առջև ընկերակցության պարտավորությունների կատարման կամ էլ եվրոպական ընկերակցության ներքին շուկա ապրանքների արտոնյալ ներմուծման սահմանափակման համար: Այդպիսի միջոց է ապրանքների ներմուծման և արտահանման լիցենզավորումը, որը հիմնականում կիրառվում է գյուղատնտեսության որոշակի ապրանքների համար:

Մաքսային պրեֆերենցիաները միջոցառումներ են, որոնք նախատեսվում են Ընկերակցության մաքսային օրենսգրքով: Այն միջոցառումները, որոնք նախատեսված են ընկերակցության և երրորդ պետությունների միջև պայմանագրերով, կոչվում են պայմանագրային դրույքաչափային պրեֆերենցիաներ: Այն մաքսային դրույքաչափերը, որոնք ընդունված են ընկերակցության կողմից միակողմանիորեն առանձին պետությունների կամ նրանց խմբերի միջև, անվանվում են ավտոնոմ դրույքաչափային պրեֆերենցիաներ: Պրեֆերենցիալ միջոցառումները հակասում են առավել բարենպաստ ռեժիմի սկզբունքին, հետևաբար պետք է համապատասխանեն մի շարք պայմաններին, հատկապես՝ ապրանքների ծագման կանոններին:

Մաքսային դրույքաչափի վերը նշված ռեժիմներն առավել մանրամասն

մեկնաբանվում են 2454/93 ռեգլամենտում,⁷ որը նախատեսում է, որ այն դեպքերում, երբ ապրանքի ծագման վայրն էական նշանակություն ունի մաքսային դրույքաչափի որոշման համար, պետք է ներկայացվեն համապատասխան փաստաթղթեր, որոնք անվանվում են ապրանքի ծագման սերտիֆիկատներ:

Պետք է նշել, որ ներկայումս Եվրոպական ընկերակցությունը կիրառում է մաքսային պրեֆերենցիաներ (արտոնություններ) ավելի քան 200 պետությունների նկատմամբ՝ նպատակ ունենալով կամ զարգացնել տնտեսական կապերը, կամ աջակցել զարգացող պետություններին: Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության անդամ պետություններից ընդամենը ութ պետություն չեն օգտվում այդ պրեֆերենցիաներից, որոնք են՝ Ավստրալիան, Կանադան, Հոնկոնգը, Ճապոնիան, Նոր Զելանդիան, Սինգապուրը, Հարավային Կորեան և ԱՄՆ-ն:

Եվ վերջապես, կարևոր խնդիր է այն, թե Եվրոպական միության որ մարմիններն ունեն վճռորոշ լիազորություններ ԵՄ մաքսային քաղաքականության ոլորտում: Սկզբնական շրջանում ընդհանուր մաքսային քաղաքականությունն իրականացվում էր ԵՄ երկու հիմնական ինստիտուտների՝ Եվրոպական հանձնաժողովի և Եվրոպական միության խորհրդի կողմից: Եվրոպական պառլամենտն այս ոլորտում էական դերակատարություն չունի: Խորհուրդը գործում էր հանձնաժողովի առաջարկության հիման վրա: Այս ընթացակարգը վերաբերում է ոչ միայն արտաքին առևտրային քաղաքականությանը վերաբերող ակտերի ընդունմանը, այլ նաև միջազգային համաձայնագրերի շուրջ բանակցությունների վարմանը և կնքմանը: Եթե անհրաժեշտություն է առաջանում բանակցություններ վարել մեկ կամ մի քանի պետությունների կամ միջազգային կազմակերպությունների հետ առևտրային համա-

Միջազգային իրավունք

ձայնագրերի կնքման շուրջ, ապա հանձնաժողովը պետք է առաջարկություններ կայացնի խորհրդին, որը պետք լիազորի հանձնաժողովին բանակցություններն սկսելու համար: Եթե ելնենք պայմանագրի համապատասխան դրույթներից, ապա կտեսնենք, որ այն նույնիսկ չի նախատեսում Պառլամենտի հետ խորհրդակցելու ձևական ընթացակարգը:

Այս ոլորտում բոլոր որոշումները Եվրոպական միության խորհուրդն ընդունում է ինքնուրույն: Սակայն ԵՄ Սահմանադրության նախագծում շտկվել է այս բացթողումը և սահմանվել է, որ համատեղ որոշումների ընդունման ընթացակարգը տարածվում է ընդհանուր առևտրային քաղաքականության վրա:⁸ Այն որոշումների ընդունման ոլորտում ամենակարևոր փոփոխություններից մեկն է, որն առաջարկում է ԵՄ Սահմանադրության նախագիծը:

Պրակտիկայում բարեբախտաբար Եվրոպական պառլամենտը որոշակիորեն ներքաշված է ընդհանուր առևտրային քաղաքականության ձևավորման մեջ, որն արտահայտվում է Եվրոպական պառլամենտին տեղեկություններ տրամադրելով և վերջինիս հետ խորհրդակցելով, նույնիսկ առևտրային ասպեկտ ունեցող որոշակի միջազգային համաձայնագրերի կնքման համար պահանջվում է Եվրոպական պառլամենտի համաձայնությունը: Որպես օրինակ կարող է ծա-

ռայել Համաշխարհային առևտրային կազմակերպության համաձայնագիրը, որի կնքման համար պահանջվել է Եվրոպական պառլամենտի համաձայնությունը, քանի որ այն հիմնադրում էր յուրահատուկ ինստիտուցիոնալ կառուցվածք:⁹

Ինչ վերաբերում է Եվրոպական հանձնաժողովին, ապա պետք է ասել, որ այն նույնպես պակաս կարևոր մասնակցություն չունի ընդհանուր առևտրային քաղաքականության իրականացմանը: Վերջինիս ձեռքում կենտրոնացված է տեխնիկական իրավասության մեծ մասը: Բացի այդ, Եվրոպական հանձնաժողովը տասնամյակներ շարունակ ներկայացրել է Ընկերակցությանը և անդամ պետություններին Սակագների և առևտրի ընդհանուր համաձայնագրում (GATT) և Համաշխարհային առևտրային կազմակերպությունում: Եվրոպական հանձնաժողովին իր գործունեության իրականացման ընթացքում աջակցում և նրա գործունեության նկատմամբ հսկողություն է իրականացնում անդամ պետությունների ներկայացուցիչներից կազմված կոմիտեն, որն այլ կերպ անվանվում է 133-ի կոմիտե: Այդ կոմիտեն նաև դերակատարություն ունի առևտրային քաղաքականության օրենսդրության ձևավորման և առևտրային քաղաքականության իրականացման միջոցների ընդունման հարցում:

1. CONSOLIDATED VERSION OF THE TREATY ON THE FUNCTIONING OF THE EUROPEAN UNION 30.3.2010 Official Journal of the European Union C 83/47
2. Moussis N. Access to European Union. P.61
3. Council Regulation (EEC) No 2913/92 of 12 October 1992 establishing the Community Customs Code Official Journal L 302 , 19/10/1992 P. 0001 - 0050.
4. ԵՄ Գատարանի որոշումներ թիվ 7/68 Commission v. Italy (1968) ECR 423, թիվ 24/68 Commission v. Germany (1969) ECR 193, թիվ 18/87 Commission v. Germany (1988) ECR 5427 և այլ գոր-

ծերով:

5. ԵՄ Գատարանի թիվ 2/73 որոշում, Geddo v. Nazionale Risi, (1973) ECR 865:

6. ԵՄ Գատարանի Alfons Lutticke GmbH v. Hauptzollamt Saarlouis թիվ 57/65 գործով կայացված որոշում:

7. COMMISSION REGULATION (EEC) No 2454/93 of 2 July 1993, eur-lex.europa.eu.

8. ԵՄ Սահմանադրության նախագծի 217-րդ հոդվածը:

9. ԵՄ պայմանագրի 300-րդ հոդվածի 3-րդ մաս:

Վահե ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ
ԵՊՀ դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ ավագ գիտաշխատող
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

Լյուդվիկ ԴԱՎԹՅԱՆ
Իրավագիտության թեկնածու

Էմիլիա ՏԻՏԱՆՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո»
ՊՈԱԿ-ի իրավախորհրդատու

ՀԱՏՈՒԿ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՆՐԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԵՉՐԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՁԵՌՔ ԲԵՐՄԱՆ ԳՈՐԾԵՆԹԱՅՈՒՄ¹

Քննվող գործով օբյեկտիվ ճշմարտության բացահայտման համար փորձագետի եզրակացության նշանակությունը պայմանավորված է այն գիտելիքներով, որոնք կիրառվում են փորձագիտական հետազոտության ընթացքում: Հայտնի է, որ փորձագիտական գործունեությունն իրականացվում է հատուկ գիտելիքների կիրառման ճանապարհով, որոնք հնարավորություն են տալիս բացահայտելու գործի համար նշանակություն ունեցող այնպիսի հանգամանքներ, որոնք չեն կարող բացահայտվել առանց այդպիսի գիտելիքների կիրառման: Ընդ որում, «հատուկ գիտելիքների» էության բացահայտումը հատկապես կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում քրեական գործերով միջազգային իրավական օգնության շրջանակներում փորձաքննության նշանակման, կատարման և փորձագիտական եզրակացության օգտագործման գործում, *ինչը պայմանավորված է «հատուկ գիտելիքների» ճիշտ և միանշանակ ընկալմամբ ու դրանց նշանակության համընդհանուր բնույթով:*

Ներկայիս սոցիալ-տնտեսական պայմաններում, երբ իրավական համակարգի

արդյունավետությունը սերտորեն կապված է դատավարության օբյեկտիվացման հետ, հատուկ գիտելիքների դերն էականորեն աճում է ոչ միայն հանցագործությունների բացահայտման և քննության գործում, այլ նաև քաղաքացիական և վարչական դատավարություններում՝ քաղաքացիական և վարչական վեճեր լուծելիս: Բացի դրանից, դատավարության ոլորտում ինտեգրացվում են արագ զարգացող գիտության և տեխնիկայի նորանոր բնագավառներ², նման հանգամանքը չի կարող չանդրադառնալ «հատուկ գիտելիքների» հասկացության և էության վրա: Հատկապես քրեական գործերով միջազգային իրավական համագործակցության խորացումն ու այդ համագործակցության նորանոր եղանակների զարգացումը պահանջում է հատուկ գիտելիքների էության և հիմնական բնութագրիչների վերանայում ու կատարելագործում:

Նախ՝ հարկ է նշել, որ «հատուկ գիտելիքներ» հասկացությունն ունի թե՛ դատավարական, թե՛ ճանաչողական նշանակություն: Հատուկ գիտելիքներ ասելով՝ օրենսդրությունը մի կողմից դատավարության սուբյեկ-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

տին՝ փորձագետին տարբերակում է այլ տուբյեկտներից, մյուս կողմից՝ այն վարույթն իրականացնող մարմնին իրավունք է վերապահում որոշակի բնագավառի հարցերի լուծման գործում ներգրավել հատուկ գիտելիքների տիրապետող անձին՝ փորձագետին: Բացի դրանից, հատուկ գիտելիքների կիրառման արդյունքում գործով ձեռք բերված ապացույցների շրջանակը լրացվում է դատավարական այնպիսի փաստաթղթով, ինչպիսին փորձագետի եզրակացությունն է:

Հատուկ գիտելիքների բնագավառը կանխորոշում է նաև փորձաքննության դասը, տեսակը և ենթատեսակը՝ կախված կիրառման ենթակա հատուկ գիտելիքների շրջանակից, ինչն էլ իր հերթին ունի էական գործնական նշանակություն, քանի որ փորձաքննության տվյալ տեսակի միջոցով լուծվող հարցերի շրջանակով է պայմանավորված անհրաժեշտ հատուկ գիտելիքների այն բնագավառը, որոնք ենթակա են կիրառման այդ հարցերի լուծման համար:

Ճանաչողական առումով հատուկ գիտելիքները գիտության, տեխնիկայի, արհեստի կամ արվեստի այս կամ այն բնագավառի տվյալներն են, որոնց կիրառումը հնարավորություն է տալիս ստանալ գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստական տվյալներ³:

ՀՀ քր. դատ. օր. 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ փորձագետը պետք է տիրապետի գիտության, տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի որևէ բնագավառի բավարար հատուկ գիտելիքների:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ քրեական գործով վարույթին իրավաբանական հարցերով փորձագետ չի ներգրավվում:

Քրեադատավարական, փորձագիտական և կրիմինալիստիկական գրականության մեջ բազմիցս փորձեր են արվել հատակեցնելու «հատուկ գիտելիքներ» հասկացությունը, սակայն այդ փորձերը մինչ օրս հաջողության չեն հասել: Այս առումով, փորձաքննության էության, քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների պարզաբանման գործում փորձագետի եզրակացության դերի բացահայտման և դրա գնահատման հետ կապված ամենա-

բարդ հարցերից մեկը «հատուկ գիտելիքների» հասկացության բացահայտումն է⁴:

Իրավաբանական գրականության մեջ, ավանդաբար, «հատուկ գիտելիքներ» եզրույթի տակ հասկացվում է գիտության կամ տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի կոնկրետ բնագավառում տեսական և պրակտիկ գիտելիքների համակարգը, որոնք ձեռք են բերվել մասնագիտական փորձի, հատուկ պատրաստվածության կամ այլ ճանապարհով: Ընդ որում, ըստ որոշ հեղինակների՝ դրանց մեջ չեն մտնում ինչպես հանրահայտ, այնպես էլ իրավաբանական գիտելիքները⁵:

Հարկ է նշել, որ հատուկ գիտելիքներին այս կամ այն չափով կարող են տիրապետել դատավորը, քննիչը, սակայն ՀՀ գործող քրեադատավարական օրենսդրության համաձայն՝ դա որևէ նշանակություն չունի փորձաքննության նշանակման անհրաժեշտության գործում, քանի որ միայն փորձագետի եզրակացությունը կարող է համարվել ապացույց, իսկ հատուկ գիտելիքների կիրառման դատավարական ձևերից մեկն էլ հենց փորձաքննության նշանակումն ու կատարումն է⁶:

Գրականության մեջ «հատուկ գիտելիքների» փոխարեն հանդիպում է նաև «հատուկ իմացություն» եզրույթը, որը որոշ հեղինակների կարծիքով (Վ.Կ. Լիսիչենսկո, Վ.Վ. Յիրկալ և այլոք) միարժեք է «հատուկ գիտելիքներ» եզրույթին: Սակայն, մի շարք հեղինակներ (Տ.Վ. Մախնովա, Վ.Ն. Մախով և որիշներ) «հատուկ գիտելիքներ» տերմինի օգտագործումն ավելի ճիշտ են համարում:

Հենակետային է համարվում Ա. Էյսմանի բնորոշումն այն մասին, որ հատուկ են համարվում հանրամատչելի, զանգվածային տարածում ունեցող գիտելիքների սահմաններից դուրս գտնվող գիտելիքները, այսինքն՝ գիտելիքները, որոնց տիրապետում են մասնագետների նեղ շրջանակ⁷: Չնայած այս հենակետային բնորոշմանը, այնուամենայնիվ, պարզի չէ, թե որոնք են «հանրամատչելի, զանգվածային տարածում ունեցող գիտելիքների սահմաններից դուրս գտնվող գիտելիքները», և որոնք են դրանց սահմանազատման չափանիշները:

Յու.Կ. Օրլովը, Ե.Ռ. Ռոսինսկայան հա-

մարում են, որ հատուկ գիտելիքները պետք է դուրս լինեն, այսպես կոչված, հանրահայտ և կենցաղային գիտելիքների սահմաններից: Սակայն մնան մոտեցումն էլ չի կարելի լրիվ ճիշտ համարել, քանի որ ժամանակի ընթացքում «հանրամատչելի գիտելիքները» կարող են դառնալ «հատուկ» և ընդհակառակը⁸:

«Հանրամատչելի» և «հատուկ գիտելիքները» հարաբերակցությունն իր բնույթով փոփոխական է, քանի որ դա կախված է հասարակության զարգացման մակարդակից և հատուկ գիտելիքների հնարավոր ինտեգրացիոն ինտենսիվությունից: Գիտատեխնիկական նվաճումները, գիտության տարբեր ոլորտների զարգացումը և խորացումը հանգեցնում է նրան, որ նախկինում հատուկ համարվող գիտելիքները հասանելի են դառնում լայն շրջանակի անձանց, իսկ դա էլ իր հերթին ենթադրում է հատուկ գիտելիքի «հասարակայնացում»:

Ի հակասություն Ա. Էյսմանի բնորոշման՝ Կ.Ա. Բուրլակովը նշում է, որ Ա. Էյսմանի նշած հանգամանքը (ըստ Ա. Էյսմանի՝ «հատուկ են համարվում այն գիտելիքները, որոնց չի տիրապետում փորձաքննություն նախաձեռնողը՝ դատարանը, քննիչը, գործին մասնակցող անձինք»⁹) չի կարող ճիշտ համարվել, քանի որ, որպես կանոն, նախաձեռնող մարմինը միշտ էլ տիրապետում է փորձաքննության վերաբերյալ որոշակի գիտելիքների, որոնք, սակայն, կրում են կենցաղային բնույթ¹⁰:

Չ.Մ. Սոկոլովսկին գտնում է, որ հատուկ գիտելիքների սահմանները որոշվում են՝ ելնելով կոնկրետ քննարկվող դեպքից¹¹: Յու.Գ. Կորխունովը հատուկ գիտելիքներ է համարում գիտության, տեխնիկայի, արվեստի և արհեստի այն իմացությունները, որոնք կիրառվում են սպացուցման գործընթացում¹²:

Սկսած 70-ական թվականներից՝ դատավարագետները սկսեցին «հատուկ գիտելիքների» բնորոշումը սերտորեն կապել սպացուցման գործընթացի հետ: Այսպես՝ Վ.Ի. Շիկանովը հատուկ է համարում այն գիտելիքները և պրակտիկ փորձը, որոնք անհրաժեշտ են սպացուցման առարկայի մեջ մտնող հանգամանքների լրիվ, բազմա-

կողմանի և օբյեկտիվ ուսումնասիրության համար¹³:

Տեսական վեճերի տեղիք է տվել Պ.Պ. Իշենկոյի տված բնորոշումը, որի համաձայն՝ քրեական դատավարությունում օգտագործվող հատուկ գիտելիքներն այն գիտելիքներն են, որոնք կրում են պրոֆեսիոնալ բնույթ և կարող են օժանդակել ապացույցների հայտնաբերման և ֆիքսման գործին¹⁴: Այդ բնորոշումն ունի իր թերությունը. եթե այն ընդունենք որպես հիմք, հենակետային դրույթ, ապա կստացվի, որ փորձաքննություն կատարելիս հատուկ գիտելիքների օգտագործումը չի վերաբերի քրեական դատավարությանը, քանի որ, ինչպես հայտնի է, դատական փորձաքննության հիմնական նպատակներից մեկը սպացույցների ուսումնասիրումն է՝ հետազոտությունը (ոչ միայն հայտնաբերումը և ֆիքսումը):

Գ.Գ. Չույկովը հատուկ գիտելիքների թվին առաջին հերթին դասում է հիմնական տեսությունները և պրակտիկայով ամրագրված կրիմինալիստիկական տեխնիկայի միջոցների ու հնարքների խորը և բազմակողմանի իմացությունը, որոնք սպահովում են սպացույցների հայտնաբերումը, ամրագրումը և ուսումնասիրությունը: Նշված հեղինակը հատուկ գիտելիքների թվին է դասում նաև դատական բժշկության, քիմիայի, ֆիզիկայի բնագավառի, ինչպես նաև ցամկացած այլ գիտելիքներ (լեզվաբանական, մաթեմատիկական, մեթոդաբանական), որոնք կարող են անհրաժեշտ լինել հանցագործության լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննության համար¹⁵:

Հարկ է նշել, որ, ճիշտ է, տարբեր հեղինակներ, տալով «հատուկ գիտելիքների» սահմանումը, առանձնացնում են *գիտության որոշակի ճյուղեր*, որոնք համապատասխան հատուկ գիտելիքների պատկանելիության ոլորտներ են¹⁶, սակայն այդ գիտելիքների կիրառման նպատակի առումով հանգում են միևնույնին. հատուկ գիտելիքներն անհրաժեշտ են հանցագործության լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննության համար և կոչված են լուծելու որոշակի ոլորտի խնդիրներ:

Համեմատության համար հարկ է նշել, որ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում ոչ միայն չի պարզաբանվում «հատուկ գիտելիքներ» հասկացությունը, այլև չեն սահմանվում այդպիսի գիտելիքների պատկանելիության հնարավոր ոլորտները, ինչպես դա արված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում: Ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ օրինակ, ՌԴ-ի քաղ. դատ. օր-ի 79-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ գործի քննության ընթացքում այնպիսի հարցերի ծագման դեպքում, որոնց պարզաբանումը պահանջում է հատուկ գիտելիքներ *գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի* տարբեր ոլորտներում, դատարանը նշանակում է փորձաքննություն:

Արտասահմանյան մասնագիտական գրականության մեջ հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ ձեռք բերված փաստական տվյալներն ընդունված է անվանել «գիտական փաստական տվյալներ» (scientific evidence, scientific data) կամ «գիտական ապացույցներ» (scientific proof)¹⁷:

Եվրոպական որոշ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությամբ նույնպես նշվում են հատուկ գիտելիքների այն բնագավառները, որոնց գիտական տվյալները կարող են օգտագործվել փորձագիտական գործունեության մեջ: Օրինակ՝ Գերմանիայի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Անձը, ով նշանակված է որպես փորձագետ, պետք է համապատասխանի իր կոչմանը, եթե նա պետականորեն (հրապարակայնորեն) նշանակված է պահանջվող տեսակի կարծիք (եզրակացություն) տալու համար, կամ եթե նա պետական կամ մասնավոր մակարդակով կիրառում է *գիտությունը, արվեստը կամ առևտուրը*, որոնց բնագավառի գիտելիքները նախադրյալ են կարծիք (եզրակացություն) տալու համար, կամ եթե նա պետականորեն նշանակվել կամ ճանաչվել է այդ մասնագիտությունը կիրառելու համար»:

Ֆրանսիայի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի համաձայն. «Գործով *տեխնիկական* հարցեր ծագելու դեպքում հետաքննու-

թյուն կամ դատաքննություն իրականացնող ցանկացած դատարան իրավունք ունի դիմելու փորձագետի եզրակացություն ստանալու համար պետական մեղադրողի կամ սեփական նախաձեռնությամբ կամ կողմերի միջնորդությամբ: Պետական մեղադրողը կամ կողմը, որը միջնորդում է այդպիսի փորձագիտական եզրակացություն ստանալու համար, կարող է նշել այն հարցերը, որոնք նա անհրաժեշտ է գտնում, որպեսզի դրանք առաջադրվեն փորձագետին»:

Շվեյցարիայի Համադաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքով, սակայն, հատուկ գիտելիքների կամ դրանց պատկանելիության ոլորտի մասին ընդհանրապես չի նշվում: Մասնավորապես՝ Շվեյցարիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Եթե փորձագետը կարող է իր հետևություններով կամ եզրակացությամբ օգնել գործի հանգամանքների պարզաբանմանը, դատավորը կարող է նշանակել փորձաքննություն»:

ԱՄՆ ապացուցման իրավունքում «հատուկ գիտելիքների» վերաբերյալ դրույթները, որոնք արտացոլում են փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության չափանիշները, իրենց ամրագրումն են գտել ԱՄՆ Դատական ապացույցների դաշնային կանոններում: Պատմականորեն փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության ապահովման վերաբերյալ հիմնական դրույթը ԱՄՆ-ում հաստատվեց 1923թ. Ֆրիեն ընդդեմ ԱՄՆ-ի գործով: ԱՄՆ Գերագույն դատարանի կողմից այդ գործով հաստատված կանոնի համաձայն՝ փորձագետի եզրակացությունը կարող է ապացույցի ուժ ունենալ, եթե կիրառված փորձագիտական մեթոդն ընդունելի է համապատասխան գիտական համայնքի կողմից¹⁸:

Հետագայում՝ 1975թ. ԱՄՆ Գերագույն դատարանի կողմից ընդունվեցին Դատական ապացույցների դաշնային կանոնները, որոնք հաստատվեցին ԱՄՆ կոնգրեսի կողմից, որի 702-րդ կանոնը սահմանում էր. «*Եթե գիտական, տեխնիկական կամ այլ հատուկ գիտելիքները կօգնեն փաստերը*

որոշող անձին (երդվյալ ատենակալներին՝ հ.խ.¹⁹.) ապացույցները հասկանալու և վիճելի փաստերը որոշելու համար, իր գիտելիքների, հմտությունների, փորձի, ուսուցման կամ կրթության ուժով որպես փորձագետ որակավորված վկան կարող է այդ մասին վկայություն տալ եզրակացության կամ այլ ձևով»:

1993թ. ԱՄՆ Գերագույն դատարանն ընդունեց դատական ապացույցների հիմնավորվածության վերաբերյալ նոր չափանիշներ, որոնք հայտնի են «Գուբերյան կրիտերիաներ» անվանումով²⁰: Այդ չափանիշներն, ըստ էության, դատավարությանը փորձագետի եզրակացության թույլատրելիությունը կանխորոշող չափանիշներ են²¹:

«Գուբերյան կրիտերիաների» համաձայն՝

ա) փորձագետը պետք է ունենա բավարար գիտելիքներ, հմտություններ և փորձ համապատասխան բնագավառում,

բ) փորձաքննական մեթոդը պետք է ստուգվի կամ ստուգելի լինի փորձով,

գ) մեթոդը պետք է ենթարկված լինի փորձագիտական գնահատականի և հրապարակման,

դ) փորձագետը պետք է կարողանա որոշել հնարավոր սխալների հավանականության աստիճանը,

ե) մեթոդը պետք է ի վիճակի լինի բացատրել երևույթները բավարար պարզությամբ և հստակությամբ, այնպես որ դատարանին հասկանալի լինի դրա լրիվ նշանակությունը²²:

Ներկայումս փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության առնչությամբ ԱՄՆ Գերագույն դատարանի կողմից 1975թ. հրապարակված և 2000թ. փոփոխված Գատական ապացույցների դաշնային կանոններին, որոնց 7-րդ հոդվածի 702-րդ կանոնը («Փորձագետի եզրակացությունը») սահմանում է.

«Եթե գիտական, տեխնիկական կամ այլ հատուկ գիտելիքները կօգնեն փաստերը որոշող անձին (երդվյալ ատենակալներին՝ հ.խ.) ապացույցները հասկանալու և վիճելի փաստերը որոշելու համար, իր գիտելիքների, հմտությունների, փորձի, ուսուցման կամ

կրթության ուժով որպես փորձագետ որակավորված վկան կարող է այդ մասին վկայություն տալ եզրակացության կամ այլ ձևով, եթե

ա) վկայությունը հիմնված է բավարար փաստերի կամ տվյալների վրա,

բ) վկայությունը վստահելի սկզբունքների և մեթոդների արդյունք է,

գ) սկզբունքներն ու մեթոդները ճշգրիտ կերպով կիրառվել են գործի փաստերի նկատմամբ»²³:

Կարծում ենք, հատուկ գիտելիքների պատկանելիության ոլորտների սպառնիչ թվարկումը ՀՀ օրենսդրությամբ արդարացի չէ, ինչի հետ կապված հատկապես ողջունելի է ԱՄՆ փորձը, որը Գատական Ապացույցների Դաշնային Կանոնների 702-րդ կանոնում չի սահմանափակում այն հնարավոր բնագավառները, որոնց կարող են պատկանել գործի քննության ընթացքում կիրառման ենթակա հատուկ գիտելիքները: Այսպիսի մոտեցումը, իրոք, առավել արդարացի է թվում: Բանն այն է, որ քրեադատավարական հարաբերություններում կարող է անհրաժեշտություն առաջանալ գործի որոշակի հանգամանքներ բացահայտելու համար կիրառել այնպիսի գիտելիքներ, որոնք չպատկանեն գիտության, տեխնիկայի, արհեստի կամ արվեստի ոլորտին, սակայն որպես այդպիսին հանդիսանան հատուկ գիտելիքներ՝ իրենց ոչ հանրամատչելիության և տվյալ մասնագիտությանը, որակավորմանը, փորձին կամ հմտություններին որոշակի անձի կողմից տիրապետելու ուժով, և ենթակա լինեն կիրառման կոնկրետ գործով: Ավելին, հատուկ գիտելիքների բնագավառների սպառնիչ թվարկումը կարող է արգելք հանդիսանալ դատական պրակտիկայում այդ բնագավառներից դուրս այլ հատուկ գիտելիքների կիրառման համար, ինչն արդարացի չէ: Ուստի, կարծում ենք, դատական փորձաքննությունների նշանակման հնարավորությունների ընդլայնման և դրանով իսկ քրեական գործերի արդյունավետ քննության և լուծման համար անհրաժեշտ է վերացնել հատուկ գիտելիքների պատկանելիության հնարավոր ոլորտների սպառնիչ թվարկումը և համապատասխան բնագա-

վառները թվարկող դրույթներում (մասնավորապես՝ ՀՀ քր. դատ. օր. 243-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 85-րդ հոդվածի 1-ին մաս) դրանք շարադրել ոչ սպառիչ ցանկով:

Մեր կարծիքով, նման իրավական կարգավորումը հատկապես կարևոր նշանակություն ունի քրեական գործերով միջազգային իրավական օգնության գործընթացներում՝ հաշվի առնելով կիրառման ենթակա հատուկ գիտելիքների պատկանելիության ոլորտների վերաբերյալ պետությունների օրենսդրության տարբերությունները: Ըննարկվող ոլորտների ոչ սպառիչ բնույթը կարող է խթան հանդիսանալ քրեական գործերով միջազգային համագործակցության առավել արդյունավետ կազմակերպման համար՝ առանց հատուկ գիտելիքների պատկանելիության ոլորտի սահմանափակումների պետությունների փորձագիտական, արդարադատության և իրավապահպան մարմինների կողմից միմյանց դիմելու հնարավորությունների ընդլայնման տեսանկյունից:

Հարկ է նշել, որ քրեական դատավարությունում հատուկ գիտելիքների օգտագործման անհրաժեշտությունը որոշվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից, բացի փորձաքննություն նշանակելու պարտադիր դեպքերից²⁴: Վարույթն իրականացնող մարմնի որոշումը փորձաքննություն նշանակելու մասին պետք է հիմնված լինի հետևյալ օբյեկտիվ նախադրյալների վրա.

- իրավական նախադրյալ (համապատասխան նյութաիրավական նորմի առկայություն):

- հատուկ նախադրյալ (փորձագիտական գիտելիքների համապատասխան մակարդակի առկայություն, որը հնարավորություն է տալիս որոշելու փորձաքննության առարկան):

- տրամաբանական նախադրյալ (փորձաքննության առարկայի և քննարկվող իրավաբանական փաստի միջև հնարավոր կապի առկայություն):

Նշված նախադրյալները որոշ հեղինակների կարծիքով համարվում են նաև չափանիշներ, որոնք հնարավորություն են տալիս կոնկրետ իրավիճակներում տարանջատել

առօրեական, հանրամատչելի և հատուկ գիտելիքները²⁵:

Այսպիսով, հատուկ գիտելիքների վերաբերյալ վերը շարադրված տեսական մոտեցումների և օրենսդրական դրույթների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ «հատուկ գիտելիքները» գիտության, տեխնիկայի, արհեստի, արվեստի կամ ցանկացած այլ բնագավառի վերաբերյալ գիտական տվյալներն են, որոնց կիրառումը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու գործի համար նշանակություն ունեցող այնպիսի հանգամանքներ, որոնք չեն կարող բացահայտվել առանց համապատասխան մասնագիտություն, որակավորում և փորձ ունեցող մասնագետի ներգրավվածության և վերջինիս կողմից համապատասխան գիտելիքների կիրառման: Հատուկ գիտելիքները՝ որպես դատավարական կատեգորիաներ, պետք է համապատասխանեն ոչ միայն հատուկ նախապայմաններին, այլ նաև քրեադատավարական ձևին և առանձնացված լինեն դատավարական գործունեության այլ ձևերից, այսինքն՝ հատուկ գիտելիքները պետք է կիրառվեն դատավարական կարգով և համապատասխան նորմերով սահմանված պահանջներին համապատասխան: Ընդ որում, գիտական տվյալների պատկանելիության ոլորտն էական նշանակություն չունի դատավարությունում, մասնավորապես՝ քրեական, հատուկ գիտելիքների բնորոշման համար: Կարևորն այդ գիտելիքների կիրառման նպատակն է՝ դրանց կիրառմամբ բացահայտել գործի համար նշանակություն ունեցող այնպիսի հանգամանքներ, որոնք այլ քննչական գործողություններով կամ այլ կերպ չեն կարող բացահայտվել: Այս առումով, *քրեական գործերով միջազգային իրավական օգնության շրջանակներում փորձագետի եզրակացության ձեռք բերման և օգտագործման գործընթացում պետք է հաշվի առնել հատկապես կիրառման ենթակա գիտելիքների ոչ հանրամատչելի, առանձնահատուկ բնույթը՝ անկախ դրանց պատկանելիության բնագավառից:*

«Հատուկ գիտելիքների» հետ կապված՝ հատկապես տարակարծությունների տեղիք է տալիս, մասնավորապես՝ *իրավական*

(իրավաբանական) փորձաքննությունների, կամ, այսպես կոչված, իրավական հարցերով փորձաքննությունների նշանակման և իրականացման հնարավորությունը: Այս առումով «հատուկ գիտելիքների» հասկացության և դրանց շրջանակի հետ կապված՝ անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձ-

նել հատկապես «իրավական փորձաքննության» էությունը, նշանակությունը և դրա դերը քրեական գործերով միջազգային իրավական օգնության շրջանակներում իրականացվող հանցագործությունների քննության և բացահայտման գործընթացում:

Շարունակելի

1. *Աշխատանքը պատրաստվել է ՀՀ ԳԿՆ ԳՊԿ բեմատիկ հետազոտության շրջանակներում (ծածկագիր 11-5ե179):*

2. *Российская Е.Р.* Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве // <http://www.lawmix.ru/comm.php?id=6117>, 14.07.2011:

3. *Ենիգրայան Վ.Չ.* Դատական փորձաքննությունների պրոբլեմները, Եր., 2007, 30-38 էջեր:

4. *Труников М.* Судебные доказательства. М., 2004, с. 190-193.

5. *Аверьянов Т.В., Белкин Р.С., орухов Ю.Г.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном и уголовном процессе. М., 2003, с. 5-7.

6. Նշենք, որ տարբեր երկրներում այդ հարցը տարբեր կերպ է լուծվում. օրինակ՝ Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի §244-ի 4-րդ մասի համաձայն՝ փորձաքննության նշանակման մասին միջոցառումները կարող է մերժվել, եթե դատավորն ունի համապատասխան հատուկ գիտելիքներ, որոնք կարող են կիրառվել նշանակվելիք փորձաքննությունում: Տվյալ դեպքում դատավորը համատեղում է ինչպես դատավորի, այնպես էլ փորձագետի ֆունկցիաները. քանի որ իր հատուկ գիտելիքների կիրառմանը զնահատում է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող այնպիսի հանգամանքներ, որոնք բացահայտումը պահանջում է փորձաքննության կատարում: Մինչդեռ, ՀՀ-ում անգամ եթե դատավորը տիրապետում է համապատասխան հատուկ գիտելիքների, միևնույն է, փորձաքննությունը կատարում է միայն փորձագետը: ՀՀ քր. դատ. օր. 243-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ... հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, մասնագետների, ընթերցանների հատուկ գիտելիքների առկայությունը չի ազատում համապատասխան դեպքերում փորձաքննությունը նշանակելու անհրաժեշտությունից:

7. *Эйсман А.А.* Заключение эксперта. М., 1967, с. 90-91.

8. *Аверьянов Т.В., Белкин Р.С., орухов Ю.Г.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном и уголовном процессе. М., 2003, с. 7-8.

9. *Эйсман А.А.* Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. М., 1967, с. 89-91.

10. *Бурлаков К.А.* Использование специальных товароведческих познаний на предварительном следствии, М., Издательство Саратовского университета, 1982, с. 13-14; *Шмонин А.В.* Понятие и содержание специальных познаний в уголовном процессе // <http://www.lawmix.ru/comm.php?id=6117> 14.07.2011:

11. *Соколовский З. М.* Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: Автореф. дис. д. ю. н. Харьков, 1968, с. 8.

12. *Корхунов Ю.Г.* Правовые основы применения научно-технических средств при расследовании преступлений, М., 1974, с. 17-18, *Егунов А.В.* Вопрос о правовых по делам о коррупционной направленности // Эксперт-криминалист N1, 2010, с. 13-18.

13. *Шиканов В.И.* Использование специальных познаний при расследовании убийств. Учебное пособие. Иркутск, 1976, с. 4-6.

14. *Ищенко П.П.* Специалист в следственных действиях. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты. М., 1990, с. 8.

15. *Зуйков Г.Г.* Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования // Криминалистическая экспертиза. N 1., М.,

1966, с. 113-114.

16. Ե.Ն. Ջոնսն առանձնացնում է դատական բժշկությունը, բժիմիան, ֆիզիկան, իսկ Գ.Ե. Մորգոլը ավելացնում է նաև մաթեմատիկան, բնագիտությունը, կենսաբանությունը, մանկավարժությունը:

17. *Ahmad Mousa Haysajne, Sami Hamdan AL.* Theoretical Approaches to Admitting Scientific Evidence in the Adversarial Legal System European Journal of Scientific Research, Vol.41 No.2 (2010), էջ 182-193; *Beecher-Monas E.* Evaluating Scientific Evidence: an Interdisciplinary Framework for Intellectual Due Process, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, p. 4-17.

18. *Frye v. United States*, 293 F. 10 13. (App D.C. 1923).

19. *Օսլոնթ.* հեղինակային խումբ:

20. *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, INC.* The U.S. Supreme Court, No. 92-102. Argued March 30, 1993 - Decided June 28, 1993.

21. *Kiely F.* Terrence. Forensic Evidence: Science and the Criminal Law. CRC Press, Florida, 2000, p. 12-14.

22. *Olsson J.* Forensic Linguistics: An Introduction to Language, Crime, and the Law, Published by Continuum International Publishing Group, London, 2004, p. 41-42.

23. Տարբեր իրավական համակարգի երկրներում դատական փորձաքննության և փորձագիտական եզրակացության առանձնահատկությունների մասին մասնրամասն տե՛ս սույն աշխատանքի հաջորդ գլխում:

24. ՀՀ քր. դատ. օր. 108-րդ հոդվածում շարադրված են այն դեպքերը, երբ որոշակի տեսակի փորձաքննության նշանակումն ու կատարումը պարտադիր է: Մասնավորապես, դատ նշված հոդվածի՝ քրեական գործով վարույթում ստորև նշված հանգամանքները կարող են հաստատվել միայն հետևյալ ապացույցները նախապես ստանալով և հետազոտելով՝

1) մահվան պատճառը և առողջությանը հասցված վնասի բնույթը և ծանրության աստիճանը՝ դատաբժշկական փորձագետի եզրակացությունը.

2) հոգեկան հիվանդության, ժամանակավոր հիվանդագին հոգեկան խանգարման, այլ հիվանդագին վիճակի կամ տկարամտության հետևանքով մեղադրյալի ունակ չլինելը դեպքի պահին գիտակցելու իր գործողությունների (անգործության) բնույթը և նշանակությունը, դրանց վնասակարությունը կամ ղեկավարելու դրանք՝ դատափոփոխական կամ դատափոփոխական փորձագետի եզրակացությունը.

3) վկայի կամ տուժողի ունակ չլինելը ճիշտ ընկալելու և վերարտադրելու քրեական գործով բացահայտման ենթակա հանգամանքները՝ դատափոփոխական փորձագետի եզրակացությունը.

4) գործի համար նշանակություն ունենալու դեպքում՝ տուժողի, կասկածյալի, մեղադրյալի որոշակի տարիքի հասնելը՝ տարիքի մասին փաստաթուղթը, իսկ դրա բացակայության դեպքում՝ դատաբժշկական և դատափոփոխական բնագավանների փորձագետների եզրակացությունները.

5) կասկածյալի և մեղադրյալի մոտ նախկին դատվածության առկայությունը և նրան որոշակի պատիժ նշանակելը՝ համապատասխան տեղեկանքը, իսկ հնարավորության դեպքում՝ նաև դատարանի դատավճի պատճենը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի վերը նշված հոդվածով սահմանված դեպքերից բացի, մնացած բոլոր դեպքերում փորձաքննություն նշանակելու անհրաժեշտությունն ու նպատակահարմարությունը որոշվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից:

25. *Сяхнова Т.В.* Судебные доказательства. М., 2000, с. 8.

ՊԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանություն
 2011 11 - 12 (148 - 149)
 ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Տիգրան ՍԱՐԳՍՅԱՆ
Իրավաբան

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԱՆՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՄ ԱՐԺԱՆԱԴԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎԱՍՏԱՅՆՈՂ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԵՎ ԴԱՏԺԻ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ (ԽԿԿ)

ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՐԳԸ, ԿԱՌՈՒՅՎԱԾԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ

Սույն հոդվածում կփորձենք հակիրճ կերպով ներկայացնել տեղեկություններ խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի վերաբերյալ: Կխտենք նրա ձևավորման կարգի, կառուցվածքի և գործառույթների մասին: Կփորձենք համապարփակ տեղեկատվություն տրամադրել Կոմիտեի գործունեության վերաբերյալ և բացահայտել վերջինիս դրական կողմերը:

Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեն (ԽԿԿ, այսուհետ՝ «Կոմիտե») ստեղծվել է Եվրոպայի խորհրդի 1987թ. համանուն կոնվենցիայի համաձայն (այսուհետև՝ «Կոնվենցիա»): Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն. «Խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման նպատակով ստեղծվում է Եվրոպական կոմիտե... Կոմիտեն այցելությունների միջոցով ուսումնասիրում է ազատագրված անձանց նկատմամբ վերաբերմունքը՝ անհրաժեշտության դեպքում խոշտանգումներից և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից նրանց պաշտպանությունը ուժեղացնելու նպատակով»:

Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի և պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեն հանդիսանում է խոշտանգումների դեմ պայքարի Կոմիտե՝ Եվրոպայի խորհրդի կազմում: Կոմիտեն ստեղծվել

է Եվրոպայի խորհրդի կողմից՝ «Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման» եվրոպական կոնվենցիայով սահմանված դրույթներով (կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել 1989թ.): Կոմիտեի ստեղծման հիմք է հանդիսացել նաև Մարդու իրավունքների մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը, որտեղ ասվում է. «Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի»:

Կոմիտեն հետաքննության մարմին չէ: Այն ազատագրված ենթարկված անձանց համար խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի այլ տեսակների կանխարգելման և դրանցից պաշտպանության գործուն մեխանիզմ է, որով լրացնում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի աշխատանքը:

Կոմիտեն իր կանխարգելիչ գործունեությունը հիմնականում իրականացնում է երկու տեսակի այցելությունների միջոցով՝ պարբերական և հատուկ (ad hoc): Պարբերական այցելությունները կատարվում են կանոնավոր կերպով, Կոնվենցիայի կողմեր հանդիսացող բոլոր երկրներում, իսկ հատուկ այցելությունները կազմակերպվում են ըստ անհրաժեշտության, երբ Կոմիտեի կարծիքով, այդ պետություններում դրանք անհրաժեշտ են՝ «կոնկրետ հանգամանքներից ելնելով»: Կոմիտեն նախօրոք պետք է տեղեկացնի շահագրգիռ պետությանը սպասվող այցի մասին, սակայն կարող է և չմանրամասնել փաստացի կատարելիք այցի ժամկետները, բացառությամբ անհապաղ այցելությունների դեպքերի: Կառավարության առարկություն-

ՆՈՑԵՍՏՐԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ներն այցելության վայրերի և ժամկետների մասին կարող են հիմնավոր լինել միայն այն դեպքերում, երբ շոշափվում են երկրի ազգային անվտանգության, հասարակական կարգի լուրջ խախտումների, անձի առողջական վիճակի կամ անհետաձգելի հարցաքննության խնդիրներ, որոնք վերաբերում են շարունակվող ծանր հանցագործությանը: Վերոնշյալ դեպքերում պետությունը պարտավոր է անհապաղ միջոցներ ձեռնարկել, որոնք թույլ կտան Կոմիտեին սեղմ ժամկետներում կատարել անարգել այցելություններ:

Կոմիտեի կազմած զեկույցները գաղտնի են և հրապարակվում են միայն՝ ըստ կառավարությունների ցանկության: Բայց կառավարությունների վրա քաղաքական ճնշումը սովորաբար ուժեղ է լինում զեկույցները հրապարակայնացնելու կապակցությամբ: Միայն բացառիկ դեպքերում է, երբ կառավարությունները հրաժարվում են զեկույցի հրապարակումից, և եթե Կոմիտեն ունենում է խոշտանգման դեպքերի ճշգրիտ ապացույցներ, այն կարող է միակողմանիորեն հրապարակել զեկույցը:

Եվրոպայի խորհրդի անդամ բոլոր 47 պետությունները, այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետությունը, վավերացրել են «Ժոշտանգումների կանխարգելման» կոնվենցիան:

Կոնվենցիային կից թիվ 1 արձանագրությունը նախատեսում է Եվրոպայի խորհրդի ոչ անդամ պետությունների՝ Կոնվենցիային անդամակցելու դրույթներ, որոնցից սակայն մինչ օրս չի օգտվել և ոչ մի պետություն:

Այս եվրոպական մոդելը 20-ամյա կիրառումից հետո ամրագրվել և ընդհանրացվել է Միացյալ ազգերի կազմակերպության կողմից՝ «Ժոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ մարդկային արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ» կոնվենցիային կից լրացուցիչ արձանագրության (OPCAT) միջոցով (2006 թվականին):

Կոմիտեն այցելում է ազատագրված վայրեր (օրինակ՝ բանտեր, անչափահասների համար նախատեսված կալանավայրեր, ոստիկանական բաժանմունքներ, ձերբակալված ներգաղթյալների կենտրոններ, հոգեբուժական հիմնարկներ, զորամասերի բան-

տախցեր և այլն), որպեսզի տեսնի, թե ինչպես են վերաբերվում ազատագրված անձանց, և անհրաժեշտության դեպքում պետություններին առաջարկում է կատարել բարեփոխումներ: Այցելություններն իրականացվում են պատվիրակություններով, որոնցում, որպես կանոն, ընդգրկվում են Կոմիտեի երկու կամ երեք անդամ՝ Կոմիտեի քարտուղարության անդամի, փորձագետների և թարգմանիչների ուղեկցությամբ՝ ըստ անհրաժեշտության: Այցելություն իրականացվող երկրի կողմից ընտրված անդամը սովորաբար տվյալ պատվիրակության կազմի մեջ չի ընդգրկվում:

Կոնվենցիայի համաձայն՝ այցելության ժամանակ Կոմիտեն օգտվում է լայն լիազորություններից, որոնցից են՝ համապատասխան պետության տարածք մուտք գործելու և առանց սահմանափակումների այնտեղ տեղաշարժվելու իրավունքը, որևէ ազատագրված վայր անսահմանափակ այցելությունը, ներառյալ՝ այդ վայրերում անսահմանափակ տեղաշարժվելու իրավունքը, մարդկանց ազատագրված վայրերի մասին լիարժեք տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը, ինչպես նաև պետության տրամադրության տակ եղած տեղեկություններից օգտվելու իրավունք, որոնք անհրաժեշտ են Կոմիտեին իր խնդիրներն իրագործելու համար:

Կոմիտեն նաև իրավասու է առանձին գրուցելու ազատագրված անձանց հետ և ազատորեն հաղորդակցվելու ցանկացած անձի հետ, ով Կոմիտեի ենթադրությամբ կարող է անհրաժեշտ տեղեկություն տրամադրել:

Այն առաջարկները, որոնք Կոմիտեն կարող է կազմել այցելության ժամանակ բացահայտված փաստերի հիման վրա, սովորաբար ընդգրկված են լինում պետությանն ուղարկված զեկույցում: Տվյալ զեկույցը ելակետ է պետության հետ շարունակական երկխոսության համար:

Կոմիտեն առաջնորդվում է երկու սկզբունքով՝ համագործակցության և գաղտնիության: Պետական մարմինների հետ համագործակցությունը Կոնվենցիայի հիմքն է, քանի որ դրա նպատակը ազատագրված անձանց պաշտպանությունն է, այլ ոչ թե պետություններին մեղադրելը:

Կոնվենցիայի համաձայն, եթե պետու-

թյունը չի համագործակցում Կոմիտեի հետ և հրաժարվում է ի կատար ածել նրա առաջարկները, Կոմիտեն կարող է, հնարավորություն տալով պետությանն արտահայտելու իր տեսակետները, անդամների ձայների 2/3 մեծամասնությամբ, որոշում ընդունել հրապարակային հայտարարություն կատարելու մասին:

2011թ. այս մեթոդին Կոմիտեն դիմել է արդեն վեց անգամ՝ կազմելով՝ երեք հայտարարություն Ռուսաստանի Դաշնության վերաբերյալ (բոլորը Չեչնիայի վերաբերյալ հայտարարություններ են), երկու հայտարարություն Թուրքիայի և մեկ՝ Հունաստանի վերաբերյալ:

Շատ դեպքերում պետությունն ինքն է պահանջում, որպեսզի Կոմիտեն հրապարակի իր զեկույցը կատարված առաջարկությունների հետ միասին: Բացի այդ, Կոմիտեն ամեն տարի ընդհանուր հաշվետվություն է կազմում իր գործունեության մասին, որը հրապարակվում է:

Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների համապատասխան մարմիններին արված մանրամասն առաջարկություններում Կոմիտեն մշակել է չափանիշների մի ամբողջ կարգ, որի համաձայն՝ կարող է գնահատական տրվել ազատագրված անձանց կալանքի տակ գտնվելու պայմաններին: Դրանք իրենց մեջ ներառում են այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են ոստիկանական բաժանմունքներում գտնվելիս բռնությունից պաշտպանվելու իրավական երաշխիքը, բանտերում պահման պայմանները և ռեժիմը, կալանավորված կամ դատապարտված ներգաղթյալների վերադարձի կանխումն այն երկրներ, որտեղ նրանց նկատմամբ սպառնում են կիրառել խոշտանգումներ և դաժան վերաբերմունք:

Օրինակ՝ Կոմիտեն հատուկ նշանակություն է տալիս ոստիկանության կողմից ձերբակալված անձանց երեք հիմնական իրավունքներին՝ ազատագրված անձանց ձերբակալության փաստի մասին, իր ընտրությամբ, երրորդ կողմին (ընտանիքի անդամ, ընկեր, հյուպատոսարան) տեղեկացնելու իրավունքը. փաստաբանի ծառայություններից օգտվելու իրավունքը և իր ընտրած բժշկի կողմից բժշկական հետազոտության իրա-

վունքը (բացի այն բժշկական հետազոտություններից, որ կատարել է ոստիկանության կողմից հրավիրված բժիշկը):¹ Կոմիտեի կարծիքով այս իրավունքները ազատագրված անձանց նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի հարցում իրավունքների պաշտպանության երեք հիմնարար երաշխիքներն են, և նրանք պետք է կիրառվեն ազատագրված անձանց առաջին իսկ պահից, անկախ նրանից, թե ինչպես է այն բնութագրվում՝ ըստ համապատասխան իրավական համակարգի (ձերբակալություն, կալանք և այլն):

Անդրադառնալով հարցաքննության գործընթացին՝ Կոմիտեն սահմանում է, որ պետք է գոյություն ունենան ստույգ կանոններ, թե ինչպես պետք է անցկացվեն հարցաքննությունները ոստիկանության կողմից: Կոմիտեն ոստիկանության կողմից անցկացվող հարցաքննությունների էլեկտրոնային գրանցումն իրավունքների պաշտպանության ևս մի օգտակար երաշխիք է համարում ձերբակալված անձանց հետ դաժան վերաբերմունքի դեմ:

Կոմիտեի անդամները տարբեր բնագավառների անկախ և անաչառ փորձագետներ են ինչպես իրավունքի, այնպես էլ բժշկության և իրավապահ ոլորտներից: Նրանք ընտրվում են Նախարարների խորհրդի կողմից, որը Եվրոպայի խորհրդում որոշումներ կայացնող մարմինն է՝ չորս տարի ժամկետով և կարող են նույն պաշտոնում վերընտրվել ոչ ավել, քան երկու անգամ: Յուրաքանչյուր անդամի թեկնածությունն առաջադրվում է մեկ անդամ պետության կողմից:

Հայաստանի Հանրապետությունը Եվրոպայի խորհրդի անդամ է դարձել 2001 թվականի հունվարի 25-ին, իսկ «Մարդկային արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման և խոշտանգումների մասին» եվրոպական կոնվենցիան վավերացրել է 2002թ. հոկտեմբերի 1-ին:

Վերոնշյալ ժամանակահատվածից ի վեր Հանձնաժողովի պատվիրակությունը Հայաստան է այցելել հինգ անգամ՝ 2002, 2004, 2006, 2008 և 2010 թվականներին: Պատվիրակությունն այցելել է ոստիկանական տարբեր բաժանմունքներ, ԱԱԾ մեկուսարան, արդարադատության նախարարության տարբեր

քրեակատարողական հիմնարկներ, առողջապահության նախարարության մի քանի բժշկական հաստատություններ, պաշտպանության նախարարության ենթակայության տակ գտնվող ռազմական ոստիկանության մի քանի մեկուսարաններ:

Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ Հանձնաժողովի վերջին զեկույցը հրապարակվել է 2011թ. օգոստոսի 11-ին:

Ձեկույցի մեջ Հանձնաժողովը նշել է մի շարք թերություններ, որոնք հիմնականում վերաբերում են ոստիկանության բաժանմունքներում առկա ժամանակավոր մեկուսարանների առանձին խցերի փոքր մակերեսներին, հիգիենայի պահպանման կանոններին, մյուս թերությունները վերաբերում են որոշ քրեակատարողական հիմնարկներում դատապարտյալների ոչ բավարար զբաղվածության խնդրին:

Սակայն Հանձնաժողովը նաև գոհունակությամբ նշել է բազմաթիվ քրեակատարողական հիմնարկներում առկա դրական փոփոխությունները, որոնք կատարված և շարունակական բարեփոխումների արդյունք են՝ որոշ մասը ՀՀ կառավարության նախաձեռնությամբ կատարված դրական փոփոխություններ, իսկ որոշներն էլ՝ Հանձնաժողովի առաջարկությունների հիման վրա կատարված բարեփոխումներ:

Խոսքը հիմնականում վերաբերում է դատապարտյալների խցերում կատարված դրական փոփոխություններին (խցերի վերա-

նորոգում, լուսավորության բավարար առկայություն, սանհանգույցների առկայություն), քրեակատարողական հիմնարկների աշխատակիցների՝ դատապարտյալների նկատմամբ առավել հարգալից վարքագծի դրսևորում, կարգ ու կանոնի ապահովում և այլն:

Հանձնաժողովի կատարած բոլոր նախորդ այցելությունները դրականորեն են ազդել ոստիկանական բաժանմունքների, արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկների, առողջապահության նախարարության բժշկական հաստատությունների և այլ նմանատիպ հիմնարկների գործունեության վրա:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ «Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման» եվրոպական կոնվենցիան և Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոնիտեն դրականորեն են ազդում ԵԽ անդամ պետություններում դատապարտված կամ ժամանակավոր անազատության մեջ գտնվող անձանց իրավունքների պաշտպանության, ինչպես նաև մեկուսարաններում և քրեակատարողական հիմնարկներում խոշտանգումների դեպքերի արդյունավետ կանխարգելման ոլորտներում:

1. Այս իրավունքը հետագայում վերածնակերպվել է հետևյալ կերպ. բժշկի ծառայություններից օգտվելու իրավունք, որն ընդգրկում է նաև ազատագրված անձի ցան-

կությամբ իր ընտրած բժշկի մոտ հետազոտման իրավունքը (ի լրումն ոստիկանական մարմինների կողմից հրավիրված բժշկի կատարած որևէ բժշկական հետազոտության):

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման» եվրոպական կոնվենցիա:
2. ԽԿԿ-ի վերջին զեկույցը Հայաստանի վերաբերյալ:
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք:
4. ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրք:
5. www.coe.int
6. *Лишин И.* “Международные механизмы защиты прав человека”, Москва.
7. *Моряков Д.* “Европейский комитет по предупреждению пыток и бесчеловечного или

- унижающего достоинство обращения или наказания, как международно-правовой механизм”, журнал “Бизнес в законе” 2007г.
8. *Селоверстов В.* “Уголовно-исполнительное право”, Москва, 2011г.
9. *Кашкин С.* “Право европейского союза, 2-е издание”, Москва, 2009г.
10. *Martyn Bond* “The Council of Europe and human rights” Strasbourg, 2010,
11. *Anette Faye Jacobsen* “Human rights monitoring: A field mission manual” Leiden 2008.
12. *Rod Morgan and Malcolm Evans* “Combating torture in Europe”, Strasbourg, 2001.

Artyom PETROSYAN

Docteur en droit

L'ORGANISATION DES NATIONS UNIES

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
2011 թ. 11 - 12 (148 - 149)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Ի. ՉԽԱՆՈՒԹՅԱՆ

100

Une organisation internationale est une réunion de personnes; représentant généralement des Etats qui exercent, au sein d'organes constitués d'une manière régulière et durable, certaines fonctions d'intéret international. Tel est le cas de l'Organisation des Nations Unies. Elle a été créée par la conférence internationale réunie à San Francisco, du 25 avril au 26 juin 1945. Le traité qui en forme le statut, et qui est appelé Charte des Nations Unies, a été signé le 26 juin 1945, et est entré en vigueur le 24 octobre 1945. Les principaux organes de l'Organisation ont été mis en place à Londres en janvier 1946, à la suite des travaux d'une Commission préparatoire qui s'est tenue dans cette ville. L'Organisation des Nations Unies est une des expressions principales de la structure prise par les relations internationales au XXe siècle. Dans les siècles antérieurs, les moyens essentiels des relations Internationales étaient les traités, les missions diplomatiques et les congrès. Ces derniers, meme s'ils étaient de longue durée, ne prétendaient cependant pas à la permanence. Seul le fédéralisme a donné un avant-gout de ce qu'allaient être les organisations internationales de notre époque. Le seul véritable antécédent de l'organisation des Nations Unies est la Société des Nations. Celle-ci, fondée à la conférence de la Paix le 28 avril 1919; sur la base de projets américains, et réglementée par un traité dit Pacte de la Société des Nations qui fait partie des traités de paix, fut composée à l'origine des Etats alliés et associés au cours de la guerre de 1914 et de certains Etats invités à accéder au Pacte. D'autres Etats pouvaient être admis à la suite d'un vote de l'Assemblée de la Société pris à la majorité des 2/3.¹ L'Organisation des Nations Unies, L'ONU, est un univers

complexe et en peu mythique ou se rencontrent les forces politique du monde entier. C'est une institution internationale unique en son genre par l'ampleur de la tache qui lui a été confiée. Touchant à tout les domaines de l'activité humaine, elle joue un rôle considérable dans la communauté internationale, malgré les moyens en hommes et en argent très modestes qui lui sont donnees. L'étude de l'Organisation des Nations Unies sera entreprise, dans le présent referat, autour de la distinction entre les moyens dont dispose l'organisation, et les fins qu'elle poursuit. Par analyse des moyens on entend ici la description d'ensemble de l'Organisation et de son mécanisme, c'est-à-dire sa composition, sa structure, son mode de fonctionnement et sa nature juridique. Par fins on entend le contenu des activités de l'Organisation, tel qu'il est déterminé dans la Charte d'abord, et ensuite dans les faits qui ont marqué la vie de l'Organisation depuis sa création. Cette distinction de base entre ce qu'est l'Organisation et ce qu'elle fait explique que cette étude soit divisée en deux parties qui sont les suivantes. La reconnaissance d'un nouvel État ou d'un nouveau gouvernement est un acte que seuls les autres États et gouvernements peuvent accomplir. Elle implique généralement l'instauration de relations diplomatiques. L'ONU n'étant ni un État, ni un gouvernement, elle n'est pas habilitée à reconnaître un État ou un gouvernement. En tant qu'association d'États indépendants, l'ONU peut admettre un nouvel État parmi ses Membres ou accréditer les représentants d'un nouveau gouvernement. Conformément à la Charte des Nations Unies, peuvent devenir Membres de l'ONU « tous [les] États pacifiques qui acceptent les obligations de la [...] Charte et, au jugement de l'Organisation, sont capables de les remplir».

C'est l'Assemblée générale, sur recommandation du Conseil de sécurité, qui décide d'admettre des États candidats à l'adhésion².

La procédure se déroule comme suit:

L'État présente une demande au Secrétaire général, accompagnée d'une lettre dans laquelle il déclare officiellement accepter les obligations de la Charte.

Le Conseil de sécurité examine sa demande. Toute recommandation en faveur de son admission doit faire l'objet d'un vote favorable de 9 des 15 membres du Conseil, dont celui de l'ensemble de ses cinq membres permanents (Chine, France, États-Unis d'Amérique, Fédération de Russie et Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord).

Si le Conseil recommande l'admission du candidat, sa recommandation est soumise à l'examen de l'Assemblée générale. Un vote favorable de l'Assemblée à la majorité des deux tiers est nécessaire pour admettre un nouvel État dans l'Organisation.

L'adhésion prend effet le jour où la résolution correspondante est adoptée.

À chaque session, l'Assemblée générale examine les pouvoirs de tous les représentants des États Membres participants. Au cours de cet examen, auquel procèdent habituellement en premier lieu les neuf membres de la Commission de vérification des pouvoirs, mais qui peut aussi avoir lieu à d'autres moments, il peut arriver que l'on se demande si tel ou tel représentant a été accrédité par le gouvernement en place. Cette question est finalement tranchée par l'Assemblée à l'issue d'un vote à la majorité. Dans le cas d'un changement normal de gouvernement, au terme d'une élection démocratique, par exemple, la question de l'accréditation d'un représentant de l'État concerné ne se pose pas.

1. Les caractères de l'Organisation des Nations Unies;

2. Les activités de l'Organisation des Nations Unies;

Les caractères de l'Organisation des Nations Unies

L'Organisation des Nations Unies est composée d'État. La plupart des États du monde en font actuellement partie. Ils figurent dans l'organisation par l'intermédiaire de personnes qui sont leurs représentants. Cependant, à côté des États, il y a aussi des fonctionnaires internationaux qui assurent, dans le Secrétariat, la permanence administrative de l'Organisation.

Participation des États à l'Organisation - Le fait que l'Organisation soit composée d'États ressort clairement de deux dispositions de la Charte visant les membres originaire et les membres admis: <<Sont membres originaires des Nations Unies les États>> (art 3); <<peuvent devenir membres des Nations Unies tous autres États pacifiques>> (art 4). Ce principe fondamental sur la composition générale de l'Organisation ne signifie pas nécessairement que tous les organes des Nations Unies soient eux-mêmes formés de représentants d'États, que la composition particulière de tel ou tel organe ne puisse être commandée par un autre principe de détermination. On peut dire que l'Organisation des Nations Unies est une organisation d'États dont les organes principaux sont, pour la plupart, composés de représentants d'États³.

La Charte établit une distinction entre membres originaires de l'Organisation et membres admis. Les membres originaires sont les États qui ont signé et ratifié la Charte après avoir participé à la Conférence de San Francisco, ou tout au moins signé la Déclaration des Nations Unies en 1942. Cette dernière alternative s'explique par le fait qu'il y a un État qui a souscrit à la Déclaration sans avoir souscrit à la Déclaration de 1942. Les membres admis sont les <<États pacifiques qui acceptent les obligations de la Charte et, au jugement de l'Organisation, sont capables de les remplir et disposés à le faire>>(art. 4§1). Ce <<jugement de l'Organisation>> est porté (art. 4§2) par l'Assemblée générale sur recommandation du Conseil de Sécurité. Pratiquement, les signataires de la Déclaration de 1942 furent au nombre de 47, les participants à la Conférence de San Francisco de 1945 furent au nombre de

50, les membres de l'Organisation en 1955 étaient 60. Ainsi, entre 1945 et 1955, en dix ans de fonctionnement des Nations Unies, 10 Etats seulement furent admis dans l'Organisation, un par an en moyenne. Cette moyenne suffit à souligner la difficulté pour les Etats d'entrer dans les Nations Unies. Il est aisé de faire observer que cette difficulté est peu compatible avec la vocation universelle de l'Organisation, qui aspire «à préserver les générations futures du fléau de la guerre» à «développer entre les nations des relations amicales» (art. 1, §2) et à «être un centre où s'harmonisent les efforts des nations» vers leurs fins communes (art. 1, §4).

Représentation des Etats dans l'Organisation - Les Etats sont représentés, dans les divers organes des Nations Unies, par des personnes qui sont déléguées par leurs gouvernements. Cette représentation est continue, en ce sens que les Etats membres qui font partie des organes des Nations Unies, selon les modalités propres à chaque organe, y sont, en principe, tous représentés chaque fois que cet organe fonctionne. Il y a d'autre part une représentation permanente des différents Etats membres auprès de l'Organisation: d'après la Charte (art. 28, §1) cette représentation permanente n'est obligatoire que pour les Etats membres du Conseil de Sécurité; mais comme tous les Etats membres du Conseil de Sécurité, pratiquement les Etats membres ont fini par constituer de véritables missions diplomatiques permanentes à New York, siège de l'Organisation⁴. L'organisation des Nations Unies demeure normalement étrangère aux méthodes juridiques et politiques selon lesquelles les Etats membres sont représentés. Et en général, il n'y a en effet pas de difficultés sur cette représentation. Il y a, il est vrai, au début de chaque session d'un organe, une commission dite «de vérification des pouvoirs», qui est chargée d'examiner les pouvoirs des représentants. Mais il s'agit là d'une formalité, dès lors qu'aucun doute ne s'élève sur la qualité même des personnes envoyées par les différents gouvernements.

Des difficultés apparaissent lorsque ce sont

non plus les délégués, mais les gouvernements eux-mêmes qui font l'objet d'une suspicion. Il peut se produire qu'à la suite d'un coup d'Etat ou d'une révolution un nouveau gouvernement apparaisse dans un Etat membre des Nations Unies, ou même que deux gouvernements prétendent représenter valablement le même Etat. Les Etats étrangers peuvent prendre des attitudes différentes à l'égard de ce ou ces gouvernements, et, d'après le Droit international positif, le choix de ces attitudes est libre. Il en résulte des difficultés dans les relations internationales, puisqu'un même gouvernement légitime par certains Etats étrangers pendant qu'il est ignoré par d'autres. La situation se complique à l'égard des Nations Unies, puisque dans les organes des Nations Unies peuvent figurer des Etats ayant pris des attitudes différentes à l'égard du ou des gouvernements d'un Etat dans lequel le changement révolutionnaire a posé le problème international de validité gouvernementale.

La représentation des Etats dans l'Organisation se fait par le moyen de personnes qui, considérées dans leur ensemble, constituent une **délégation**. Les missions permanentes qui sont installées à New York pour représenter les Etats auprès de l'Organisation, en particulier du Conseil de Sécurité, sont de véritables ambassades, composées généralement de diplomates professionnels. Il y a en outre des «délégations temporaires», composées avant tout d'hommes politiques, mais aussi de techniciens et de spécialistes, qui participent aux sessions d'organes tels que l'Assemblée générale et le Conseil économique et social. Les missions permanentes constituent un élément important de continuité et, par les contacts qu'elles peuvent avoir entre elles et avec le Secrétariat, sont un moyen de coopération durable, et contribuent à créer un milieu international en même temps qu'à maintenir, développer, ou à l'inverse détériorer la position morale du pays qu'elles représentent. Les délégations temporaires permettent de fournir l'expression exacte de la politique générale de chaque gouvernement dans les débats des Nations

Unies. **Structure de l'Organisation** - Considérée dans son ensemble, l'Organisation des Nations Unies comporte des organes principaux et des organes subsidiaires, expressions employées dans la Charte elle-même (art. 7). Les organes principaux sont ceux institués comme tels par la Charte. Les organes subsidiaires sont ceux qui sont créés à mesure que leur nécessité se révèle, et dans le cadre des compétences de l'organisation; ils sont en principe constitués par les organes principaux; mais ils pourraient l'être aussi soit par amendement de la Charte, soit par une convention internationale dont la décision serait acceptée par un organe principal. Ce sont des organes subsidiaires de l'Organisation, quel que soit leur mode de création. A côté des organes, principaux ou subsidiaires, des Nations Unies, il existe d'autre part des organisations ou organismes qui sont reliés à l'Organisation, sans pouvoir cependant être considérés comme en faisant partie. Etant donné toutefois l'importance pratique de certains d'entre eux (Les institutions spécialisées notamment), il convient d'en indiquer tout au moins les caractères essentiels. Il ne sera question ici que des organes principaux et des organismes reliés. Les organes principaux, qui sont énumérés dans l'article 7, et dont les chapitres subséquents de la Charte règlent le fonctionnement sont: l'Assemblée générale, le Conseil de Sécurité, le Conseil économique et social, le Conseil de Tutelle, la Cour internationale de justice et le Secrétariat. Chacun de ces organes remplit des fonctions particulières qui lui sont attribuées par la Charte.⁵

Les Organes principaux de L'ONU.
L'Assemblée générale- L'Assemblée générale se compose de tous les membres des Nations Unies, qui peuvent y avoir cinq représentants au plus, mais n'ont chacun qu'une voix dans les votes. L'Assemblée générale est le lieu où, chaque automne les ministres des affaires étrangères de presque tout les pays du monde et un grand nombre de chefs d'Etat et de gouvernement expriment à la tribune le point de vue de leur pays sur le rapport annuel qui leur est

présenté par le Secrétaire générale sur les grandes problèmes de l'actualité internationale et sur les activités de l'Organisation. C'est aussi le lieu où ils peuvent discuter entre eux en terrain neutre, loin des feux de la rampe des rencontres diplomatiques officielles. Le travail de l'Assemblée générale se déroule surtout au sein de sept grandes commissions spécialisées ouvertes aux représentants de tous les Etats membres; à la fin de la session, chacune présente à l'Assemblée son rapport d'activité et ses propositions de résolutions.⁶ Chaque jour, près de 3000 diplomates se réunissent au sein des commissions et de nombreux groupes de travail. Les facilities ainsi offertes par les Nations Unies pour la négociation internationale permanente-la diplomatie multilatérale-constituent l'une des fonctions les plus originales et les plus utiles de l'Organisation. Le Mandat de l'Assemblée générale est très vaste. Elle discute les questions relatives au maintien de la paix et de la sécurité internationale, à la coopération politique entre les Etats, au développement du droit international, aux droits de l'homme et à la coopération internationale dans les domaines économique, social et culturel ainsi que sur les situations d'urgence. Elle approuve le budget de l'Organisation. Elle élit les membres du Conseil de sécurité et du Conseil économique et social. Elle nomme le Secrétaire générale sur recommandation du Conseil de sécurité. Son ordre du jour est donc toujours très chargé: plus de 150 questions y sont inscrites chaque année.

Le Conseil de Sécurité - La Charte des Nations Unies a confié au Conseil de sécurité la responsabilité principale du maintien de la paix et de la sécurité internationale. C'est l'organe politique des Nations Unies le plus connu de grand public et le plus important. Il se compose de quinze membres, dont cinq membres permanents (Chine, Etats-Unis, Fédération de Russie, France et Royaume-Uni) et dix membres élus, par roulement entre les Etats membres pour une durée de deux ans. Son président change chaque mois par rotation entre tous les membres du Conseil. Les décisions du Conseil, appelées

resolutions, doivent être prises par neuf voix au moins, sur les quinze membres qui le composent et parmi lesquels doivent figurer les cinq membres permanents. Le Conseil de Sécurité a pour mandat principal d'examiner toute situation qui pourrait entraîner une menace pour la paix ou un conflit entre nations; de recommander les moyens de parvenir à un règlement pacifique de ce différend; d'inviter les membres à prendre des sanctions économiques pour prévenir une agression; et de prendre si besoin des mesures d'ordre militaire. Lorsqu'il est saisi d'une plainte concernant une situation qui menace la paix. Le Conseil de sécurité s'efforce toujours de rechercher un règlement pacifique du différend. Les Etats en conflit sont invités à prendre part sans droit de vote aux débats du Conseil, même s'ils n'en sont pas membres. Le Conseil peut enquêter lui-même et apporter sa médiation entre les parties. Ou encore prier le Secrétaire général d'offrir ses (Bons offices).⁷

Le Conseil économique et social - Le Conseil économique et social plus connu sous son abréviation, l'ECOSOC- joue un rôle central dans le débat sur les activités économiques et sociales de l'ONU, de ses organisations spécialisées qui-tous ensemble-constituent le << système >> des Nations Unies.

L'ECOSOC est appelé à examiner des rapports et à formuler des recommandations- des << résolutions >> sur les questions internationales dans les domaines économique, social, culturel, éducatif, sanitaire. Ces résolutions sont ensuite appelées à guider l'action des Etats membres et des organisations du système des Nations Unies. Dans la Charte le Conseil économique et social se composait de dix-huit membres de l'Organisation, élus par l'Assemblée générale à raison de six chaque année pour trois ans. Pratiquement, les cinq membres permanents du Conseil de Sécurité ont toujours été réélus jusqu'à présent; pour les autres, on applique le principe de la répartition géographique. Une des formes actuelles les plus importantes de cette coopération est l'assistance technique internationale, administration ayant

pour but l'aide économique des Nations Unies aux pays sous développés.

La Cour Internationale de justice - La Cour internationale de justice est le tribunal des Nations Unies. Elle est installée à la Haye (Hollande). Les Etats membres peuvent; s'ils le souhaitent soumettre à la Cour les différends d'ordre juridique qu'ils ont entre eux, ou lui demander des avis consultatifs sur toute questions juridique internationale. La Cour se compose de quinze magistrats, tous de nationalité différente, choisis pour leur compétence. Ils sont élus pour neuf ans par l'Assemblée générale de Conseil de Sécurité. Les membres des Nations Unies sont *ipso facto* parties au Statut de la Cour. Même sans qu'ils soient obligés, les Etats en conflit peuvent utiliser les services de la Cour s'ils sont d'accord pour le faire. Les jugements rendus par la Cour sont obligatoires pour les parties. Les avis consultatifs sont donnés par la Cour à la demande de certains organes internationaux: d'une part, l'Assemblée générale et le Conseil de Sécurité; d'autre part, un autre organe des Nations Unies ou une institution spécialisée à cet effet par l'Assemblée générale. Ce sont des opinions sur un point de droit dont les conclusions ne sont pas obligatoires.

Les activités de l'Organisation des Nations Unies - La simple énumération des organes des Nations Unies et de leurs fonctions essentielles montre que les activités prévues par la Charte sont multiples. L'histoire de l'Organisation, depuis sa création, est faite de développement de ces activités. Elle peuvent être groupées en quelques grandes catégories, d'après les buts assignés par ses fondateurs même à l'Organisation: le domaine de maintien de la paix, le domaine du progrès politique, le domaine du progrès économique et social, le domaine du progrès juridique. **Domaine du maintien de la paix** - La Charte a prévu, et l'Organisation des Nations Unies a étudié ce que la Charte appelle << les principes généraux de coopération pour le maintien de la paix et de la sécurité internationales >>. Et, d'autre part, l'organisation a eu, depuis 1946, à examiner un

certain nombre de cas concrets, dans lesquels ses fonctions en matière de sécurité se sont exercées, bien que certaines des plus importantes affaires mondiales aient été débattues en dehors des Nations Unies. Il y a une série de compétences, d'attributions et d'activités des Nations Unies qui représentent la somme des possibilités et des solutions constructives par lesquelles cette Organisation, qui n'est pas un super-Etat, qui ne dispose pas de moyens d'action comparables à ceux qui sont entre les mains des gouvernements, s'efforce de normaliser les relations internationales, d'introduire plus de justice, plus de respect du droit, de susciter plus d'aversion à l'égard des procédures de force, et de créer les conditions qui préparent ou sauvegardent le maintien de la paix: elles concernent, d'une part, le règlement pacifique des conflits et la lutte contre l'agression, d'autre part, le désarmement.

Principes généraux du règlement pacifique des conflits et de la lutte contre l'agression -

Pour que les Etats puissent renoncer à l'emploi de la force dans les relations internationales, ils doivent avoir à leur disposition des procédures pacifiques de règlement qui leur donnent les garanties de justice qu'ils sont en droit d'attendre comme contrepartie de la renonciation à la guerre. C'est là une condition des progrès du Droit international. La Charte a

posé (art.2, §3) le principe de l'obligation pour les Etats d'employer des modes de règlement pacifique. Mais, pas plus que le Pacte de la SDN, elle n'a eu pour but et pour effet de substituer aux procédés éprouvés de nouveaux moyens de droit; elle suppose que ses moyens subsistaient et conservaient leur valeur, et s'est orientée dans la voie des méthodes politiques: d'où les compétences du Conseil de Sécurité et de l'Assemblée générale dans le domaine du maintien de la paix. En particulier, les conflits juridiques doivent normalement être réglés par la Cour internationale de Justice. Il en résulte que le but essentiel de l'intervention du Conseil peut prendre une allure autoritaire; s'il n'y a pas menace actuelle contre la paix, mais si la prolongation d'un conflit entre Etats ou d'une situation internationale est susceptible de menacer la paix, le Conseil, dans son action, s'attache à découvrir des termes de règlement et à les proposer aux Etats, non pas pour rendre la justice et dire le droit, mais pour mettre fin à un conflit afin qu'il ne puisse devenir le germe d'une guerre future. Enfin dans le cas où il s'agit d'un conflit mineur, c'est-à-dire dont la prolongation elle-même ne saurait menacer la paix, le Conseil peut encore faire des recommandations aux parties, si elles-ci le demandent.⁸

1. L'organisation des Nations Unies, Charles Chaumont, N40, 351 mai 1994 France.
2. *Kelsen* The Law of the United Nations (1950 et 1955).
3. Documentation de la Conférence des Nations Unies de San Francisco (1946).
4. *Charvin* Les Organisations internationales (coll Données, Paris 1970).

5. L'organisation des Nations Unies, Charles Chaumont, N 40 351 mai 1994 France, p. 28-29.
6. Les Nations Unies, mars 1997 Paris, Jean Jacques Chevron et Emmanuel Soren, p.12-13.
7. Les Nations Unies, mars 1997 Paris, Jean Jacques Chevron et Emmanuel Soren, p.15-17.
8. *Friedman* De l'efficacité des institutions internationales, Colin Coll U 1970.

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԳԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱՋԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2011 թվականի հոկտեմբերի 14-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով Տիգրան Քոչարյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 02.06.2011 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Տիգրան Քոչարյանի հայցի ընդդեմ Աշոտ և Արթուր Քոչյանների՝ առողջությանը և գույքին պատճառված վնասը հատուցելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Տիգրան Քոչարյանը պահանջել է Աշոտ և Արթուր Քոչյաններից բռնագանձել 12.257.595 ՀՀ դրամ գումար՝ որպես առողջությանը և գույքին պատճառված վնասի հատուցում:

Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (դատավոր Ս. Ղազարյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 14.03.2011 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Աշոտ և Արթուր Քոչյաններից համապարտության կարգով հոգուտ Տիգրան Քոչարյանի բռնագանձվել է 8.411.799 ՀՀ դրամ՝ որպես առողջությանը և գույքին պատճառված վնասի հատուցում:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 02.06.2011 թվականի որոշմամբ Աշոտ և Արթուր Քոչյանների վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է, Դատարանի 14.03.2011 թվականի վճիռը մասնակիորեն՝ հայցապահանջի բավարարված մասով բեկանվել և մասնակիորեն փոփոխվել է՝ Տիգրան Քոչարյանի հայցն ընդդեմ Աշոտ Քոչյանի մերժվել է, մնացած մասով գործն ուղարկվել է նույն դատարան՝ նոր քննության:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Տիգրան Քոչարյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

1. Վերաքննիչ դատարանը չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածի 1-ին կետի երկրորդ պարբերությունը, որը պետք է կիրառեր, կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածի 1-ին կետի առաջին պարբերությունը, որը չպետք է կիրառեր, սխալ է մեկնաբանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1072-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը, սխալ մեկնաբանելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)
ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն
106

1072-րդ հոդվածը, անհիմն կերպով ընդլայնել է առավել վտանգի աղբյուր հանդիսացող օբյեկտների վերաբերյալ նշված հոդվածում տրված սահմանումը, որի համաձայն՝ տրանսպորտային միջոցները հանդիսանում են առավել վտանգի աղբյուր՝ անկախ դրանք մասնագիտական գործունեության հետ կապված շահագործվելու հանգամանքից: Առավել վտանգի աղբյուրի բնութագրման համար որպես չափանիշ մասնագիտական գործունեությունը չի կիրառվում:

Վերաքննիչ դատարանը, անտեսելով, որ վնասը պատճառվել է առավել վտանգի աղբյուրով, վնասի հատուցման պարտականությունը չի դրել վնաս չպատճառած անձի վրա:

2. Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը և 212-րդ հոդվածի 1-ին կետը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկով.

Վերաքննիչ դատարանի 22.04.2011 թվականի որոշմամբ վերաքննիչ բողոքը վերադարձվել է, իսկ կրկին ներկայացված վերաքննիչ բողոքի պատճենը Տիգրան Քոչարյանի ներկայացուցիչը չի ստացել: Բացի այդ, վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելու մասին որոշման մասին Տիգրան Քոչարյանի ներկայացուցիչը ծանուցվել է միայն 11.05.2011 թվականին այն դեպքում, երբ գործի քննությունը նշանակվել է 19.05.2011 թվականին:

Հետևաբար Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ չստանալով վերաքննիչ բողոքի պատճենը՝ Տիգրան Քոչարյանը գրկվել է դրա վերաբերյալ երկշաբաթյա ժամկետում պատասխան ուղարկելու իրավունքից:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է մասնակիորեն բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 02.06.2011 թվականի որոշումը՝ օրինական ուժ տալով Դատարանի 14.03.2011 թվականի վճռին՝ Աշոտ Քոչարյանից համապարտության կարգով հօգուտ Տիգրան Քոչարյանի բռնագանձում կատարելու մասով, մնացած մասով որոշումը թողնել անփոփոխ և գործն ուղարկել Դատարան՝ նոր քննության:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Երևանի Աջափնյակ և Դավթաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 18.12.2008 թվականի դատավճռով հաստատվել է, որ Արթուր Քոչարյանը կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարք՝ «ՎԱԶ-21011» մակնիշի 61OL569 պետհամարանիշի ավտոմեքենայով ընթացակախ թույլ է տվել «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջներին հակասող գործողություններ, որոնց արդյունքում վրաերթի է ենթարկել հետիոտներ Տիգրան Քոչարյանին և Կարեն Խաչատրյանին, որի հետևանքով անգուշությամբ Տիգրան Քոչարյանին պատճառել է ծանր վնաս՝ կյանքին վտանգ սպառնացող, իսկ Կարեն Խաչատրյանի առողջությանը՝ միջին ծանրության վնաս: Նշված դատավճռով Արթուր Քոչարյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով և դատապարտվել է ազատազրկման մեկ տարի ժամկետով՝ տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից երկու տարի ժամկետով գրկմամբ (հատոր 1-ին, գ.թ.13-14):

2) ավտոմեքենայի հետևանքով վնաս պատճառելու պահին «ՎԱԶ-21011» մակնիշի 61 OL 569 պետհամարանիշի ավտոմեքենան հաշվառված էր Աշոտ Քոչարյանի անվամբ (հատոր 1-ին, գ.թ.15):

Դատական պրակտիկա

4.Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Քննելով վճռաբեկ բողոքը վերը նշված հիմքերի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ՝

1. բողոքն առաջին հիմքով հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 10-րդ կետի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է վնասներ հատուցելով:

Նույն օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ անձը, ում իրավունքը խախտվել է, կարող է պահանջել իրեն պատճառված վնասների լրիվ հատուցում, եթե վնասների հատուցման ավելի պակաս չափ նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ վնասներ են իրավունքը խախտված անձի ծախսերը, որ նա կատարել է կամ պետք է կատարի խախտված իրավունքը վերականգնելու համար, նրա գույքի կորուստը կամ վնասվածքը (իրական վնաս), ինչպես նաև չստացված եկամուտները, որոնք այդ անձը կստանար քաղաքացիական շրջանառության սովորական պայմաններում, եթե նրա իրավունքը չխախտվեր (բաց թողնված օգուտ):

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ քաղաքացու անձին կամ գույքին, ինչպես նաև իրավաբանական անձի գույքին պատճառված վնասը լրիվ ծավալով ենթակա է հատուցման այն պատճառով, որ անձի կողմից: Վնասի հատուցման պարտականությունն օրենքով կարող է դրվել վնաս չպատճառած անձի վրա: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ վնաս պատճառած անձն ազատվում է այն հատուցելուց, եթե ապացուցում է, որ վնասն իր մեղքով չի պատճառվել:

Վերը նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ վնասի հատուցման համար պարտադիր պայման է պարտապահի ոչ օրինաչափ վարքագծի, վնասների, վնասների և ոչ օրինաչափ գործողության միջև պատճառահետևանքային կապի ու պարտապահի մեղքի միաժամանակյա առկայությունը (տես Նատալյա Հակոբյանն ընդդեմ Վարդան Հայրապետյանի՝ վնասի հատուցման պահանջի մասին, թիվ ՀՔԳ-3/0016/02/08 գործով Վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ քրեական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը պարտադիր է դատարանի համար միայն այն փաստերով, ըստ որոնց հաստատված են որոշակի գործողություններ և դրանք կատարած անձինք:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Երևանի Աջափնյակ և Դավթաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 18.12.2008 թվականի դատավճռով հաստատված է համարվել, որ Արթուր Քոսյանը, ընթանալով «ՎԱԶ-21011» մակնիշի 610L569 պետհամարանիշի ավտոմեքենայով, թույլ է տվել «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջներին հակասող գործողություններ, որի հետևանքով վրաերթի է ենթարկել նաև հետիոտն Տիգրան Քոչարյանին՝ դրա արդյունքում անգուշությամբ վերջինիս պատճառելով ծանր վնաս՝ կյանքին վտանգ սպառնացող: Նշված ավտոմեքենան վթարի պահին հաշվառված էր Աշոտ Քոսյանի անվամբ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1072-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ իրավաբանական անձինք և քաղաքացիները, որոնց գործունեությունը կապված է շրջապատի համար առավել վտանգի աղբյուրի հետ (տրանսպորտային միջոցների, մեխանիզմների, բարձր լարվածության էներգիայի, ստոմային էներգիայի, պայթուցիկ նյութերի, ուժեղ ներգործող թույների և այլնի օգտագործում, շինարարական և դրա հետ կապված այլ գործունեության իրականացում), պարտավոր են հատուցել առավել

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵՍԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
108

վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասը, եթե չեն ապացուցում, որ վնասը ծագել է անհաղթահարելի ուժի կամ տուժողի դիտավորության հետևանքով: Առավել վտանգի աղբյուրի սեփականատիրոջը դատարանը կարող է նաև լրիվ կամ մասնակիորեն ազատել պատասխանատվությունից՝ նույն օրենսգրքի 1076-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով: Վնաս հատուցելու պարտականությունը դրվում է առավել վտանգի աղբյուրը սեփականության իրավունքով կամ այլ օրինական հիմքով (վարձակալության իրավունք, լիազորագրով տրանսպորտային միջոցները վարելու իրավունք և այլն) տիրապետող իրավաբանական անձի կամ քաղաքացու վրա:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ առավել վտանգի աղբյուրի սեփականատերը պատասխանատվություն չի կրում այդ աղբյուրի պատճառած վնասի համար, եթե ապացուցում է, որ աղբյուրը դուրս է եկել իր տիրապետումից այլ անձանց ապօրինի գործողությունների հետևանքով:

Վերաքննիչ դատարանը, մեկնաբանելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1072-րդ հոդվածը, գտել է, որ «իրավաբանական անձինք և քաղաքացիները, որոնց գործունեությունը կապված է շրջապատի համար առավել վտանգի աղբյուրի հետ» արտահայտությունը մեկնաբանելիս և դրա իրական իմաստն ըմբռնելու համար պետք է հիմք ընդունել հետևյալ չափանիշները՝

1. իրավաբանական անձանց և քաղաքացիների գործունեությունը, որը կապված է շրջապատի համար առավել վտանգի աղբյուրի հետ, պետք է լինի մասնագիտական գործունեություն (իրավաբանական անձի պարագայում բխի դրա կանոնադրությամբ ամրագրված նպատակներից):

2. իրավաբանական անձանց և քաղաքացիների գործունեությունը պետք է ուղղված լինի շրջապատի համար առավել վտանգի աղբյուրի շահագործմանը:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանը, Աշոտ և Արթուր Քոսյանների վերաքննիչ բողոքը բավարարելիս՝ պատճառաբանելով, որ «Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 18.12.2008 թվականի թիվ ԵԱԴԴ/0028/01/08 վճռով Տիգրան Քոչարյանի առողջությանը ծանր, կյանքին վտանգ սպառնացող վնաս պատճառելու մեջ մեղավոր է ճանաչվել պատասխանողներից Արթուր Քոսյանը», «տվյալ գործով պատասխանատվությունը պետք է սահմանել՝ ելնելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին պարբերության տրամաբանությունից, ըստ որի՝ քաղաքացու անձին կամ գույքին, ինչպես նաև իրավաբանական անձի գույքին պատճառված վնասը լրիվ ծավալով ենթակա է հատուցման այն պատճառած անձի կողմից», արձանագրել է, որ «տվյալ պարագայում պատասխանողներից Աշոտ Քոսյանը չի համարվում պատշաճ պատասխանող՝ համապարտ պարտապան և նրա մասով հայցապահանջը ենթակա է մերժման»:

Վճռաբեկ դատարանը, ելնելով վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների հետ կապված օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման նպատակից, անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ Վերաքննիչ դատարանի նշված մեկնաբանություններին և դրանց համապատասխանությանը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի վերոնշյալ դրույթների տրամաբանությանը:

1. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «իրավաբանական անձինք և քաղաքացիները, որոնց գործունեությունը կապված է շրջապատի համար առավել վտանգի աղբյուրի հետ» օրենսդրական ձևակերպումը պետք է մեկնաբանել նշված հոդվածի ամբողջ իրավակարգավորման և ձևակերպման համատեքստում՝ մասնավորապես հաշվի առնելով, որ նույն հոդվածում օրենսդիրը բացահայտում է, թե ինչպես է դրսևորվում տրանսպորտային միջոցների հետ կապված քաղաքացիների գործունեությունը: Որպես այդպիսին համարվում է տրանսպորտային միջոցի օգտագործումը:

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրն այս դեպքում նկատի է ունեցել ցանկացած գործունեություն, որը վնաս պատճառելու առավել վտանգ է ներկայացնում այն հիմնավորմամբ, որ մարդն ի վիճակի չէ ամբողջական, լիակատար վերահսկողություն իրականացնել նմանատիպ գործունեության նկատմամբ: Ընդ որում, այդ գործունեությունը կապված է նյութական աշխարհի որոշակի օբյեկտների օգտագործման, շահագործման հետ, որոնք շրջապատի համար մեծ վտանգավորություն են ներկայացնում:

Հիմք ընդունելով վերոնշյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ օրենսդիրը «գործունեությունը կապված է շրջապատի համար առավել վտանգի աղբյուրի հետ» ձևակերպմամբ նկատի չի ունեցել միայն տվյալ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի մասնագիտական գործունեությունը: «Գործունեություն» եզրույթն օգտագործվել է սովորական իմաստով, և «գործունեություն» ասելով՝ օրենսդիրը նկատի է ունեցել ոչ թե անձի մասնագիտական գործունեությունը, այլ ցանկացած գործունեություն՝ անկախ դրա մասնագիտական կամ ոչ մասնագիտական լինելու հանգամանքից, այլապես դա կհակասեր հողվածի (առավել վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասի ինստիտուտի) էությանն ու տրամաբանությանը:

Ավելին, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ հողվածի իմաստով «գործունեությունը» կարող է դրսևորվել անձի թե՛ մեկանգամյա, թե՛ բազմակի գործողության կատարմամբ կամ անգործության դրսևորմամբ, իսկ «գործունեությունը» առավել վտանգի աղբյուրի օգտագործման, պահպանման, փոխադրման, շահագործման հետ կապված գործողությունների ամբողջությունն է, համախումբը:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1072-րդ հոդվածի կիրառման համար անհրաժեշտ է հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայությունը՝

1. այն պետք է լինի ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի գործունեություն:

2. գործունեությունը պետք է կապված լինի ցանկացած օբյեկտի հետ, որը շրջապատի համար առավել վտանգ է ներկայացնում:

3. գործունեությունը պետք է կապված լինի օբյեկտի (առավել վտանգի աղբյուրի) օգտագործման, պահպանման, փոխադրման, շահագործման և այլնի հետ ինչպես մասնագիտական, այնպես էլ ոչ մասնագիտական գործունեության շրջանակներում:

2. Անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի այն պատճառաբանությանը, որ Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 18.12.2008 թվականի թիվ ԵԱԴԴ/0028/01/08 վճռով Տիգրան Քոչարյանի առողջությանը ծանր, կյանքին վտանգ սպառնացող վնաս պատճառելու մեջ մեղավոր է ճանաչվել պատասխանողներից Արթուր Քոսյանը, ուստի տվյալ պարագայում պատասխանողներից Աշոտ Քոսյանը չի համարվում պատշաճ պատասխանող՝ համապարտ պարտապան, և նրա մասով հայցապահանջը ենթակա է մերժման, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ տրանսպորտային միջոցով վնաս պատճառելիս այդ միջոցի սեփականատերը միայն այն դեպքում պատասխանատվություն չի կրում այդ աղբյուրի պատճառած վնասի համար, երբ ապացուցում է, որ

1. առավել վտանգի աղբյուրն օրինական հիմքով (վարձակալության իրավունք, լիազորագրով տրանսպորտային միջոցները վարելու իրավունք և այլն) փոխանցվել է այլ անձի տիրապետմանը, կամ

2. առավել վտանգի աղբյուրը դուրս է եկել իր տիրապետումից այլ անձանց ապօրինի գործողությունների հետևանքով, և միայն այդ դեպքում է, որ տրանսպորտային միջոցի պատճառած վնասի համար պատասխանատվությունը կրում են տրանսպորտային միջոցն ապօրինի տիրապետած անձինք:

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
110

Դատական պրակտիկա

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, վերը նշված պատճառաբանություններով մասնակի բեկանելով և փոփոխելով Դատարանի 14.03.2011 թվականի վճիռը, անտեսել է, որ սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Աշոտ Քոսյանը չի վկայակոչել և չի ապացուցել այն փաստը, որ վերը նշված տրանսպորտային միջոցն օրինական հիմքով գտնվել է Արթուր Քոսյանի տիրապետման տակ, կամ նշված տրանսպորտային միջոցով Տիգրան Քոչարյանին վնաս պատճառելիս այդ միջոցն իր տիրապետումից դուրս է եկել Արթուր Քոսյանի ապօրինի գործողությունների հետևանքով: Այսինքն՝ բացակայել է Աշոտ Քոսյանին՝ որպես առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջը, պատասխանատվությունից ազատելու ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1072-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքը:

Վերաքննիչ դատարանի կողմից Աշոտ Քոսյանին պատասխանատվությունից ազատելն այն հիմքով, որ վերը նշված դատավճռով մեղավոր է ճանաչվել միայն Արթուր Քոսյանը, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է անհիմն, քանի որ սույն գործի փաստերի համաձայն՝ առկա են Աշոտ Քոսյանին պատասխանատվության ենթարկելու բավարար հիմքեր՝ վերը նշված ավտոմեքենայի սեփականատերն Աշոտ Քոսյանն է, և սույն գործով ապացուցված չէ վերջինիս պատասխանատվությունից ազատելու ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1072-րդ հոդվածով նախատեսված վերը նշված հիմքերը:

2) Վճռաբեկ բողոքի առաջին հիմքը հիմնավոր լինելու պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը վճռաբեկ բողոքի երկրորդ հիմքին չի անդրադառնում:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի առաջին հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը մասնակի բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-2412-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 02.06.2011 թվականի որոշման՝ Տիգրան Քոչարյանի հայցն ընդդեմ Աշոտ Քոսյանի մերժելու մասը և այդ մասով գործն ուղարկել Երևանի Արարկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության: Որոշումը մնացած մասով թողնել օրինական ուժի մեջ:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱԶ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2011 թվականի հոկտեմբերի 14-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով Երևանի քաղաքապետի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 18.02.2011 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Երևանի քաղաքապետի (այսուհետ՝ Քաղաքապետ) հայցի ընդդեմ Գոհար Արամյանի, երրորդ անձ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Մարաշ տարածքային ստորաբաժանման (այսուհետ՝ Կադաստր)՝ հողամասի վարձակալության պայմանագիրը լուծելու և որպես դրա հետևանք գույքի նկատմամբ իրավունքի պետական գրանցամատյանում կատարված սեփականության և վարձակալության իրավունքների գրառումները չեղյալ համարելու պահանջների մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական մախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Քաղաքապետը պահանջել է լուծել 29.06.2004 թվականին կնքված հողամասի վարձակալության թիվ 23/35/-436 պայմանագիրը (այսուհետ՝ Պայմանագիր) և որպես դրա հետևանք չեղյալ համարել 14.09.2004 թվականին Գոհար Արամյանի անվամբ գույքի նկատմամբ իրավունքի պետական գրանցամատյանում կատարված սեփականության և վարձակալության իրավունքների գրառումները:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (դատավոր Ռ. Ներսիսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 14.10.2010 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 18.02.2011 թվականի որոշմամբ Քաղաքապետի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 14.10.2010 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Քաղաքապետը:
Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Գոհար Արամյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

1) Վերաքննիչ դատարանը չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 612-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, 624-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, որոնք պետք է կիրառեր:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Պայմանագրի ժամկետի ավարտից՝ 29.06.2009 թվականից հետո վարձակալված գույքից օգտվելու հիմքով Պայմանագիրը վերսկսվել է նույն պայմաններով անորոշ ժամկետով, և նման պայմանագրի դեպքում կողմերից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ հրաժարվելու

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)
ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն
112

վարձակալության պայմանագրից՝ անշարժ գույքի վարձակալության դեպքում այդ մասին մյուս կողմին երեք ամիս առաջ տեղեկացնելով, որը և Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի անշարժ գույքի կառավարման վարչության պետը կատարել է՝ 24.07.2009 թվականին այդ մասին տեղեկացրել է Գոհար Արամյանին: Մինչդեռ Գոհար Արամյանը ձեռնպահ է մնացել պայմանագիրը լուծելու գործընթացից:

2) Վերաքննիչ դատարանը չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 279-րդ հոդվածի 1-ին կետը, որը պետք է կիրառեր և կիրառել է նույն հոդվածի 2-րդ կետը, որը չպետք է կիրառեր:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ Գոհար Արամյանը ոչ թե ոչնչացրել է իր սեփականությունը, այլ ձեռնարկել է Պայմանագրից բխող շինարարական աշխատանքներ, անհիմն է, քանի որ Երևանի Կենտրոն վարչական շրջանի դեկավարի 30.06.2009 թվականի գրության համաձայն՝ Գոհար Արամյանը սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող 75,4 քմ մակերեսով հարթակը քանդել է և փոս է փորել առանց համապատասխան թույլտվության՝ դրանով իսկ խախտելով նշված պայմանագրով նախատեսված հողամասի օգտագործման նպատակը և պայմանները: Բացի այդ, նշված շինարարական աշխատանքների կատարումը հնարավոր էր բացառապես համապատասխան քաղաքաշինական փաստաթղթերի առկայության պայմաններում:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Գոհար Արամյանին տրված անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականի համաձայն՝ նրա սեփականությունն է հանդիսանում բացառապես հարթակը, որը ոչնչացվելու հիմքով այլևս գոյություն չունի: Նման պայմաններում ենթակա էր կիրառման ոչ թե ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 279-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, այլ նույն հոդվածի 1-ին կետը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 18.02.2011 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը բավարարել:

2.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Վերաքննիչ դատարանը նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերը սխալ չի կիրառել:

Տվյալ դեպքում Գոհար Արամյանն օգտվել է վարձակալության պայմանագրի 4.1 և 4.2 կետերում նախատեսված իրավունքներից, պայմանագրի պայմանները չեն խախտվել, պայմանագրով կողմերը հողամասի օգտագործման նկատմամբ սահմանափակումներ չեն սահմանել: Գոհար Արամյանը ոչ թե ոչնչացրել է իր սեփականությունը, այլ ձեռնարկել է կապիտալ շինարարական աշխատանքներ: Հետևաբար, Վերաքննիչ դատարանը որոշմամբ ճիշտ է արտահայտել իր պատճառաբանությունները՝ մերժելով հայցվորի վերաքննիչ բողոքը:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Քաղաքապետի 18.05.2004 թվականի «Երևան քաղաքում ինքնակամ կառուցված շենքերի և շինությունների կարգավիճակի մասին» թիվ 871-Ա որոշման և այդ որոշման թիվ 1 հավելվածի (հ/հ 176) համաձայն՝ Երևանի Չարենցի փողոցի թիվ 4 շենքին կից 75,4 քմ մակերեսով ինքնակամ կառուցված հարթակի նկատմամբ ճանաչվել է Քրիստինե Խաչիկօղլյանի սեփականության իրավունքը, իսկ զբաղեցրած հողատարածքը տրամադրվել է վարձակալության 5 տարի ժամկետով (հ.1-ին, գ.թ. 11-13).

Դատական պրակտիկա

2) Հայաստանի Հանրապետության՝ ի դեմս Երևանի քաղաքապետ Ե. Ջախարյանի (մի կողմից) և Քրիստինե Խաչիկոյլյանի (մյուս կողմից) միջև 29.06.2004 թվականին կնքվել է Պայմանագիր, որի համաձայն՝ համապատասխան վճարի դիմաց Քրիստինե Խաչիկոյլյանի ժամանակավոր՝ մինչև 18.05.2009 թվականը, տիրապետմանն ու օգտագործմանն է հանձնվել Երևանի Չարենցի փողոցի թիվ 4 շենքին կից վայրում գտնվող 75,4 քմ մակերեսով հողամասը՝ որպես հարթակի զբաղեցրած հողատարածք: Նշված պայմանագիրը ենթարկվել է նոտարական վավերացման (հ. 1-ին, գ.թ.7-10):

3) Քրիստինե Խաչիկոյլյանի սեփականության իրավունքը 75,4 քմ հարթակի և վարձակալության իրավունքը 75,4 քմ հողամասի նկատմամբ գրանցվել է Կադաստրում, որի վերաբերյալ նրան 20.07.2004 թվականին տրվել է անշարժ գույքի սեփականության (օգտագործման) իրավունքի գրանցման վկայական (հ. 2-րդ, գ.թ.11-13):

4) Քրիստինե Խաչիկոյլյանի (մի կողմից) և Գոհար Արամյանի (մյուս կողմից) միջև 17.08.2004 թվականին կնքվել է անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագիր, որի համաձայն՝ Քրիստինե Խաչիկոյլյանը որոշակի գնի դիմաց Գոհար Արամյանի սեփականությանն է հանձնել վերը նշված հարթակը: Նշված պայմանագիրը ենթարկվել է նոտարական վավերացման: Գոհար Արամյանի սեփականության իրավունքը 75,4 քմ հարթակի և վարձակալության իրավունքը 75,4 քմ հողամասի նկատմամբ գրանցվել է Կադաստրում, որի վերաբերյալ նրան 14.09.2004 թվականին տրվել է անշարժ գույքի սեփականության (օգտագործման) իրավունքի գրանցման վկայական (հ. 1-ին, գ.թ.34-36):

5) Պայմանագրի ժամկետի ավարտից՝ 18.05.2009 թվականից հետո վարձատուն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը՝ ի դեմս Երևանի քաղաքապետի, չի առարկել Գոհար Արամյանի կողմից վարձակալված գույքի օգտագործման շարունակմանը:

6) Պայմանագրի ժամկետն ավարտվել է 18.05.2009 թվականին, և կողմերը չեն երկարացրել պայմանագրի գործողության ժամկետը:

7) Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի անշարժ գույքի կառավարման վարչության պետը 24.07.2009 թվականի գրությամբ Գոհար Արամյանին տեղեկացրել է Պայմանագիրը լուծված համարելու մասին (հ. 1-ին, գ.թ.17): Նշված փաստը Գոհար Արամյանը չի վիճարկել:

8) Պայմանագրի 22.3 կետով նախատեսված է, որ Պայմանագիրը կարող է վարձատուի կողմից միակողմանի վաղաժամկետ լուծվել Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված հիմքերով կամ Պայմանագրի խախտումների դեպքում:

9) Գոհար Արամյանը չի առարկել իր կողմից սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող հարթակը քանդելու փաստի դեմ:

4.Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ

1. վճռաբեկ բողոքն առաջին հիմքով հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 624-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե պայմանագրի ժամկետի ավարտից հետո վարձակալը, վարձատուի առարկությունների բացակայությամբ, շարունակում է օգտվել գույքից, պայմանագիրը ճանաչվում է վերսկսված՝ նույն պայմաններով անորոշ ժամկետով (հոդված 612):

Նշված հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ վարձակալության պայմանագրի ժամկետն ավարտվելուց հետո այն նույն պայմաններով անորոշ ժամկետով վերսկսված ճանաչելու համար անհրաժեշտ է երկու պարտադիր պայմանների միաժամա-

նակյա առկայությունը, այն է՝ վարձակալած գույքից վարձակալի կողմից օգտվել շարունակելը վարձակալության պայմանագրի ժամկետի ավարտից հետո և այդ ընթացքում այդ գույքից օգտվելու վերաբերյալ վարձատուի առարկությունների բացակայությունը:

Նույն օրենսգրքի 612-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե վարձակալության ժամկետը պայմանագրում որոշված չէ, ապա վարձակալության պայմանագիրը կնքված է համարվում անորոշ ժամկետով: Այդ դեպքում կողմերից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ հրաժարվելու վարձակալության պայմանագրից՝ այդ մասին մյուս կողմին մեկ ամիս առաջ, իսկ անշարժ գույքի վարձակալության դեպքում՝ երեք ամիս առաջ տեղեկացնելով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Նշված հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ անորոշ ժամկետով կնքված անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագրի դեպքում պայմանագրի կողմերն իրավունք ունեն ցանկացած ժամանակ հրաժարվելու այդ պայմանագրից՝ այդ մասին մյուս կողմին երեք ամիս առաջ տեղեկացնելով:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Պայմանագրի ժամկետի ավարտից՝ 18.05.2009 թվականից հետո Հայաստանի Հանրապետությունը չի առարկել Գոհար Արամյանի կողմից վարձակալված գույքից օգտվել շարունակելուն, և միայն 24.07.2009 թվականի գրությամբ է Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի անշարժ գույքի կառավարման վարչության պետը Գոհար Արամյանին տեղեկացրել Պայմանագիրը լուծված համարելու մասին:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Պայմանագրի ժամկետի ավարտից հետո այն վերսկսվել է՝ նույն պայմաններով անորոշ ժամկետով, իսկ Հայաստանի Հանրապետությունը, օգտվելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 612-րդ հոդվածի 2-րդ կետով իրեն վերապահված իրավունքից, հրաժարվել է Պայմանագրից՝ այդ մասին նույն կետում նշված ժամկետում տեղեկացնելով Գոհար Արամյանին:

Հիմք ընդունելով վերոնշյալ հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Քաղաքապետի վճռաբեկ բողոքի առաջին հիմքը Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 612-րդ հոդվածի 2-րդ կետը և 624-րդ հոդվածի 2-րդ կետը չկիրառելու մասին հիմնավոր է:

2) բողոքը երկրորդ հիմքով հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը յուրաքանչյուր ապացույց գնահատում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտության վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ այս կամ այն հանգամանքի առկայության կամ բացակայության մասին դատարանի եզրակացությունը պետք է լինի գործով ձեռք բերված ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման տրամաբանական հետևությունը՝ հաշվի առնելով դրանց համակցությունը և փոխադարձ կապը, կիրառման ենթակա իրավունքը և ներքին համոզմունքը (տես ըստ «Գլենդել Հիլզ» ՓԲԸ-ի դիմումի՝ Երևանի քաղաքացիական դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած 31.10.2008 թվականի վճիռը պարզաբանելու պահանջի մասին թիվ ԵՄԳ/0134/02/08 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 12.03.2010 թվականի որոշումը):

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 279-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ սեփականության իրավունքը դադարում է սեփականատիրոջ կողմից իր գույքն օտարելու, սեփականության իրավունքից հրաժարվելու, գույքը ոչնչացնելու և գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի կորստի՝ օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՎԵՍՏԻՄԵՆՏԱԿԱՆ
ԲՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
2011 11 - 12 (148 - 149)

Դատական պրակտիկա

Նշված հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը դադարում է նաև այն դեպքում, երբ այդ գույքի սեփականատերը ոչնչացնում է այն:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Գոհար Արամյանը քանդելու միջոցով ամբողջությամբ ոչնչացրել է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող՝ 14.09.2004 թվականին իրեն տրված անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականում նշված 75,4 քմ հարթակը:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նշված գույքը ոչնչացվելու հետևանքով դրա նկատմամբ դադարել է Գոհար Արամյանի սեփականության իրավունքը:

Սինչդեռ, Վերաքննիչ դատարանը, անտեսելով նշված հանգամանքը, Գոհար Արամյանի կողմից իր գույքի ոչնչացումը դիտել է որպես կապիտալ շինարարության հետ կապված աշխատանքների իրականացում՝ նշելով, որ «վարձակալն օգտվել է հողամասի վարձակալության պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքներից՝ իրականացնելով կապիտալ շինարարություն և չի խախտել պայմանագրի պայմանները, քանի որ պայմանագրով կողմերը չեն սահմանել հողամասի օգտագործման նկատմամբ սահմանափակումներ: Նշված հանգամանքը հաստատվում է նաև սույն գործում առկա առևտրի սրահի էսքիզային առաջարկով, որը փաստում է, որ Գոհար Արամյանը ոչ թե ոչնչացրել է իր սեփականությունը, այլ ձեռնարկել է կապիտալ շինարարական աշխատանքներ»:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործի վարույթը 14.09.2004 թվականին Գոհար Արամյանի անվամբ գույքի նկատմամբ իրավունքի պետական գրանցամատյանում կատարված սեփականության իրավունքի գրառումը չեղյալ համարելու պահանջի մասով ենթակա է կարճաժամ հետևյալ պատճառաբանությամբ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը կարճում է գործի վարույթը, եթե վեճը ենթակա չէ դատարանում քննության:

Սույն գործով Քաղաքապետը պահանջել է չեղյալ համարել 14.09.2004 թվականին Գոհար Արամյանի անվամբ գույքի նկատմամբ իրավունքի պետական գրանցամատյանում կատարված սեփականության իրավունքի գրառումը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ գույքի նկատմամբ իրավունքների գրանցման, դադարեցման, չեղյալ ճանաչելու հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքով, իսկ նշված օրենքը սեփականության իրավունքի գրառումը չեղյալ հայտարարելու իրավական հնարավորություն չի նախատեսում: Նույն օրենքի 33-րդ հոդվածը նախատեսում է միայն անշարժ գույքի վարձակալության իրավունքի պետական գրանցման և անշարժ գույքի վարձակալության իրավունքի գրանցման վկայականը չեղյալ հայտարարելու իրավական հնարավորություն:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատարանն իրավասու չէ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի գրառումը չեղյալ համարել, հետևաբար նման պահանջը ենթակա չէ դատարանում քննության:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի նշված հիմքերի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն քաղաքացիական գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին կետի 4-րդ ենթակետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դա-

տական ակտը փոփոխելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված՝ անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար, գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում, Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Գատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-2412-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 18.02.2011 թվականի որոշումը և այն փոփոխել. Երևանի քաղաքապետի հայցը բավարարել մասնակիորեն՝ լուծել Հայաստանի Հանրապետության՝ ի դեմս Երևանի քաղաքապետ Ե.Ջախարյանի (մի կողմից) և Քրիստինե Խաչիկոյլյանի (մյուս կողմից) միջև 29.06.2004 թվականին կնքված հողամասի վարձակալության մասին թիվ 23/35/-436 պայմանագիրը և որպես դրա հետևանք չեղյալ համարել Հայաստանի Հանրապետության՝ ի դեմս Երևանի քաղաքապետ Ե.Ջախարյանի (մի կողմից) ու Քրիստինե Խաչիկոյլյանի (մյուս կողմից) միջև 29.06.2004 թվականին կնքված հողամասի վարձակալության թիվ 23/35/-436 պայմանագրից բխող՝ 75,4 քմ հողամասի նկատմամբ Գոհար Արամյանի անվամբ կատարված վարձակալության իրավունքի վերաբերյալ գրառումը:

2. Գործի վարույթը՝ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Մարաշ տարածքային ստորաբաժանման գրանցամատյանում Քրիստինե Խաչիկոյլյանի (մի կողմից) և Գոհար Արամյանի (մյուս կողմից) միջև 17.08.2004 թվականին կնքված անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագրից բխող՝ 75,4 քմ հարթակի նկատմամբ Գոհար Արամյանի անվամբ կատարված սեփականության իրավունքի գրառումը չեղյալ համարելու մասով, կարճել:

3. Գոհար Արամյանից հօգուտ Երևանի քաղաքապետարանի բռնագանձել 34.000 ՀՀ դրամ, որից 4.000 ՀՀ դրամը՝ որպես հայցադիմումը դատարան ներկայացնելու համար վճարված պետական տուրքի գումար, 10.000 ՀՀ դրամը՝ որպես վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար վճարված պետական տուրքի գումար, 20.000 ՀՀ դրամը՝ որպես վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու համար վճարված պետական տուրքի գումար:

4. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԻՆՎԿԱՆ ԴԱՍԱՏՉ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2011 թվականի հոկտեմբերի 20-ին

Երևան քաղաքում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Գ-ասպար Արամի Պողոսյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2011 թվականի հունիսի 16-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Գ. Պողոսյանի պաշտպան Լ. Միմոնյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական մախապատմությունը

1. 2011 թվականի հունվարի 5-ին ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Արարատի քննչական բաժանմունքում հարուցվել է թիվ 26100211 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերի հատկանիշներով՝ անհայտ անձի կողմից Լ. Հռիփյանի բնակարան ապօրինի մուտք գործելու և խոշոր չափի գույք գաղտնի հափշտակելու դեպքի առթիվ:

Նախաքննության մարմնի 2011 թվականի հունվարի 19-ի որոշմամբ Գ-ասպար Պողոսյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ կետերով ներգրավվել է որպես մեղադրյալ:

Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2011 թվականի հունվարի 19-ի որոշմամբ Գ. Պողոսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել կալանավորումը՝ երկու ամիս ժամկետով: Նույն օրը Գ. Պողոսյանի նկատմամբ հայտարարվել է հետախուզում:

2. 2011 թվականի հունվարի 26-ին ՀՀ ոստիկանության Գեղարքունիքի մարզային վարչության Մարտունու բաժնում հարուցվել է թիվ 43150411 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի հատկանիշներով՝ Ա. Աղասյանի բնակարանից կատարված գողության դեպքի առթիվ:

2011 թվականի հունվարի 26-ին Գ. Պողոսյանն արգելանքի է վերցվել:

2011 թվականի փետրվարի 21-ին որոշում է կայացվել թիվ 26100211 քրեական գործը թիվ 43150411 քրեական գործին միացնելու մասին:

Նախաքննության մարմնի 2011 թվականի մարտի 16-ի որոշմամբ Գ. Պողոսյանին առաջադրված մեղադրանքը լրացվել է, և նրան ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ կետերով նոր մեղադրանք է առաջադրվել:

2011 թվականի մարտի 18-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

3. Առաջին ատյանի դատարանը, կիրառելով դատական քննության արագացված կարգ, 2011 թվականի ապրիլի 20-ի դատավճռով Գ. Պողոսյանին մեղավոր է ճանաչել:

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ կետերով և դատապարտել ազատազրկման 4 տարի ժամկետով:

4. Պաշտպանի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա քննության առնելով քրեական գործը՝ Վերաքննիչ դատարանը 2011 թվականի հունիսի 16-ին որոշում է կայացրել բողոքը մերժելու, Առաջին ատյանի դատարանի 2011 թվականի ապրիլի 20-ի դատավճիռը բեկանելու և փոփոխելու մասին: Ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով: Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը պատժի և մնացած մասով թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

5. Վերաքննիչ դատարանի 2011 թվականի հունիսի 16-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի պաշտպան Լ.Սիմոնյանը:

Վճռաբեկ դատարանը 2011 թվականի հուլիսի 22-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքը վարույթ է ընդունել:

2011 թվականի օգոստոսի 25-ին մեղադրող Ա.Ստեփանյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոքի պատասխան՝ խնդրելով վճռաբեկ բողոքը մերժել, իսկ վերանայվող դատական ակտը թողնել օրինական ուժի մեջ:

2. Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

6. Գ.Պողոսյանը դատապարտվել է այն բանի համար, որ 2011 թվականի հունվարի 5-ին՝ ժամը 15-ի սահմաններում, պատուհանը բացելու միջոցով ապօրինի մուտք է գործել Արարատի մարզի Ոսկեստափ գյուղի բնակիչ Լևիկ Հռոչկյանի բնակարան, որտեղից գաղտնի հափշտակել է գումար և կենցաղային տեխնիկա՝ Լ.Հռոչկյանին պատճառելով խոշոր չափի՝ 676.440 ՀՀ դրամի վնաս:

Բացի այդ, Գ.Պողոսյանը 2011 թվականի հունվարի 26-ին՝ ժամը 15-ի սահմաններում, օգտվելով Գեղարքունիքի մարզի Չոլաքար գյուղի բնակիչ Աշոտ Աղասյանի և նրա ընտանիքի անդամների բացակայությունից, պատուհանի փեղկը բացելու միջոցով ապօրինի մուտք է գործել վերջինիս բնակարան և գաղտնի հափշտակել մեկ հատ ոսկյա մատանի՝ Ա.Աղասյանին պատճառելով 19.600 ՀՀ դրամի վնաս:

7. Վերաքննիչ դատարանն իր դատական ակտը պատճառաբանել է հետևյալ կերպ. «(...) Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի մեղքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ կետերով նախատեսված հանցագործության կատարման մեջ թեև հիմնավորված ու հաստատված է, սակայն հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին 23.05.2011թ. ընդունված ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածը ուժը կորցրած է ճանաչվել, գտնում է, որ վերջինիս պետք է մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով:

Վերաքննիչ դատարանն անդրադառնալով ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ պատիժ նշանակելու հարցին, հանգում է այն հետևության, որ վերջինիս նկատմամբ պետք է պատիժ նշանակել 2003թ. ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերի սանկցիայի շրջանակներում հետևյալ պատճառաբանությամբ.

(...) Փաստորեն, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետում տեղի ունեցած փոփոխության հետևանքով պահեստարան և շինություն մուտք գործելու եղանակով գողություն կատարելու համար մատնանշված հոդվածի սանկցիան փոփոխվել է մեղմացման առումով՝ հոդվածն ըստ բնույթի դասակարգվել է միջին

Դատական պրակտիկա

ծանրության հանցագործությունների շարքին, որի համար նախատեսված է պատիժ տուգանքի ձևով կամ ազատազրկման ձևով՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով, իսկ բնակարան մուտք գործելու եղանակով գողություն կատարելու համար հողվածի սանկցիան փոփոխվել է խստացման առումով՝ արարքն ըստ բնույթի դասակարգվել է ծանր հանցագործությունների շարքին (177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1 կետ), որի համար որպես պատիժ է նախատեսված ազատազրկում՝ չորսից ութ տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

Վերագրյալ հիմքերի առկայության պայմաններում վերաքննիչ դատարանը, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ արարքի հանցավորությունը և պատժելիությունը որոշվում են արարքը կատարելու ժամանակ գործող օրենքով, հանգում է այն հետևության, որ սույն քրեական գործով ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ կիրառելի է հանցավորի համար առավել բարենպաստ քրեական օրենքը, որը տվյալ դեպքում 18.04.2003թ. ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետն է» (տես քրեական գործ, 2-րդ հատոր, էջեր 39-40):

3. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

8. Բողոքի հեղինակը փաստարկել է, որ Վերաքննիչ դատարանը, ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը թողնելով անփոփոխ, թույլ է տվել քրեական օրենքի և միջազգային պայմանագրի ոչ ճիշտ կիրառում՝ սխալ է մեկնաբանել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 12-րդ և 13-րդ հոդվածները, ինչպես նաև «Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 15-րդ հոդվածը:

Ի հիմնավորումն ասվածի՝ բողոքաբերը նշել է, որ սույն գործի քննությունն Առաջին ատյանի դատարանում իրականացվել է արագացված կարգով, որի պայմաններում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375³-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն, ամբաստանյալի նկատմամբ չէր կարող նշանակվել կատարված հանցագործության համար նախատեսված առավել խիստ պատժի երկու երրորդը գերազանցող պատիժ: Առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության պահին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանքի համար առավել խիստ պատիժ է սահմանված եղել 6 տարի ժամկետով ազատազրկումը, որի երկու երրորդը կազմում է 4 տարին, ինչպիսի պատիժ էլ նշանակվել է ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ:

Առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատավճիռ կայացնելուց հետո Գ.Պողոսյանին մեղազրկող հանցանքի համար պատասխանատվություն սահմանող օրենքը փոփոխվել է մեղմացման առումով: Մասնավորապես՝ 2011 թվականի մայիսի 23-ին ընդունված «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արարքի համար առավել խիստ պատիժ է սահմանվել 5 տարի ժամկետով ազատազրկումը, որի երկու երրորդը կազմում է 3 տարի 4 ամիսը, հետևաբար Գ.Պողոսյանի նկատմամբ 3 տարի 4 ամիս ժամկետով ազատազրկումից ավելի խիստ պատիժ չէր կարող նշանակվել: Մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը, պատիժը մեղմացնող նշված օրենքին հետադարձ ուժ չտալով, ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը՝ 4 տարի ժամկետով ազատազրկումը, թողել է անփոփոխ՝ դրանով իսկ խախտելով քրեական օրենքի և միջազգային պայմանագրի հիշատակված նորմերի պահանջները:

9. Բացի այդ, բողոքի հեղինակը փաստարկել է, որ ստորադաս դատարանների

կողմից հաշվի չեն առնվել ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի անձը բնութագրող և նրա պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող մի շարք հանգամանքներ, ինչի հետևանքով վերջինիս նկատմամբ նշանակվել է ակնհայտ խիստ պատիժ:

10. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 2011 թվականի հունիսի 16-ի որոշումը, ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ նշանակել մեղմ պատիժ և կիրառելով «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թվականի մայիսի 26-ի որոշումը՝ նրան ազատել պատժի կրումից:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

11. Նախքան վճռաբեկ բողոքում բարձրացված հարցերին անդրադառնալով՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում դիրքորոշում հայտնել բողոքաբերի կողմից բարձրացված հարցերի միջև առկա կապի վերաբերյալ: Այսպես՝ սույն գործով պաշտպանի կողմից ըստ էության երկու հարց է բարձրացվել, որոնցից առաջինը վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի կողմից քրեական օրենքով և միջազգային պայմանագրով նախատեսված մի շարք դրույթների ենթադրյալ խախտմանը, որի արդյունքում Գ.Պողոսյանի վիճակը բարելավող օրենքին հետադարձ ուժ չի տրվել (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը), իսկ երկրորդը՝ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ նշանակված պատժի արդարացիությանը (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը):

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ բողոքաբերի կողմից փաստարկված ենթադրյալ խախտումները փոխկապակցված են, դրանցից երկրորդը կարող է հետևանք լինել Վերաքննիչ դատարանի կողմից սույն գործի քննության ժամանակ թույլ տրված քրեաիրավական և միջազգային նորմերի ենթադրյալ խախտման, ուստի անհրաժեշտ է համարում առաջին հերթին քննության առնել նյութական իրավունքի վերոնշյալ խախտման հարցը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 12-րդ և 13-րդ հոդվածներով սահմանված՝ «քրեական օրենքի գործողությունը ժամանակի ընթացքում» և «քրեական օրենքի հետադարձ ուժը» հասկացությունների ճիշտ մեկնաբանման առումով առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր:

12. Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է՝ իրավաչափ է արդյոք հանցանքների կատարման պահի դրությամբ գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիայի սահմաններում ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ պատիժ նշանակելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

13. ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի համաձայն. «Արգելվում է նշանակել ավելի ծանր պատիժ, քան կարող էր կիրառվել հանցագործության կատարման պահին գործող օրենքով: Մարդուն չի կարելի հանցագործության համար մեղավոր ճանաչել, եթե արարքի կատարման պահին գործող օրենքով այն հանցագործություն չի համարվել: Արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ: Պատասխանատվություն սահմանող կամ պատասխանատվությունը խստացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Արարքի հանցավորությունը և պատժելիությունը որոշվում են դա կատարելու ժամանակ գործող քրեական օրենքով»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, այսինքն՝ տարածվում է մինչև այդ

ՆՈՑԵՄԲԵՐ – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 – 12 (148 – 149)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
121

Դատական պրակտիկա

օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են դա, սակայն ունեն դատվածություն:

2. Արարքի հանցավորությունը սահմանող, պատիժը խստացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի:

3. Պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող և միաժամանակ պատասխանատվությունը մասնակիորեն խստացնող օրենքը հետադարձ ուժ ունի միայն այն մասով, որը մեղմացնում է պատասխանատվությունը»:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Իրավական ակտը տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա, այսինքն՝ ունի հետադարձ ուժ միայն սույն օրենքով և այլ օրենքներով, ինչպես նաև տվյալ իրավական ակտով նախատեսված դեպքերում:

Հետադարձ ուժ չի կարող տրվել իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող, դրանց իրականացման կարգը խստացնող կամ պատասխանատվություն սահմանող կամ պատասխանատվությունը խստացնող կամ պարտականություններ սահմանող կամ պարտականությունների կատարման կարգ սահմանող կամ խստացնող, իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց գործունեության նկատմամբ հսկողության կամ վերահսկողության կարգ սահմանող կամ խստացնող, ինչպես նաև նրանց իրավական վիճակն այլ կերպ վատթարացնող իրավական ակտերին:

2. Իրավախախտման համար սահմանված պատասխանատվությունը վերացնող կամ մեղմացնող կամ իրավախախտում կատարած իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց դրությունն այլ կերպ բարելավող իրավական ակտը տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա, այսինքն՝ ունի հետադարձ ուժ, եթե օրենքով կամ այդ իրավական ակտով այլ բան նախատեսված չէ (...):»

14. Արարքը քրեականացնող կամ հանցագործության համար պատասխանատվությունը խստացնող, ինչպես նաև անձի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքին հետադարձ ուժ տալու անթույլատրելիությունը և հակառակ դրան՝ արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքին հետադարձ ուժ տալու պարտադիրությունը բխում է նաև մարդու իրավունքների վերաբերյալ մի շարք միջազգային-իրավական ակտերի պահանջներից:

Մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Ոչ ոք չի կարող հանցագործության մեջ մեղադրվել որևէ արարք կատարելու կամ անգործության համար, որոնք կատարվելու պահին ազգային օրենքներով կամ միջազգային իրավունքով հանցագործություն չեն համարվել: Չի կարող նաև ավելի ծանր պատիժ տրվել, քան այն, որը կարող էր սահմանվել հանցանքը կատարելու ժամանակ»:

«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Ոչ ոք չի կարող մեղավոր ճանաչվել որևէ գործողության կամ թողտվության հետևանքով որևէ քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ, որը, այն կատարվելու պահին գործող ներպետական օրենսդրության կամ միջազգային իրավունքի համաձայն, չի հանդիսացել քրեական հանցագործություն: Հավասարապես, չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը կիրառման էր ենթակա քրեական հանցագործության կատարման պահին: Եթե հանցագործությունը կատարվելուց հետո օրենքով ավելի թեթև պատիժ է սահմանվում, այդ օրենքի գործողությունը տարածվում է տվյալ հանցագործի վրա»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Ոչ որ չպետք է մեղավոր ճանաչվի որևէ գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին գործող մերպետական կամ միջազգային իրավունքի համաձայն, քրեական հանցագործություն չի համարվել: Չի կարող նաև նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը կիրառելի է եղել քրեական հանցագործության կատարման պահին»:

15. Վերը նշված իրավանորմների էությունը բացահայտող, ելակետային նշանակություն ունեցող մեկնաբանություններ տվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր մի շարք վճիռներում: Մասնավորապես՝ *Գ-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է, որ միայն օրենքով կարող է սահմանվել, թե որ արարքներն են համարվում հանցագործություն, և ինչ պատիժներ են նախատեսվում դրանց կատարման համար, ինչպես նաև արգելում է ի վնաս մեղադրյալի՝ հետադարձության կարգով քրեական օրենքի կիրառումը (տե՛ս G. v France, գանգատ թիվ 15312/89, 1995 թվականի սեպտեմբերի 27-ի վճիռ, կետ 24):

Գ-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով կայացված վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը վկայակոչել է իր մեկ այլ՝ *Կոկկինակիսն ընդդեմ Հունաստանի* գործով վճիռը, որտեղ Եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին կետը նախատեսված չէ միայն այն բանի համար, որ ի վնաս մեղադրյալի հետադարձության կարգով քրեական օրենքի կիրառումն արգելվի: Այն ընդհանուր առմամբ ամրագրում է նաև այն սկզբունքը, որ միայն օրենքը կարող է սահմանել հանցանքը և նախատեսել պատիժը (nullum crimen, nulla poena sine lege), ինչպես նաև այն սկզբունքը, որ քրեական օրենքը չպետք է ի վնաս մեղադրյալի տարածական մեկնաբանության ենթարկվի, օրինակ՝ այն չպետք է կիրառվի անալոգիայով: Դրանից հետևում է, որ հանցանքը պետք է հստակորեն սահմանված լինի օրենքում, իսկ այս պայմանն ապահովված է այն դեպքում, երբ անձը համապատասխան դրույթի ձևակերպումից, անհրաժեշտության դեպքում՝ դատարանների մեկնաբանության օգնությամբ, կարող է հասկանալ, թե հատկապես ո՞ր գործողության ու անգործության համար է նա ենթակա պատասխանատվության (տե՛ս Kokkinakis v. Greece, գանգատ թիվ 14307/88, 1993 թվականի մայիսի 25-ի վճիռ, կետ 52):

Երկու այլ՝ *Ս.Ո-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* և *Ս.Վ-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* գործերով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածում ամրագրված երաշխիքները, լինելով օրենքի գերակայության էական տարրեր, Կոնվենցիայի պաշտպանության համակարգում կայուն տեղ ունեն, և դա հատկապես ընդգծվում է այն փաստով, որ Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ անգամ պատերազմի կամ արտակարգ դրության ժամանակ 7-րդ հոդվածից որևէ շեղում չի թույլատրվում: Վերջինս, ելնելով իր առարկայից և նպատակից, պետք է այնպես մեկնաբանվի ու կիրառվի, որպեսզի նախատեսի կամայական մեղադրման, դատապարտման և պատժման դեմ ուղղված արդյունավետ երաշխիքներ (տե՛ս C.R. v. The United Kingdom, գանգատ թիվ 20190/92, 1995 թվականի նոյեմբերի 22-ի վճիռ, կետ 32 և S.W. v. The United Kingdom, գանգատ թիվ 20166/92, 1995 թվականի նոյեմբերի 22-ի վճիռ, կետ 34):

Դատական պրակտիկա

16. Սույն որոշման 13-14-րդ կետերում շարադրված ներպետական և միջազգային իրավադրույթների, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» (nullum crimen, nulla poena sine lege) կանոնը համընդհանուր ճանաչում ստացած հիմնարար սկզբունք է և իրավունքի գերակայության կարևորագույն տարր: Այն բացառիկ նշանակություն ունի մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգում, հետևաբար նշված սկզբունքից շեղումը բացարձակապես անթույլատրելի է: Սա նշանակում է, որ անձը չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, եթե արարքը կատարելու ժամանակ գործող օրենքով այն հանցագործություն չի համարվել, ինչպես նաև՝ հանցանք կատարած անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն այն օրենքով, որը գործել է նրա կողմից արարքը կատարելու ժամանակ: Nullum crimen, nulla poena sine lege սկզբունքի բաղադրամասերից է նաև այն դրույթը, համաձայն որի՝ չի կարող կիրառվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որն օրենքով կիրառելի է եղել հանցագործության կատարման պահին:

17. Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ժամանակի ընթացքում քրեական օրենքի գործողության ընդհանուր կանոնն ունի նաև բացառություն: Քրեական օրենքը հետադարձ ուժ է ստանում, այսինքն՝ դրա գործողությունը տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց վրա հետևյալ դեպքերում.

1. նոր օրենքը վերացնում է արարքի հանցավորությունը (ապաքրեականացում),
2. նոր օրենքը մեղմացնում է պատիժը,
3. նոր օրենքն այլ կերպ բարելավում է հանցանք կատարած անձի վիճակը:

Ինչպես երևում է վերոգրյալից, քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու պայմանները սպառնիչ են և ունեն իմպերատիվ բնույթ, այսինքն՝ եթե նոր ընդունված օրենքը պարունակում է վերը նշված պայմաններից առնվազն մեկը, ապա իրավակիրառող մարմինը պարտավոր է դրա գործողությունը տարածել մինչև օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն:

Այն դեպքերում, երբ նոր ընդունված օրենքը միաժամանակ բովանդակում է պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող և պատասխանատվությունը մասնակիորեն խստացնող դրույթներ, ապա օրենքը հետադարձ ուժ է ստանում միայն մեղմացման առումով:

18. Անդրադառնալով սույն գործի փաստական հանգամանքներին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Գ.Պողոսյանի կողմից հանցանքների կատարման, ինչպես նաև Առաջին աստիճանի դատարանի կողմից դատական ակտի կայացման պահի դրությամբ գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասը շարադրված է եղել հետևյալ բովանդակությամբ.

«Գողությունը, որը կատարվել է՝

- 1) մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ,
- 2) խոշոր չափերով,
- 3) բնակարան, պահեստարան կամ շինություն ապօրինի մուտք գործելով,
- 4) կրկին անգամ,

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երկուսից վեց տարի ժամկետով»:

2011 թվականի մայիսի 23-ին ընդունվել է «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը, որի 16-րդ հոդվածը սահմանում է.

«Օրենսգրքի 177-րդ հոդվածում՝ (...)

2) 2-րդ մասի 3-րդ կետը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«3) պահեստարան կամ շինություն ապօրինի մուտք գործելով,».

3) 2-րդ մասի 4-րդ կետը ուժը կորցրած ճանաչել.

4) 2-րդ մասի սանկցիան շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հինգհարյուրապատիկից հազարապատիկի չափով, կամ ազատազրկմամբ՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով:» (...)

6) 3-րդ մասը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 1.1-ին կետով.

«1.1) բնակարան ապօրինի մուտք գործելով,» (...):

19. Նախորդ կետում շարադրված իրավանորմերի համեմատական վերլուծությունից ակնհայտ է, որ սույն գործով առկա է մի իրավիճակ, երբ հանցանքի կատարումից և Առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատական ակտ կայացնելուց հետո ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանին մեղազրկող հանցանքների համար պատասխանատվություն սահմանող քրեական օրենքը փոփոխվել է և՛ մեղմացման, և՛ խստացման առումով: Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով նախատեսված որակյալ հատկանիշներից առանձնացվել է բնակարան ապօրինի մուտք գործելը և շարադրվել է նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1.1-րդ կետում, որի համար ավելի խիստ պատիժ է սահմանված: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում տեղի է ունեցել քրեական օրենքի փոփոխություն, որով խստացվել է պատիժը, հետևաբար նշված փոփոխությունը հետադարձ ուժ չունի և չի կարող կիրառվել ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի կողմից մինչ օրենքի փոփոխությունը կատարված հանցավոր արարքները որակելիս, ինչպես նաև դրանց համար պատիժ սահմանելիս:

Միևնույն ժամանակ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը, որը սահմանում էր կրկնակիության որակյալ հատկանիշը, ճանաչվել է ուժը կորցրած, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիան, որը նախկինում նախատեսում էր միայն ազատազրկման ձևով պատիժ (երկուսից վեց տարի ժամկետով), փոփոխվել է և դրանում նախատեսվել է պատիժ ինչպես տուգանքի ձևով (նվազագույն աշխատավարձի հինգհարյուրապատիկից հազարապատիկի չափով), այնպես էլ ազատազրկման ձևով (երկուսից հինգ տարի ժամկետով): Այլ կերպ՝ օրենքի փոփոխությամբ վերացվել է արարքի հանցավորությունը, այսինքն՝ տեղի է ունեցել ապաքրեականացում, ինչպես նաև մեղմացվել է համապատասխան հանցավոր արարքի համար սահմանված պատիժը: Նշված փոփոխությունները համընկնում են քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու համար անհրաժեշտ՝ սույն որոշման 17-րդ կետում շարադրված պայմաններին, հետևաբար ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ վերը նշված փոփոխություններին պետք է տրվեր հետադարձ ուժ, և դրանց գործողությունը պետք է տարածվեր մինչ փոփոխության ընդունումը հանցանք կատարած անձի՝ Գ.Պողոսյանի արարքների որակման և դրանց համար պատժի սահմանման վրա:

20. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը դատական քննության արագացված կարգի կիրառմամբ ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ կետերով և դատապարտել ազատազրկման 4 տարի ժամկետով (տե՛ս սույն որոշման 3-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանը որոշում է կայացրել Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը բեկանելու և ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի մեղադրանքի ծավալից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը հանելու մասին: Իսկ Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը պատժի մասով թողնվել է անփոփոխ

Դատական պրակտիկա

(տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանը, իր դատական ակտում վերլուծելով ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունը, հանգել է այն եզրակացության, որ ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ պետք է պատիժ նշանակվի հանցավոր արարքների կատարման պահի դրությամբ գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիայի շրջանակներում (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

21. Սույն որոշման 16-19-րդ կետերում շարադրված իրավական վերլուծության լույսի ներքո գնահատելով սույն որոշման 20-րդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, նկատի ունենալով, որ Գ.Պողոսյանին մեղսագրվող հանցավոր արարքների կրկնակիության որակյալ հատկանիշը սահմանող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը ճանաչվել է ուժը կորցրած, այսինքն՝ տեղի է ունեցել ասպարեականացում, իրավացիորեն որոշում է կայացրել այն ամբաստանյալի մեղադրանքի ծավալից հանելու վերաբերյալ: Միևնույն ժամանակ, քննարկելով պատժի փոփոխություն սահմանող օրենքի կիրառելիության հարցը, Վերաքննիչ դատարանը սխալ եզրահանգման է եկել հանցանքների կատարման պահի դրությամբ գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիայի սահմաններում Գ.Պողոսյանի նկատմամբ պատիժ նշանակելու անհրաժեշտության հարցում:

Ուստի, հանցավոր արարքի համար սահմանված պատիժը մեղմացնող օրենքին հետադարձ ուժ չտալով, դրա գործողությունը չտարածելով մինչև փոփոխության ընդունումը հանցանք կատարած անձի նկատմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածի, ինչպես նաև սույն որոշման 14-րդ կետում շարադրված միջազգային-իրավական ակտերի համապատասխան նորմերի պահանջների խախտում:

22. Այս պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ հանցանքների կատարման պահի դրությամբ գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիայի սահմաններում պատիժ նշանակելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի որոշումն իրավաչափ չէ:

23. Սույն որոշման նախորդ կետում շարադրված եզրահանգման հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնում բողոքաբերի այն փաստարկի հետ, որ ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ պատիժ է սահմանվել արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելու պայմաններում պատիժ նշանակելու կանոնների խախտմամբ:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375³-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն. «Դատարանը արագացված կարգով դատական քննության արդյունքում մեղադրական դատավճիռ կայացնելիս նշանակում է պատիժ, որը չի կարող գերազանցել կատարված հանցագործության համար նախատեսված առավել խիստ պատժի երկու երրորդը (...):»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի փոփոխված սանկցիայով որպես տվյալ հանցագործության համար առավել խիստ պատիժ է սահմանվել 5 տարի ժամկետով ազատազրկումը: Վերջինիս երկու երրորդը կազմում է 3 տարի 4 ամիս ժամկետով ազատազրկումը, որից ավելի խիստ պատիժ համապատասխան օրենքի փոփոխությունից հետո ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ չէր կարող նշանակվել: Հետևաբար, Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Գ.Պողոսյանի նկատմամբ Առաջին ատյանի դատարանի կողմից նշանակված պատիժը՝ 4 տարի ժամկետով ազատազրկումը, խախտել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի

375³-րդ հոդվածի 6-րդ մասի պահանջները:

24. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ հիմնավորումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի կատարած հանցավոր արարքների համար սահմանված պատիժը մեղմացնող օրենքին հետադարձ ուժ չտալով, թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված քրեական օրենքի և միջազգային պայմանագրի ոչ ճիշտ կիրառում, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված քրեադատավարական օրենքի էական խախտում, ինչը Վճռաբեկ դատարանին հիմք է տալիս բեկանել Վերաքննիչ դատարանի որոշումը և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

25. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ առանց Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ տրված խախտումները վերացնելու հնարավոր չէ քննության առնել բողոքարկերի կողմից բարձրացված երկրորդ հարցը՝ ամբաստանյալ Գ.Պողոսյանի նկատմամբ նշանակված պատժի արդարացիությունը: Ուստի, սույն որոշման շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն այդ հարցին չի անդրադառնում:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Գասպար Արամի Պողոսյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ, 3-րդ կետերով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2011 թվականի հունիսի 16-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Թեւավոր խոսքեր

Չկա մարդ, որն ազատությունը չսիրի. բայց արդարամիտը այն պահանջում է բոլորի համար, անարդարամիտը՝ միայն իր համար:

Լ.ԲՅՈՈՒՆԵ

Աշխարհում երբևէ ապրած բոլոր բռնակալները նույնպես հավատացել են ազատությանը՝ ազատությանը միայն իրենց համար:

Է. ՀԱԲԲԱՐԳ

Չկան ավելի դաժան սահմանափակումներ, քան չհամարձակվելը ասելու այն, ինչ մտածում ես:

Շ. ՄԵՆՏ-ԷՎԲՄՈՆ

Կյանքի նպատակը ոչ թե այն է, որպեսզի լինել մեծամասնության կողմը, այլ այն, որպեսզի ապրել ներքին, քո կողմից գիտակցված օրենքի համաձայն:

ՍԱՐԿՈՍ ԱՎԲԵԼԻՈՍ

Մենք իրոք ազատ ենք, երբ պահպանել ենք ինքնուրույն մտածելու ընդունակությունը, երբ անհրաժեշտությունը մեզ չի ստիպում պաշտպանել պարտադրված և, որոշ իմաստով, մեզ կարգադրված կարծիքները:

ՑԻՑԵՐՈՆ

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2011 11 - 12 (148 - 149)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

128

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am